

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Matky za mřížemi

Bc. Barbora Polenová

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie a sociální práce

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

Matky za mřížemi

Bc. Barbora Polenová

Vedoucí práce:

Mgr. Lukáš Dirga, Ph.D.

Katedra sociologie a sociální práce

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2023

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2023

.....

Bc. Barbora Polenová

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Lukášovi Dirgovi, Ph.D. za jeho velmi cenné a odborné rady, bez nichž by tato diplomová práce vznikala velmi těžko. Rovněž bych mu ráda poděkovala za jeho vstřícný přístup a velkou pomoc při vedení diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat vedení nejmenované české věznice, jenž mi v jejich vězeňských prostorách umožnilo provést sběr dat pro praktickou část této diplomové práce a umožnilo mi tak promluvit se specifickou populací, kterou jsou uvězněné matky. Velký dík patří také mé „gatekeeperce“ slečně T., která mi pomohla zajistit vstup do věznice a byla mou konzultantkou ohledně světa uvnitř věznice. Rovněž bych chtěla poděkovat všem respondentkám a respondentům za jejich ochotu podílet se na výzkumu, jelikož bez jejich vstřícnosti by nemohla vzniknout praktická část této diplomové práce. V neposlední řadě patří dík také mé rodině za jejich nepřetržitou podporu nejen během psaní této diplomové práce, ale také během celého studia.

OBSAH

ÚVOD	1
1. TEORETICKÁ ČÁST	6
1.1 Uvěznění jako výrazný zásah do života jedince	6
1.2 Oficiální dokumenty v oblasti vězeňství ve vztahu k uvězněným ženám a uvězněným matkám	10
1.3 Specifika VTOS uvězněných žen	14
1.4 Možnosti a limity kontaktu uvězněných matek a jejich dětí	17
1.5 Konflikt sociálních rolí v životě uvězněných matek a jejich stigmatizace	26
2. METODOLOGICKÁ ČÁST	31
2.1 Typ výzkumu a způsob sběru dat	31
2.2 Respondenti/respondentky	32
2.3 Průběh sběru dat	34
3. PRAKTICKÁ ČÁST	40
3.1 Matkou na telefonu? Aneb naplňování mateřské role z věznice	40
3.2 Narušení mateřské identity jako důsledek uvěznění a překážky ve výkonu mateřské role během uvěznění	47
3.3 Způsoby vyrovnávání se s konfliktem sociálních rolí a imperativ „dobrého“ mateřství	55
3.4 Opravdové mateřství vs. účelové mateřství uvězněných matek a vztahy uvězněných matek s jejich dětmi	64
4. ZÁVĚR	74
5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	79
6. RESUMÉ	90
7. SEZNAM PŘÍLOH	92
7.1 Seznam tabulek	92
7.2 Seznam použitých grafů	93
7.3 Seznam doplňkových grafů	98
7.4 Ostatní dokumentové přílohy	101

ÚVOD

Struktura věznic v České republice se skládá z mužských i ženských věznic. Z celkového počtu 35 věznic jsou dvě ženské věznice (ve Světlé nad Sázavou a v Opavě). Kromě toho ještě existují v rámci dalších věznic objekty pro výkon trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) odsouzených žen ve Velkých Přílepech, v Praze-Řepích a v Drahonicích¹ [Vězeňská služba ČR Nedatováno a]. Ženy se nacházejí i v některých dalších věznicích, avšak v nízkém počtu [Vězeňská služba ČR 2023 a]. „Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody tvoří jak celosvětově, tak i v České republice sice stabilní, avšak poměrně malou skupinu osob“ [Biedermanová 2017: 121], přesto v posledních letech roste ženská vězeňská populace mnohem rychleji než mužská [Penal Reform International Nedatováno]. V roce 2022 tvořily ženy 1 613 osob z celkového počtu 19 052 všech vězněných (obviněných, odsouzených i chovanců) [Vězeňská služba ČR 2023 a], tj. 8,5 % žen z celkové vězeňské populace². Mužská vězeňská populace tedy nad tou ženskou stále značně převažuje, avšak uvězněným ženám je postupně věnována stále větší pozornost (na mezinárodní úrovni o tom svědčí např. dokument *Bangkok Rules*³ a na české úrovni např. různé projekty, jako *Běh se žlutou stužkou*, jehož letošní ročník se věnuje právě uvězněným ženám) [Yellow Ribbon Nedatováno].

V diplomové práci se budu zabývat tématem uvězněných žen, které jsou zároveň matkami. Důvodem pro zaměření se na tuto problematiku je to, že z rešerše dostupné odborné literatury o ženách ve věznici vyplývá, že populací, které je stále věnováno málo pozornosti, jsou uvězněné matky. V podstatě žádné zdroje neuvádějí, kolik je ve věznicích celkem matek či kolik mají dětí. Ve

¹ Jedná se o věznice pro VTOS. Vedle toho existují ještě oddíly pro výkon vazby obviněných žen, např. ve Věznici Plzeň-Bory [Vězeňská služba ČR Nedatováno a].

² Pro srovnání – v roce 2021 tvořily ženy 1 519 osob z celkového počtu 18 748 všech vězněných (obvinění, odsouzení i chovanci), tj. 8,1 % žen z celkové vězeňské populace [Vězeňská služba ČR 2022 a].

³ *Bangkok Rules* neboli *Bangkoká pravidla* jsou obecně uznávaný dokument z roku 2010, který obsahuje doporučení ohledně specifického zacházení s vězněnými ženami. Dokument bychom našli také pod názvem *United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women* (viz odkaz <https://digitallibrary.un.org/record/%20691193>) [United Nations 2010].

statistikách Vězeňské služby České republiky (dále jen VS ČR) se o vězněných ženách uvádějí pouze údaje jako jejich věk, vzdělání, osobní stav, počet předchozích uvěznění, důvod uvěznění či do jakého typu věznice byly zařazeny [Vězeňská služba ČR 2023 a]. To samé platí i u vězněných mužů.

Patrně největší pozornost uvězněným matkám je věnována ve věznici Světlá nad Sázavou. Jedná se o velmi specifickou ženskou věznici, jelikož je v ní některým vězeňkyním umožněn pobyt společně s jejím nezletilým dítětem. Žádná jiná věznice v České republice toto v současné době neumožňuje. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu a odnětí svobody říká, že *„v případech hodných zvláštního zřetele, jestliže takový postup umožňují podmínky ve věznici a osobnostní předpoklady odsouzené ženy, může být odsouzené ženě na její žádost povoleno, aby ve výkonu trestu měla u sebe a starala se o své dítě zpravidla do 3 let jeho věku, pokud takové dítě nebylo soudem svěřeno do výchovy jiné osoby“* [Zákon č. 169/1999 Sb., § 67]. Uvězněné matky, které mají starší děti, však tuto možnost nemají. Tyto uvězněné matky, ale i jejich děti jsou velmi často přehlíženy. Dle Jitky Navrátilové se jedná o závažný problém. Děti uvězněných rodičů zažívají silné trauma způsobené odsouzením rodiče a v současné době těmto dětem není věnována dostatečná péče [Slámová 2022]. Organizace Mezinárodní vězeňské společnosti poukazuje až na 40 000 dětí s uvězněným rodičem. Děti uvězněných rodičů však mají stejná práva jako všechny ostatní děti. Uvěznění rodiče a jejich děti musí čelit překážkám, které brání udržovat běžné rodinné vztahy a které jsou spojené s omezeným kvalitním stykem s rodinou či stigmatizací okolí. To má za následek, že vztahy mezi dětmi a jejich uvězněnými rodiči nejsou vždy pozitivní a zdravé [Mezinárodní vězeňské společnosti 2021].

Na problematiku uvězněných matek nahlížím skrze koncept totálních institucí Ervinga Goffmana a koncept sociálních rolí Talcotta Parsonse. E. Goffman tematizoval problematiku života v nápravných institucích (vězeních), sledoval psychické a osobnostní dopady tohoto společensky nepřirozeného prostředí na uvězněné osoby (ale i na personál věznice) a také zkoumal

mechanismy dohledu, disciplinace a obranné reakce uvězněných osob vůči nim. Termínem „totální instituce“ pak označoval takové organizace, které se svou povahou zásadně liší od životního světa, na něž jsou lidé mimo tyto totální instituce běžně zvyklí. E. Goffmana především zajímalo, jak se v extrémních organizačních podmínkách totálních institucí formuje struktura osobnosti uvězněných osob [Goffman 1961]. Na uvězněné ženy může dopadat charakter těchto totálních institucí o to více, pokud jsou zároveň matkami a kvůli uvěznění nemohou pečovat o své děti.

T. Parsons se ve své koncepci o sociálních rolích zabýval sociálními a kulturními konflikty, přičemž existenci těchto konfliktů odvozoval z konfliktů rolí u jedinců. Jedincovo jednání někdy nemusí dostatečně odpovídat normativní struktuře společenského systému, protože se nachází v konfliktu rolí [Parsons 1991]. S neschopností naplnit svou sociální roli se mohou potýkat právě uvězněné matky. Dochází k tzv. rolovému tlaku [Jandourek 2001], kdy společnost klade na ženy silná očekávání, že budou plnit svou roli „dobré“ matky (což vyžaduje hlavně péči o dítě), ale zároveň se musí podrobit společensky uloženému trestu a být „dobrou“ vězeňkyní (což vyžaduje strpět omezení svobody a pohybu). Jedná se o dvě očekávání, která jsou ve vzájemném rozporu, což uvězněným matkám způsobuje konflikt sociálních rolí a staví je to do složité životní situace, se kterou se musí nějakým způsobem vypořádat.

Cílem diplomové práce je popsat, jakým způsobem vnímají uvězněné ženy svou roli matky v prostředí věznic, které velmi výrazným způsobem omezují kontakt matky s dítětem. Cílem diplomové práce je také porozumět, jak se uvězněné ženy vypořádávají s konfliktem sociálních rolí, kdy je na ně kladen společenský tlak „být dobrou matkou“, nicméně kvůli uvěznění nemohou svou roli matky dostatečně dobře vykonávat. Výzkumné otázky vycházejí z cílů diplomové práce a zní: „*Jak je konstruovaná role matky v prostředí věznic, které omezují kontakt matky s dítětem?*“ a „*Jaké volí uvězněné ženy matky strategie k vypořádání se s neschopností naplnit roli matky, která je jim dána majoritní*

společností?“. Odpovědi na tyto výzkumné otázky byly získávány pomocí kombinace kvantitativní a kvalitativní výzkumné metody, přičemž primární výzkumnou metodou je v této diplomové práci kvalitativní přístup. Nejdříve bylo provedeno dotazníkové šetření v populaci uvězněných matek ve vybrané české ženské věznici z důvodu získání základní představy o této populaci. Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na základní údaje o uvězněných matkách a na jejich mateřství za mřížemi. Druhým a návazným krokem na dotazníkové šetření byla realizace polostrukturovaných rozhovorů s několika uvězněnými matkami ve stejné ženské věznici a také s odbornými zaměstnanci VS ČR na různých zaměstnaneckých pozicích. Uvězněné matky jsem zvolila z toho důvodu, jelikož ony dokážou nejlépe vypovídat o dané problematice, protože se jich přímo dotýká. Odborní zaměstnanci VS ČR byli zvoleni z toho důvodu, jelikož mohou poskytnout představu o uvězněných matkách z jejich optiky, tj. jak zaměstnanci věznice vnímají tyto vězeňkyně – zda je vnímají jako „ne-matky“ nebo zda mají pro uvězněné matky nějakou míru pochopení či soucitu. Následně byly výpovědi uvězněných matek a výpovědi zaměstnanců věznice vzájemně porovnány a analyzovány.

Diplomová práce je členěna na tři části – teoretickou, metodologickou a praktickou část. V teoretické části diplomové práce se věnuji tématu uvěznění jako výrazného zásahu do života jedince v různých oblastech života ve vztahu ke konceptu totálních institucí E. Goffmana. Dále se v teoretické části zabývám oficiálními dokumenty v oblasti vězeňství ve vztahu k uvězněným matkám, poté specifiky VTOS uvězněných žen a možnostmi a limity kontaktu uvězněných matek s jejich dětmi. Součástí této kapitoly je také představení vybraných projektů a neziskových organizací zabývajících se problematikou uvězněných rodičů a jejich dětí. Teoretická část diplomové práce je zakončena tématem uvězněných matek ve vztahu ke konceptu konfliktu sociálních rolí T. Parsonse. Metodologická část diplomové práce je zaměřena na popis jednotlivých kroků, které vedly k provedení vlastního výzkumu a popis toho, jak vlastní výzkum probíhal.

V praktické části diplomové práce se zabývám analýzou dat z dotazníkového šetření a analýzou výpovědí z polostrukturovaných rozhovorů. Poté následuje vyvození závěrů diplomové práce.

Téma této diplomové práce by mohlo být přínosné v oblasti penitenciární sociologie (sociologie vězeňského prostředí a vězeňského života), která se v českém prostředí stále ještě rozvíjí. *„Rozvoj penitenciární sociologie u nás můžeme datovat do raných devadesátých let, kdy se začala tvořit jako akademická disciplína s výrazným přesahem do každodenní praxe za mřížemi českých věznic. Do mainstreamového proudu české sociologie se však plně prosadit nikdy nedokázala“* [Dirga 2021: 412]. Dle současného rozvoje této vědecké disciplíny v českém prostředí můžeme konstatovat, že v zahraničí je penitenciární sociologie mnohem více rozvinutá a u nás zůstává její akademický i praktický potenciál nevyužit. Avšak postupně se penitenciární sociologie stále více rozvíjí a začíná reflektovat nová témata, kterým dosud nebyla věnována dostatečná pozornost [Dirga 2021]. Za opomíjené považuji i téma této diplomové práce.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část diplomové práce vychází ze studia dostupných odborných textů a výzkumů souvisejících s tématem diplomové práce. Cílem teoretické části je reflektovat odbornou diskusi zaměřující se na zkoumané téma. Tato odborná diskuse reflektovaná v teoretické části představuje referenční rámec, se kterým komparuji zjištění plynoucí z provedení vlastního terénního výzkumu.

1.1 Uvěznění jako výrazný zásah do života jedince

O oblast vězeňství se již po mnoho desetiletí zajímá celá řada sociologů a sociálních vědců obecně. Na příkladu vězeňství lze zkoumat různá témata, jako je např. moc, řád a konflikt, nerovnost nebo sociální organizace. Dále je také možné zkoumat oblast vězeňského prostředí a vězeňské každodennosti. Co se týče právě vězeňské každodennosti, tak život ve věznici bývá charakterizován takovými rysy, jako je hierarchie, rutina, deprivace či ztráta soukromí a kontroly nad vlastním osudem. Věznice jsou velmi specifická společenství, jelikož jedinci se v těchto institucích řídí zcela jinými pravidly a normami, než v životě „mimo věznice“ a vytváří se v nich odlišné společenské uspořádání, „*které je do jisté míry obdobné ve všech vězeních, a to v jakýchkoliv režimech*“ [Pinerová, Louč, Bušková 2021: 233].

Jedním ze sociologů, který se zabýval popisem věznic, je E. Goffman. Ten popisuje věznice jako totální instituce. V tomto konceptu se zabýval tím, jaké mají tyto instituce vliv na uvnitř žijící aktéry. Pojmem „totální instituce“ E. Goffman charakterizoval takové instituce, které pro své členy a aktéry vytvářejí prostředí a podmínky, které se od života mimo tyto instituce v moderní společnosti zásadním způsobem liší. Jedná se o místa, která jsou pro jedince v nich zároveň bydlištěm i pracovištěm a kde velký počet podobně situovaných jedinců odříznutých od širší společnosti na dlouhou dobu společně vede uzavřený a formálně spravovaný způsob života. Všechny aspekty života v totální instituci jsou prováděny na

stejném místě a pod jednou autoritou. Za klíčový prvek totálních institucí považuje E. Goffman organizované naplňování velkého počtu odlišných potřeb mnoha lidí skrze specifické prostředky těchto institucí. Totální instituce jsou označovány jako tzv. „sociální hybridy“, jelikož jsou zároveň formálními organizacemi a sídelními komunitami [Goffman 1961]. Vzhledem k charakteristice totálních institucí se jedná o vynucené komunity [Nedbálková 2003]. E. Goffman zdůrazňoval, že v těchto institucích nejde o blaho chovanců (vězňů), ale o ochranu druhých jedinců. Dále ho zajímalo, jak se v extrémních organizačních podmínkách těchto totálních institucí formuje struktura osobnosti jedinců. Jedná se o instituce specializované na změnu osobnosti a probíhá v nich sociální experiment zaměřený na to, co lze udělat s vlastním já aktérů, kteří v těchto institucích pobývají [Goffman 1961].

Z výše uvedeného vyplývá, že věznice jsou místy, která na jedince, a zejména na jejich psychiku působí velkou a utlačující silou. Uvěznění tedy představuje výrazný zásah do života jedince převážně na emocionální úrovni. Život ve věznici je pak náročnější zvláště pro uvězněné matky. Argumentem je to, že uvězněné matky mají ve srovnání s bezdětnými vězeňkyněmi mnohem větší potíže přizpůsobit se a vyrovnat se s vězeňským životem [Lockwood 2018]. Lucy Baldwin říká, že věznice jsou emocionálními prostory. Pro mnoho uvězněných jedinců jde o prostředí bez citového bezpečí, zejména pak pro uvězněné matky. Vězení svou podobou nejčastěji způsobuje pocity jako bezmoc, smutek, frustraci a zejména pocit odtržení.

Nejen že uvězněné matky čelí boji s emocemi, ale také boji s vyjednáváním o jejich mateřské identitě, přičemž jsou po celou dobu prostorově odděleny od svých dětí [Baldwin 2017]. *„Zhruba sedmdesát procent odsouzených žen má děti. Nejsou to psychopatky, kterým je jedno, kde se jejich děti nacházejí a v jakém jsou stavu. Řeší to. Přemýšlí o tom, co bude po skončení trestu, zda budou mít možnost převzít si je do péče. To je mučí“* [Vokáč 2019]. Odloučení od dětí může u některých uvězněných matek způsobit také různá duševní onemocnění, jako např.

depresi [Bosworth 2005]. Narušené city s dětmi zažívají uvězněné matky nejen během uvěznění, ale i dlouho po propuštění. Mateřství a emoce jsou totiž velmi silně propojeny. Kelly Lockwood tvrdí, že vězení jako fyzický prostor, doprovázený neustálou kontrolou, vztahy uvnitř a dlouhodobým emocionálním dopadem být uvězněnou matkou, hrají významnou roli v „nabouraných“ identitách uvězněných matek. Dopady věznění pronásledují uvězněné matky uvnitř věznice, ale i mimo ni. Mateřská zkušenost matek ve vězení je dle výše uvedeného výzkumu často v lepším případě narušena, v tom horším případě pak zcela zničena právě umístěním matky do věznice [Lockwood 2018].

Dalším atributem totálních institucí je oddělení od vnějšího světa, ze kterého jsou jedinci vytrženi [Pinerová, Louč, Bušková 2021] a dochází tak k fyzické distanci od okolní společnosti [Dirga 2020]. Vězení jako totální instituce kladou nepřekročitelnou bariéru mezi její aktéry a vnější svět mimo věznici. Vězení svou totální podobou vyvolávají a udržují v jejích aktérech zvláštní druh napětí mezi světem, odkud aktéři přišli, a světem totální instituce. Toto napětí napomáhá držitelům autority v totálních institucích zvládat a tvarovat aktéry, kteří v nich pobývají. Totální instituce v podobě věznic tak svými principy fungování ochuzují Já vězněných osob a také jejich sociální status [Goffman 1961]. V tomto případě dochází k oklešťování sociálního statusu matky u vězněných žen, které mají děti mimo prostředí věznice. Dochází k tomu především z toho důvodu, že se uvězněné matky často nacházejí ve velké vzdálenosti od svých dětí [Lockwood 2018].

Odloučení od rodiny (a zejména od dětí) se pro mnoho uvězněných matek jeví jako nejnáročnější činitel během uvěznění [Raikes 2009]. Rysem totálních institucí je totiž převážně to, že jsou neslučitelné s rodinným životem a soukromím domácnosti [Goffman 1961]. Vzhledem k povaze VTOS je na určitou dobu odsunuta instituce rodiny, která před vstupem do vězení podstatně strukturovala jedincovu každodenní realitu [Nedbálková 2003]. Absence soukromí pak v prostředí věznice způsobuje uvězněným ženám nemožnost vypořádat se o

samotě s vlastními myšlenkami a psychickými potížemi. „*Nebylo jediné místo, kde bych mohla mít soukromí, čas na vlastní myšlenky, neměla jsem se kde vybrečet, aniž by mě někdo viděl nebo slyšel. A pláč si ve vězení dovolit nemůžete*“ popisuje prostředí věznice bývalá vězeňkyně [Srovnalová 2022]. Nedostatek soukromí v prostředí věznic je způsoben hlavně problémem přeplněnosti věznic, se kterým se současný český vězeňský systém snaží vyrovnat [Brezovská 2018].

Vězni se dále potýkají s ekonomickým strádáním jako další úrovní, která výrazně zasahuje do jejich životů ve věznicích. Zaměstnání během VTOS představuje jeden ze základních faktorů napomáhajících pro resocializaci propuštěných jedinců [Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016]. E. Goffman ve své studii popisoval různou míru vynucování pracovních aktivit v totálních institucích [Goffman 1961]. Dle zákona jsou odsouzení jedinci povinni pracovat, pokud je jim přidělena práce a nejsou uznáni dočasně práce neschopnými nebo zdravotně nezpůsobilými k výkonu práce [Zákon č. 169/1999 Sb., § 28]. Odsouzení jedinci tedy mají možnost se finančně alespoň nějakým způsobem zaopatřit. Nicméně vydělané peníze slouží převážně k úhradě nákladů výkonu trestu a také k povinné úhradě výživného pro děti, a to včetně příspěvků na uhrazení nákladů při péči o dítě v ústavní nebo ochranné výchově. Dále jsou vydělané finance určeny k uhrazení případných exekucí a také je určitá část těchto financí rozdělena na kapesné a úložné⁴ [Zákon č. 169/1999 Sb., § 33]. Dle VS ČR průměrná měsíční odměna odsouzených za rok 2022 byla 6 197 Kč⁵ [Vězeňská služba ČR 2023 b: 13]. Uvěznění tudíž představuje výrazný zásah do finanční nezávislosti uvězněných jedinců a pro rodinu vězňů to znamená především ztrátu rodinného příjmu, což představuje další zátěžovou situaci [Dvořáčková 2020].

⁴ Kapesné představuje částku, která je odsouzenou osobou využívána dle vlastního rozhodnutí. Úložné představuje zbývající část finanční odměny ze zaměstnání, kterou věznice převádí na účet odsouzeného [Zákon č. 169/1999 Sb., § 33].

⁵ Pro srovnání – v roce 2021 se jednalo o průměrnou měsíční odměnu ve výši 5 809 Kč. To je představuje zvýšení průměrné odměny o 388 Kč [Vězeňská služba ČR 2022 b].

Uvěznění obecně představuje masivní zásah do identity uvězněných jedinců. Jedná se o nezvratné „*narušení (více či méně) funkčních vazeb, pokles na úrovni sociálního statusu a zpochybnění podstaty vlastní osobnosti. Jedinec vstupující do vězeňské instituce zpravidla není nadále schopen uspokojivě reprezentovat vlastní ego vůči vnějšímu světu a jeho reprezentantům, ať už se jedná o rodinu, přátele či jiné skupiny, které byly s životem odsouzeného před uvězněním spojeny*“ [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021: 100]. Hlediska významné psychické a citové zátěže a velké vzdálenosti od rodiny spolu s absencí instituce rodiny, s nedostatkem soukromí ve věznicích a s nemožností se ekonomicky zajistit, představují v rámci uvěznění velmi výrazné zásahy do života všech vězňů, a hlavně pak do života uvězněných matek.

1.2 Oficiální dokumenty v oblasti vězeňství ve vztahu k uvězněným ženám a uvězněným matkám

VS ČR si je vědoma výrazných zásahů do života jedinců během uvěznění. Z jejich oficiálních dokumentů se dočteme, že věznice zajišťuje kontakt uvězněných jedinců s rodinou a dětmi, že poskytuje psychologickou pomoc pro uvězněné jedince a že nabízí rehabilitační programy a odborné zacházení pro uvězněné jedince (oficiální dokumenty jako např. *Výroční zpráva Vězeňské služby ČR za rok 2022, Evropská vězeňská pravidla* či *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody* apod.). Avšak oficiální dokumenty VS ČR se tématu uvězněných žen a uvězněných matek pouze dotýkají.

Dokument, který na téma uvězněných matek naráží, je *Koncepce vězeňství do roku 2025*, což je systémový dokument Ministerstva spravedlnosti ČR pojednávající o různých cílech souvisejících s vývojem moderního vězeňství v České republice. Koncepce reflektuje mimo jiné také téma uvězněných žen. Autoři v ní však přiznávají, že populace uvězněných žen je pouze okrajovou skupinou. V koncepci vězeňství se autoři zamýšlejí nad různými otázkami spojenými s VTOS žen, jako „*zda vytvořit programy specifické pro ženy (např.*

oběti domácího násilí, vražedkyně novorozeňat, ženy-matky s nezletilými dětmi apod.), jak zabezpečit lepší kontakt s dětmi vězněných matek, jaká bezpečnostní opatření volit vůči ženám... obecně ženy jsou méně nebezpečné než muži, pravidla jsou ale nastavená stejně (přikládání pout, zařazování do práce), zda nezvážit koncepční řešení vazebně stíhaných těhotných žen či žen s novorozenci“ [Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016: 45]. VS ČR se tedy snaží zabývat specifickým přístupem k uvězněným ženám či zlepšením vztahů uvězněných matek s dětmi. Nicméně v praxi se to příliš nedaří. Autoři koncepce např. narážejí na zásadní paradox českého vězeňství, čímž je právě přístup k uvězněným matkám: „ženy, které řeší mnoho otázek spojených s rodinou, výchovou dětí apod., jsou umisťovány daleko od místa trvalého bydliště – tím jim nepřímo zamezujeme v kontaktech s rodinou a dětmi“ [tamtéž: 45]. Jedná se tedy o zásadní problém, jelikož omezení kontaktu s vnějším světem (které je dáno povahou uvěznění) dopadá zejména na matky a jejich mateřství. Kromě omezení kontaktu s vnějším světem se totiž uvězněné matky často nacházejí ve velké vzdálenosti od svých dětí, čímž dochází k narušení vztahů mezi matkou a jejími dětmi.

Ve výše uvedené koncepci se autoři obracejí na jeden z mála specifických a obecně uznávaných dokumentů, čímž je *Rezoluce OSN 2010/16 – United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders*. Dokument je známější pod názvem *Bangkoká pravidla* a týká se specifického zacházení s vězněnými ženami⁶. V koncepci na ně poukazují, ale více je nereflektují. *Bangkoká pravidla* narážejí na to, že obecně uznávaná a používaná *Pravidla o minimálních standardech zacházení s vězněnými osobami* neboli *Pravidla Nelsona Mandely* platí pro všechny uvězněné osoby bez rozdílu. Tudíž by při jejich uplatňování měly být brány v potaz také specifické potřeby vězněných žen. Avšak *Pravidla Nelsona Mandely* na specifické potřeby žen dostatečně neupozorňovala. „S celosvětovým nárůstem počtu uvězněných žen

⁶ Překlad těchto pravidel zacházení do češtiny (publikovaných v roce 2010) vznikl až v roce 2022 v rámci projektu *Naplnění Bangkok Rules – cesta k podpoře lidských práv vězněných a propuštěných žen v České republice* za finanční podpory Norských fondů [Bednaříková 2022].

nabyla ale potřeba vnést více jasnosti do úvah o zacházení s vězněnými ženami na důležitosti a naléhavosti“ [Bednaříková 2022: 5]. *Bangkoká pravidla* požadují, aby bylo přihlédnuto právě ke specifickým potřebám uvězněných žen. Dále např. doporučují, aby bylo ženám, které mají děti, dovoleno před nástupem do věznice zaopatření jejich dětí, včetně případného přiměřeného odkladu trestu, pokud je to v nejlepším zájmu těchto dětí. Tato pravidla také požadují, aby byly uvězněné ženy umístovány do věznic co nejbliže jejich domovu. Kontakt uvězněných žen s rodinami by měl být podporován a umožněn všemi rozumnými prostředky a v případě velké vzdálenosti uvězněných matek od jejich dětí by měla být přijata opatření k vyrovnání tohoto znevýhodnění. Obecně pravidla poukazují na specifický přístup k uvězněným ženám v oblastech osobní hygieny žen, genderově specifické zdravotní péče, duševního zdraví žen či těhotenství žen [tamtéž].

Dalším obecně přijímaným vězeňským dokumentem jsou *Evropská vězeňská pravidla*, která se zmiňují o specifických potřebách uvězněných žen. Dle těchto pravidel musí věznice věnovat zvláštní pozornost potřebám vězeňkyň, jako jsou např. jejich fyzické, sociální, psychické a profesní potřeby, jež hrají roli při jejich umístování ve věznici. Zvláštní přístup by měl vězeňský personál zajistit v případě, pokud byly ženy vystaveny tělesnému, psychickému nebo sexuálnímu zneužití. Dále se *Evropská vězeňská pravidla* zaměřují na porod a na pobyt dětí ve věznici spolu s rodičem, přičemž „*děti smí pobývat ve věznici s rodičem, pouze pokud je to v nejlepším zájmu daného dítěte. Nesmí s nimi být zacházeno jako s vězni*“ [Vězeňská služba ČR 2006: 16]. V současné době smí děti se svými uvězněnými matkami pobývat pouze v ženské věznici Světlá nad Sázavou [Vězeňská služba ČR Nedatováno a].

VS ČR realizuje různé programy zacházení, které jsou určeny pro všechny uvězněné jedince, ale žádný z těchto programů se nezaměřuje přímo na uvězněné matky. Obecně jsou pro uvězněné ženy určeny různé programy zacházení, jako

např. program 3 Z⁷, program V-I-T⁸, aktivita *Rodina a vztahy*⁹, aktivita *Ovládej se*¹⁰ apod. či různé zájmové činnosti zaměřující se jen na uvězněné ženy [Šámal 2022]. I přesto, že existují některé programy zacházení zaměřené na uvězněné ženy, „stěžejními programy zacházení pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody i v rámci postpenitenciární péče jsou zejména ty, které se zaměřují na doplnění vzdělávání odsouzených a na rekvalifikace, věnují se stabilizaci rodinného prostředí, podporují stabilní bydlení, řeší závislostní chování, získání řádného pracovního uplatnění a zadluženost“ [Biedermanová 2017: 128]. Populace uvězněných matek zůstává v tomto případě stranou.

VS ČR se však snaží realizovat různé projekty zaměřující se na uvězněné matky. Např. v prosinci roku 2022 byl zakončen *Kurz zvyšování rodičovských kompetencí*, jež proběhl ve věznici Nové Sedlo – objekt Drahonice. Tohoto kurzu se účastnilo celkem 12 uvězněných matek a realizovala ho VS ČR společně s pracovníky spolku Za branou. Kurz byl zaměřen na rodinné právo, právo dětí, pedagogiku či psychologii dítěte a byl hodnocen jako úspěšně zvládnutý [Vězeňská služba ČR Nedatováno b]. Primárně je však v tomto ohledu věnována pozornost uvězněným matkám. Rodičovství mužů otců nebylo dosud bráno na zřetel. Toto se již VS ČR snaží také řešit, a to např. pomocí projektu *Den s dítětem*. Tento projekt organizuje Mezinárodní vězeňské společenství ve spolupráci s různými věznicemi a Ministerstvem spravedlnosti. Cílem projektu je umožnit uvězněným otcům strávit čas s jejich dětmi jinak než při neosobních a krátkých návštěvách ve věznici. Záměrem je budovat vazby mezi odsouzenými otci a jejich dětmi v rámci celodenního programu [Kotrsová 2020].

⁷ 3 Z je program zacházení pro všechny uvězněné jedince a název tohoto programu znamená *Zastav se, Zamysli se, Změň se*. Jedná se o terapeutickou aktivitu, kdy se uvězněné osoby učí řešit své problémy (např. se zamýšlejí nad tím, co je přivedlo do věznice) [Šámal 2022].

⁸ V-I-T znamená *VNÍMÁM-I-TEBE* a cílem této aktivity je, aby se pachatel/pachatelka trestné činnosti učila empatii vůči jejich obětem [tamtéž].

⁹ Aktivita *Rodina a vztahy* slouží uvězněným jedincům k řešení jejich rodinných potíží, se kterými se uvěznění jedinci mohou potýkat [tamtéž].

¹⁰ Tato aktivita je určena pro agresivní uvězněné ženy, které ale chtějí na této jejich agresivitě pracovat. Nejčastěji se do takovéto aktivity hlásí ženy odsouzené za vraždy či násilnou trestnou činnost [tamtéž].

1.3 Specifika VTOS uvězněných žen

Vzhledem k fyziologickým rozdílům mezi pohlavími je zřejmé, že VTOS je pro ženy a pro muže jinak specifický. „*Problematika vězněných žen je specifická, vězeňské prostředí a vězeňské systémy jsou uzpůsobeny spíše potřebám a požadavkům mužské části populace, což např. platí i o architektuře, bezpečnosti i řádu vězeňských zařízení*“ [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021: 182]. Problém specifických potřeb uvězněných žen byl zčásti reflektován již v předchozí kapitole. Dle Angely M. Moe a Kathleen J. Ferraro mají uvězněné ženy skutečně potřeby a zkušenosti odlišné od těch mužských [Moe, Ferraro 2006]. Tématem specifík VTOS uvězněných žen a mužů v českém kontextu se zabývala např. Kateřina Nedbálková, která ve své studii pojednává o vězení jako o „genderované instituci“. S pojmem genderované instituce jako první přišla americká socioložka Joan Acker, která zkoumala, jaký má gender vliv na konstrukce specifických obrazů, vzorů, symbolů a ideologií (přičemž tyto obrazy, vzory, symboly a ideologie legitimizují a ospravedlňují chod nejrůznějších institucí). Dana Britton poté tento koncept aplikovala na instituci vězení. Joachim Kersten zkoumal, jak diskurzy „hegemonní maskulinity¹¹“ a „zdůrazněné femininity¹²“ strukturují prostředí ve věznici a každodennost ve věznicích pro muže a ženy [Nedbálková 2003].

K. Nedbálková poukazuje na první monografickou studii uvězněných žen *Women in Prison* od autorů Davida A. Warda a Gene G. Kassebauma. Dle nich se vězeňkyně a vězni odlišují v deprivaci z uvěznění, přičemž tato odlišnost souvisí

¹¹ Hegemonní maskulinita zde představuje „*vytváření normativní mužskosti skrze zušlechťování těla a dovolenou agresi ... pro muže je násilí v instituci nedílným aspektem performance hegemonní maskulinity*“ [Nedbálková 2003: 471]. Maskulinita je v prostředí věznic spojována s asertivitou a agresivitou [tamtéž].

¹² Zdůrazněná femininita je Kateřinou Nedbálkovou definována jako „*nedostatek ,té pravé femininity‘ a děvčata musejí neustále balancovat mezi spleťtostmi a rozpory spojovanými s tímto konceptem*“ [Nedbálková 2003: 471], ve chvíli, kdy příliš vysoká femininita způsobuje vysoce nežádoucí obraz „lehké dívky“ a příliš nízká femininita naopak obraz maskulinní lesby [Nedbálková 2003]. Co se týče agresivity, tak se agresivita v ženských věznicích objevuje stejně jako v těch mužských. Nicméně uvězněné ženy se častěji uchylují k agresivitě v případě, když mají např. dlouhodobý problém v partnerských vztazích z doby před uvězněním [Šámal 2022].

s rozdílností mezi mužským a ženským statutem v širší společnosti. „*Zatímco sociální status muže se odvíjí od zaměstnání a profesní kariéry, žena jej buduje ve sféře rodinné*“ [Nedbálková 2003: 473]. Deprivace uvězněných mužů a uvězněných žen je poté způsobena vytržením z těchto dvou institucí (instituce práce a instituce rodiny) [tamtéž]. Odlišnosti ve VTOS uvězněných žen tak vyplývají zejména z postavení ženy jako matky [Biedermanová 2017]. Potřeby uvězněných žen jsou oproti uvězněným mužům mnohem zřetelnější právě v oblasti mateřství [Moe, Ferraro 2006]. Deprivace kvůli vytržení z instituce práce a instituce rodiny se poté promítá do uspořádání jednotlivých vězeňských systémů, jejichž struktura je ve věznicích pro ženy a pro muže jiná [Nedbálková 2003].

Vzhledem k tomu, že systém vězeňství je stále nastaven primárně pro muže, ženy bývají z bezpečnostního hlediska tzv. překlasifikovány [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021]. Uvězněné ženy však dle *Bangkokých pravidel* na rozdíl od uvězněných mužů nepředstavují takovou bezpečnostní hrozbu [Bednaříková 2022]. Ženy také bývají na svobodě oproti mužům vystaveny mnohem vyššímu riziku násilné viktimizace, drogové závislosti či zapojení do prostituce. To může být důsledkem toho, že ženy často přicházejí do věznic s velmi naléhavou potřebou jak lékařské péče, tak ale i s potřebou terapeutického poradenství. Ovšem typ služeb a programů zacházení, které jsou jim k dispozici, jsou často nedostatečné. Uvězněné matky (či těhotné uvězněné ženy) mají mnoho potřeb, pokud jde o citovou a sociální podporu [Moe, Ferraro 2003]. Právě citové vazby jsou označovány jako jedna z odlišností mezi uvězněnými ženami a muži. „*Ženy víc inklinují k citovým vazbám, kdežto chlapi jsou tvrdší, nevadí jim ta samota, nevadí jim třeba určitě čas trávit v osamělosti, kdežto když se v tomhle prostředí osaměle cítí žena, tak strádá*“ [Šámal 2022: 94] tvrdí vedoucí oddělení prevence a stížností ve věznici Světlá nad Sázavou. Lze tedy usoudit, že stále přetrvávají genderové stereotypy v tom smyslu, že projevování citů je vlastností uvězněných žen, kdežto uvěznění muži v takové míře city neprojevují a lépe se s vězeňským prostředím vyrovnávají. „*Chlap se s tím líp vyrovná, kdežto ženská potřebuje kontakt –*

sociální kontakt“ [tamtéž: 94]. Dle vězeňské psychologičky jsou uvěznění muži daleko více „čitelnější“ v jejich jednání oproti uvězněným ženám [tamtéž].

Další odlišností ve VTOS uvězněných žen a mužů související s citovými vazbami, je orientace uvězněných žen na vytváření vztahů v prostředí věznic. Uvězněné osoby (ženy i muži) často kvůli pobytu ve věznici ztrácí partnerské či rodinné svazky, přičemž pro populaci uvězněných žen je tato ztráta považována za zásadní. Uvězněné ženy si tak během uvěznění vytvářejí alternativní vztahy v podobě homosexuálních partnerství a tzv. „pseudorodin“. Mezi uvězněnými muži se také objevuje homosexualita, nicméně je stavěna na hierarchickém rozdělení rolí podřízenosti a nadřízenosti, přičemž uvěznění muži usilují o sexuální uspokojení či materiální výhody a pravděpodobně k jejich dosažení použijí násilí. Naproti tomu uvězněné ženy, které navazují homosexuální vztahy, hledají emoční sounáležitost [Nedbálková 2003]. Petr Šámal tvrdí, že *„chlapi jsou daleko povrchnější, než ženy... Většina mužů-vězňů se sexuálně uspokojuje sama a dál nic neřeší, takže i homosexualita je tam nižší než ve věznici ženské... V ženské věznici jsou daleko silnější lesbické vztahy, i když o sex tam až zas tak primárně nejde, protože ony spíš potřebují někoho... nějakou blízkou osobu, které se mohou svěřit“* [Šámal 2022: 294]. Uvězněné ženy tedy mají zcela odlišné potřeby týkající se emocí, jelikož jim chybí cit a láska [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021].

Zmíněný koncept „pseudorodin“ byl pozorován v případě uvězněných žen a popisuje *„vztahy mezi několika ženami, jejichž vzájemné vazby imitují sociální strukturu tradiční rodiny“* [Nedbálková 2003: 481]. Tyto pseudopříbuzenské vztahy jsou vnímány jako strategie, která uvězněným ženám pomáhá přiblížit každodennost života v totální instituci podobě společnosti mimo věznice, aby pro ně život v totální instituci byl lépe žitelný. K. Nedbálková se ve své studii obrací na Esther Heffernan, která pseudorodiny charakterizovala jako *„přímé vědomé náhrady rodinných vztahů, které byly přesazením jedince do prostředí totální instituce radikálně přerušeny. Pseudopříbuzenství poskytují multiplicitu blízkých vztahů, čímž zmírňují bolesti vězeňské každodennosti“* [Nedbálková 2003: 481].

Pro uvězněné ženy jsou pseudorodiny zdrojem ochrany, pocitu přináležitosti, lásky a intimity [tamtéž]. Uvězněné ženy také disponují větší empatií vůči ostatním ženám [Šámal 2022], avšak na druhou stranu oproti uvězněným mužům často nevítaně zasahují do záležitostí ostatních uvězněných žen. V populaci uvězněných mužů nebyl koncept pseudorodin dosud popsán [Nedbálková 2003]. U vězňů žen tedy oblast emocí hraje velmi důležitou roli [Šámal 2022].

Jakub Drápal, Václav Jiříčka a Tereza Raszková ve své monografii shrnují, *„že ženy mají vyšší nároky na odborný personál, jsou zranitelnější, mají větší tendence hledat řešení v oblasti rodičovských povinností, mají v péči nezletilé děti a snahu se k nim vrátit a zabezpečit rodinu“* [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021: 193]. Argumentují, že české věznice jsou v současné době stále primárně uzpůsobeny pro muže, nicméně vnitřní prostředí i programy zacházení lze vězeňkyním a jejich potřebám přizpůsobit. Uvězněným ženám dle těchto autorů velmi pomáhají prosociální vztahy a také kontakty s jejich rodinou a s jejich sociálním okolím k lepší cestě na svobodu a k lepšímu návratu do běžného života [tamtéž].

1.4 Možnosti a limity kontaktu uvězněných matek a jejich dětí

Vzhledem k podobě VTOS jsou uvězněni jedinci omezeni na řadě práv a svobod, jako např. právo na nedotknutelnost osoby a soukromí, právo na svobodu pohybu a pobytu, právo na zachování listovního tajemství, právo na svobodnou volbu povolání, svobodnou volbu lékaře apod. Věznice však nemůže uvězněným osobám odepřít jejich právo na rodinný život a musí jim případně dopomoci k udržení kontaktu s jejich nejbližší rodinou [Drápal, Jiříčka, Raszková 2021]. Dle *Listiny základních práv a svobod* mají rodiče právo na péči o děti a jejich výchovu, a naopak děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. *„Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona... práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona“* [Usnesení č. 2/1993 Sb., čl. 32]. *Pokud se prokáže existence rodinného života, měly by státní orgány jednat tak, aby umožnily rozvoj tohoto vztahu, a měly*

by přijmout vhodná opatření k navázání styku mezi uvězněným rodičem a nezletilým dítětem“ [Senetová 2018]. Věznice jsou však instituce, které jsou svým specifickým chodem pro uvězněné jedince omezující – věznice omezují možnost setkávání uvězněných žen právě s rodinou a jejich dětmi. Nelze ale úplně vyloučit styk uvězněného rodiče s jeho dítětem¹³.

Dle zákona mají odsouzené osoby právo na kontakt s blízkými osobami včetně dětí [Zákon č. 169/1999 Sb.]. Styk uvězněných matek s jejich dětmi je realizován ve dvou podobách, a to v podobě přímého a nepřímého kontaktu. Přímý kontakt matky s dětmi je realizován v podobě osobního kontaktu (návštěv) a nepřímý kontakt matky s dětmi je realizován prostřednictvím korespondence a použití telefonu¹⁴ [Senetová 2018]. Uvězněné matky mají povoleno použít telefon ke kontaktu blízkých osob v době, která je vymezená vnitřním řádem věznice a mohou k tomu použít pouze věznicí určený telefon. Telefonický kontakt je však často obtížný kvůli nákladům, které musí uvězněné matky za telefonování hradit. Korespondenci s blízkými osobami mohou uvězněné matky přijímat a odesílat bez omezení. Ovšem odesílání je opět podmíněno uhrazením nákladů vězeňkyní a oprávněním provádět kontrolu obsahu korespondence ze strany vězeňského personálu [Zákon č. 169/1999 Sb., § 18]. Návštěvy jsou uvězněným ženám umožněny po dobu tří hodin během jednoho kalendářního měsíce. Těchto návštěv odsouzených osob se rovněž mohou zúčastnit i nezletilé děti (do 15 let věku mohou vstoupit do věznice pouze v doprovodu osoby starší 18 let) [tamtéž, § 19]. Pokud tedy uvězněná matka nevychovává své dítě ve věznici, má právo se s ním osobně stýkat při návštěvách ve věznici.

¹³ V otázce styku uvězněného rodiče s dítětem je třeba zvažovat, zda trestná činnost uvězněného rodiče nebyla směřována vůči členům jeho rodiny nebo vůči samotnému dítěti. „*Je třeba zhodnotit, jaký účinek mělo jednání rodiče skutečně na nezletilé dítě, je třeba se také zabývat tím, zda kontakt s tímto rodičem do budoucna představuje hrozbu pro nezletilé dítě*“ [Senetová 2018].

¹⁴ V současné době se již ke kontaktu uvězněných osob s jejich blízkými využívají také další platformy umožňující videohovory (např. aplikace Skype) [O base Nedatováno a].

Ačkoliv návštěvy mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi slouží k udržování mateřské identity a k udržování vztahů matek s dětmi, mohou být pro některé matky emocionálně náročné a mohou posilovat pocit viny a studu [Lockwood 2018]. Návštěvy ve věznici tak mohou představovat dvousečný prvek, kdy uvězněné ženy po návštěvách dětí touží a návštěvy by tak měly být pro obě zúčastněné skupiny pozitivní, ale na druhou stranu mohou být také zdrojem psychické zátěže a tísně. Návštěvy ve věznici vedou k tomu, že matka prožívá za jediný den obrovskou škálu emocí od vzrušení, očekávání a obav před návštěvami, radosti, štěstí a spokojenosti během návštěvy, po hluboký smutek, žal a pocity ztráty, když návštěva skončí [Baldwin 2017]. K. Lockwood uvádí, že příliš represivní a restriktivní vězeňské prostředí často vede k negativním zážitkům z návštěv pro všechny zúčastněné [Lockwood 2018]. Během návštěv jsou vězeňským personálem vynucována pravidla a nařízení pro kontakt mezi uvězněnými a návštěvníky, což může u některých uvězněných matek či jejich dětí vést k dalším úzkostem a frustracím [tamtéž]. Návštěvní prostory ve věznicích jsou také pro děti dost často nevyhovující. V neposlední řadě jsou kontakt uvězněných matek s jejich dětmi a emoce z návštěv také ovlivněny tím, v jakém typu péče se děti uvězněných matek nacházejí a jaká osoba o tyto děti pečuje, přičemž nedostatek kontaktu mezi nimi vytváří vztahové problémy jak během uvěznění, tak i po propuštění [Moe, Ferraro 2006].

I přesto, že VS ČR požaduje striktní dodržování pravidel a nařízení během návštěv ve věznicích, tak se ale také snaží podporovat kontakt a vztah mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi. Tato snaha je viditelná zejména v ženské věznici Světlá nad Sázavou, kde je v provozu specializované oddělení pro VTOS uvězněných matek společně s jejich nezletilými dětmi [Biedermanová 2017]. Jedná se o jediné oddělení tohoto druhu v České republice [Šance dětem 2018]. Toto specializované oddělení má kapacitu pro dvě obviněné matky s dětmi a je zpravidla pro děti do 1 roku věku. Pro odsouzené matky je také zřízeno specializované oddělení mající kapacitu pro 15 matek s jejich dětmi do 3 let věku

dítěte (výjimečně se může jednat i o dítě starší do dovršení věku 5 let, a to v zájmu zachování sourozeneckých vztahů) [Biedermanová 2017]. Ačkoliv se kapacita těchto dvou specializovaných oddílů může zdát nízká, je dostačující. Pro spoustu uvězněných žen totiž není kvůli současným přijímacím kritériím jednoduché se do těchto oddělení s jejich dětmi dostat [Šance dětem 2018].

Do tohoto specializovaného oddělení se umisťují uvězněné matky s jejich dětmi pouze v případě, „*kdy nelze zajistit péči o dítě jiným členem rodiny a za dodržení přísných podmínek*“ [Drápal, Jiříčka, Razsková 2021: 188]. Podmínkami umístění je, že matka nesmí být z minulé doby odsouzena za páchaní trestné činnosti na dětech, její trest je minimálně šestiměsíční (přičemž vězení opouští zároveň s dítětem – tj. do 3 let dítěte) a musí být osobnostně způsobilá. Rovněž je posuzován zdravotní stav matky i dítěte a matka musí mít kladné stanovisko orgánu sociálně právní ochrany dětí a dětského psychologa. Pobyt dítěte ve věznicí hradí uvězněná matka z rodičovských dávek [tamtéž]. Během rozhodování o umístění matky s dítětem do tohoto oddělení musí být přihlíženo k tomu, zda je to v nejlepším zájmu dítěte. Pokud vedení věznice kladně rozhodne o této žádosti, nesmí být s dítětem zacházeno jako s vězněm [Bednaříková 2022]. „*Základním cílem specializovaných oddělení je zejména zabránit odloučení matky od dítěte umístěním v jiném zařízení, posilovat a rozvíjet kladné citové vazby mezi matkou a dítětem a vytvořit tak pevný vztah vedoucí k rodičovské zodpovědnosti, rozvíjet pocit samostatnosti a zodpovědnosti žen matek, vést tyto matky k vytvoření návyku každodenní péče o dítě*“ [Biedermanová 2017: 127]. Programem zacházení je pak u vězněných matek v tomto oddělení celodenní péče o dítě [Zákon č. 169/1999 Sb., § 67].

Po celou dobu pobytu v tomto specializovaném oddělení se o uvězněné matky i jejich děti starají odborní zaměstnanci (tj. vychovatelé, speciální pedagogové, psychologové a sociální pracovníci [Drápal, Jiříčka, Razsková 2021]. Těmto dětem je také průběžně poskytována zdravotnická péče [Bednaříková 2022]. Všichni tito odborníci dohlížejí na zdravý psychosociální vývoj dítěte a také

na to, zda je zajištěno udržování vztahů s nejbližší rodinou. Uvězněné matky se učí dovednostem potřebných pro plnohodnotné vykonávání mateřské role, tj. učí se komplexně pečovat o své děti a plní aktivity zaměřené na celkový rozvoj dítěte. Uvězněným matkám s dětmi je zde umožněno opouštění věznice v rámci vycházek s vychovatelem nebo v rámci návštěv rodiny, „*aby pro děti bylo zachováno co nejnornálnější prostředí s dostatkem přirozených podnětů a sociálních kontaktů*“ [Drápal, Jiříčka, Razsková 2021: 189].

Matkám, které pobývají s jejich dětmi v tomto specializovaném oddělení, je poskytnuto co nejvíce možných příležitostí k trávení času s jejich dětmi. Těmto dětem je poskytnuto prostředí, které se tomu vězeňskému příliš nepodobá a mělo by být co nejvíce podobné prostředí pro výchovu dítěte mimo věznici [Bednaříková 2022]. Specializované oddělení tak vůbec nevypadá jako věznice. Prostedí tohoto specializovaného oddělení připomíná spíše mateřské centrum. „*Ženy tu mají k dispozici dvě patra, mezi nimiž se mohou přes den bez omezení pohybovat. Každá má pokoj pro sebe a své děti, k dispozici mají kuchyňku, koupelnu, prádelnu i dětskou hernu*“ [Vokáč 2018]. K dispozici jsou uvězněným matkám a jejich dětem také dvě zahrady s herními prvky [tamtéž]. Podmínky pro výchovu dětí v těchto specializovaných odděleních je často mnohonásobně lepší než tam, odkud dítě do věznice přišlo [Vošmik 2018]. Důkazem, že je tento individualizovaný program zacházení pro uvězněné matky s jejich dětmi funkční, svědčí fakt, že recidiva těchto žen se pohybuje pouze okolo 10 %. Děti jsou pro tyto uvězněné matky velkou motivací pro změny jejich kriminálního chování [Drápal, Jiříčka, Razsková 2021]. Uvězněné matky se na tomto oddělení fixují na děti, což s velkou pravděpodobností zmenšuje trestní jednání po propuštění [Vokáč 2021]. Ukázalo se, že pobyt v tomto specializovaném oddělení opravdu pomáhá utvářet vztah mezi uvězněnou matkou a jejím dítětem [Vošmik 2018].

Několik málo uvězněných žen tedy může pobyt ve věznici prožít spolu se svým dítětem. Z této možnosti jsou však vyloučeny uvězněné ženy, které mají děti starší více než 3 roky nebo je jejich VTOS delší, než 3 roky. Uvězněné ženy totiž

musejí spolu s jejich dětmi z věznice také odejít [Vokáč 2018]. Avšak uvěznění matky má negativní vliv i na starší děti. Na problém dětí uvězněných rodičů se již někteří odborníci snaží reagovat v podobě různých projektů a výzkumů. Jednou z těchto odbornic je J. Navrátilová, která je společně s Mezinárodním vězeňským společenstvím realizátorkou projektu s názvem *Rodičovství za mřížemi*. Tento výzkum se zaměřuje na téma rodičů ve vězení a také na tabuizované téma dětí uvězněných rodičů. J. Navrátilová o tomto tématu říká: „*zaujalo mě, jak málo se o této skupině dětí mluví. Účast na výzkumu jsem přijala jako výzvu zlepšit jejich podmínky ve společnosti. Sama jsem zmíněnou skupinu jako sociální pracovníce opomíjela*“ [Slámová 2022]. O obtížích dětí uvězněných rodičů se v současné době neví skoro nic. Takové děti jsou označovány také jako „neviditelné oběti trestných činů“ [tamtéž], „tiché oběti“ [Hronová 2020] nebo „zapomenuté děti“ [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno], jelikož pro ně chybí specifická podpora a péče.

Ve společnosti se mluví o rodičích, kteří spáchali nějaký trestný čin, ale již se nemluví o tom, jaký dopad má uvěznění rodiče na dítě. Dítě za činy svých rodičů nemůže, nicméně společnost tyto děti proviňuje tím, že se o ně příliš nezajímá [Slámová 2022]. Děti uvězněných rodičů často čelí stigmatizaci a odmítání ze strany společnosti. Tyto děti čelí hlavně těžkým situacím spojených s odloučením od rodiče a s velmi omezenou možností kontaktu [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno]. Děti uvězněných rodičů tudíž zažívají během uvěznění rodiče výrazné trauma, jelikož často ani nechápou, proč je rodič ve vězení. Uvězněním rodiče jejich děti přicházejí o životní jistoty [Slámová 2022], přičemž většina z dětí uvězněných rodičů žije kvůli uvěznění rodiče v chudobě a obavách, jež mají dopad na jejich fyzické i psychické zdraví, což velmi výrazně ohrožuje jejich zdárný vývoj do budoucna [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno]. Situace uvěznění rodiče tak bývá doprovázena narušením ve fungování rodinného systému [Punová 2020]. U těchto dětí je také velice pravděpodobné následování trestného jednání jejich rodičů a ve společnosti

přetrvává názor, „že děti uvězněných rodičů mají zločin už v genech, proto budou následovat své rodiče. Pokud jsou však děti stigmatizované a kvůli uvěznění rodiče odstavené na okraj společnosti, lze jen těžko očekávat, že se jednou do společnosti bezproblémově zařadí. Jednají tak, jak s nimi jednala společnost“ [Slámová 2022].

Projekt *Rodičovství za mřížemi* se snaží tuto situaci změnit [Mezinárodní vězeňské společenství 2021]. Tento projekt začal být realizován v květnu roku 2020 a jeho ukončení je naplánováno na květen roku 2023 [Masarykova univerzita Nedařov]. Z toho důvodu z něj zatím nejsou publikovány žádné ucelené výsledky. Avšak v prosinci roku 2022 již proběhla konference týkající se tohoto projektu, jejímž cílem bylo představení prvních výsledků tohoto jedinečného výzkumu a také přispět odbornými poznatky do veřejné diskuse. O rozšíření povědomí mezi odborníky a veřejnost pojednává také *Doporučení č. CM/Rec (2018) 5 Výboru ministrů členským státům ohledně dětí uvězněných rodičů*, přičemž je v něm argumentováno, že „sdělovací prostředky a odborná i široká veřejnost by měly mít k dispozici spolehlivé a aktuální údaje a příklady dobré praxe, aby měli lepší povědomí o počtu zasažených dětí a dopadech uvěznění rodičů a aby se vyhýbali negativním stereotypům a stigmatizaci dětí s uvězněnými rodiči“ [Mezinárodní vězeňské společenství 2021: 9]. Již v tuto chvíli se však díky tomuto projektu dostává dětem uvězněných rodičů mnohem více pozornosti jak na poli odborníků, tak i na poli veřejnosti. Systémová podpora dětí uvězněných rodičů a samotných uvězněných rodičů spolu se zachováním rodičovství za mřížemi je jedním z hlavních záměrů tohoto projektu [Hronová 2020].

Dalším projektem se zaměřením na uvězněné matky je projekt s názvem *Mámu potřebuji*. Dle VS ČR se jedná o unikátní dvouletý projekt, který byl zahájen v roce 2019 v ženské věznici Světlá nad Sázavou, jehož „cílem je udržet pravidelný kontakt dětí ze sociálně slabých rodin a dětí umístěných v dětských domovech a výchovných ústavech s jejich matkami, které se nacházejí ve výkonu trestu odnětí svobody, a zachovat citové vazby“ [Vězeňská služba ČR Nedařov].

c]. Záměrem bylo zlepšení pravidelného kontaktu vězňených matek s jejich dětmi, jelikož tento pravidelný kontakt nebyl do té doby systémově uchopen. „Právě nesystémové řešení vzájemných kontaktů a následné odcizení matek od dětí mohou způsobit narušování rodinných vazeb a rolí“ [tamtéž]. Běžné návštěvy jednou za měsíc v délce tří hodin nemusí být pro uvězněné matky a jejich děti dostačující. Návštěvy dětí a jejich uvězněných matek nejsou obecně vnímány jako optimální, jelikož se odehrávají jednou za měsíc, a navíc probíhají v přítomnosti dalších rodin na jednom místě a děti nedokážou udržet pozornost po celou dobu návštěvy. Navíc děti uvězněných matek se často mohou nacházet v dětských domovech nebo výchovných ústavech, což je pro návštěvy velmi náročné (ať už z časového a finančního hlediska, dojezdové vzdálenosti či nedostatku personálu dětských domovů/výchovných ústavů, který by děti na návštěvy za jejich uvězněnými matkami doprovodil). Z toho důvodu je usilováno o posílení kontaktu mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi pomocí Skype-návštěv, asistovaných návštěv a dvou dětských dnů, přičemž návštěvy mají proběhnout nad rámec, jež je stanoven zákonem [tamtéž].

Mezinárodní vězeňské společenství organizuje také vlastní aktivity zaměřené na děti uvězněných rodičů. Např. *Andělský klub*, *Andělský kemp* či *Andělský strom* [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno], přičemž všechny tyto aktivity jsou součástí projektu *Podpora resilience rodin*¹⁵ [Vězeňská služba ČR nedatováno d]. Posláním *Andělského klubu* je provoz volnočasového klubu pro děti uvězněných rodičů, ve kterém se konají různé dětské aktivity. Cílem *Andělského klubu* je také poskytnutí bezpečného prostředí, kde mohou mezi sebou děti uvězněných rodičů sdílet informace a také jejich potíže [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno]. *Andělský kemp* je letní tábor pro děti

¹⁵ Pojem resilience odkazuje k individuálním charakteristikám jedince související s odolností (resistencí) vůči stresové zátěži. „Vypovídá o tom, jak se člověk vyrovnává se všemi okolnostmi, kterým v životě čelí, a jak jsou rizikové faktory vyvažovány ochrannými faktory“ [Sobotková 2018]. Rodinná resilience znamená proces, který pomáhá obnovovat harmonické fungování rodiny a v jehož rámci je řešena otázka toho, co se může rodina z náročné stresové situace nastalé v tomto případě uvězněním rodiče naučit a jak tato stresová situace rodinu nasměřuje [tamtéž].

uvězněných rodičů a jeho poslání je velmi podobné, jako u *Andělského klubu* [Hronová 2020]. *Andělský strom* je speciální projekt, „který má za cíl obdarovat na Vánoce děti za uvězněné rodiče a tím udržovat vzájemný vztah, který bývá velmi křehký“ [Mezinárodní vězeňské společenství Nedatováno]. K vánočnímu dárku je také připojen osobní dopis uvězněného rodiče [tamtéž].

V České republice funguje několik dalších neziskových organizací, které se problematikou uvězněných rodičů a jejich dětí zabývají. Např. občanský spolek *Za branou* zmíněný již výše, jehož posláním je pomoc uvězněným jedincům ve vězení a po propuštění. Jejich pomoc směřuje nejen na uvězněné jedince, ale i na rodiny a blízké osoby vězňů [Šance dětem 2023]. Konkrétně spolek vězňům pomáhá s financemi na telefonování a psaní rodinám, poskytuje asistenci během návštěv nezletilých dětí ve věznicích, se zvyšováním rodičovských kompetencí uvězněných žen apod. [Za branou Nedatováno]. Dále např. občanské sdružení *Romodrom*, jenž se svým projektem *Rodiče dětem, děti rodičům* pomáhají např. se zajištěním kontaktu uvězněných rodičů jejich dětmi, chtějí omezit negativní dopady uvěznění rodiče na děti a jejich hlavním cílem je vybudování, udržení a upevnění rodinných vazeb [Romodrom Nedatováno]. Další neziskovou organizací je *Volonté Czech*, jež se podílela na projektu *Mámu potřebuji* a před dvěma lety realizovala projekt *Očima dítěte* (jež se zaměřoval na posilování kontaktu nezletilých dětí a jejich uvězněných rodičů) a která se obecně zabývá pomocí pro uvězněné jedince již ve věznici a také po výstupu z VTOS [Volonté Czech Nedatováno]. Dalším příkladem neziskové organizace, která se velmi aktivně zabývá pomocí všem uvězněným jedincům (včetně pomoci uvězněným rodičům a jejich dětem) je *Český Helsinský výbor* [Český Helsinský výbor Nedatováno]. Jejich projekt *Děti vězněných rodičů* se snaží o podporu vazby mezi uvězněnými rodiči a jejich dětmi (a to především z chudých rodin) a zajišťuje kontakt mezi uvězněnými rodiči a jejich dětmi skrze asistované návštěvy ve věznici. Důvodem je snaha o umožnění návštěv ve věznicích u těch dětí, které kvůli špatné

ekonomické situaci v náhradní rodině nebo kvůli pobytu v institucionální péči nemohou své uvězněné rodiče navštěvovat [Šance dětem 2023].

1.5 Konflikt sociálních rolí v životě uvězněných matek a jejich stigmatizace

Jedním z mnoha problémů, se kterými se uvězněné matky musí v prostředí věznic potýkat, je omezená možnost vykonávat jejich společenskou roli matky. To je dáno povahou vězení jako totální instituce, v níž není pro výchovu dětí zpravidla prostor. Uvězněné matky mají sice nárok na kontakt s jejich dětmi, nicméně je tento kontakt kvůli bezpečnosti omezen. Z toho důvodu je v prostředí věznic omezeno také mateřství uvězněných žen. Role vězeňkyně je tak současně s mateřskou rolí vnímána jako neslučitelná pro některé uvězněné matky [Lockwood 2018]. V současné době je obecně na všechny ženy ve společnosti vytvářen velmi silný tlak na to být dobrou (ne-li dokonce dokonalou) matkou. Mnoho žen má tak strach, že nejsou dobrými matkami [Jeřábková 2022]. V prostředí věznic, kde je mateřství velmi omezováno, se tento strach u vězněných matek znásobuje [Baldwin 2017]. Uvězněné ženy tak často nejsou kvůli výkonu trestu schopné dostatečně dobře naplnit svou roli matky, a tudíž se potýkají s konfliktem sociálních rolí.

Na sociální role obecně se dá nahlížet pomocí mnoha různých perspektiv. Jan Jandourek vnímá sociální roli jako „*souhrn očekávaných jednání vůči jedinci, který zastává určitou sociální pozici*“ [Jandourek 2012: 197]. Sociální role bývají také často definovány metaforou, přičemž „*vychází z pojetí společnosti jako „jeviště“¹⁶, na kterém se práva, privilegia a povinnosti spojené s určitou sociální pozicí mění v konkrétní předvídatelné chování*“ [tamtéž: 197]. Jedinci se učí sociálním rolím v průběhu socializace a „*role řídí jedincovo chování v jeho*

¹⁶ Anthony Giddens rovněž popisuje sociální role jako analogii s divadlem, tj. že „*jedinci jsou jako herci, kteří v závislosti na situaci vystupují v různých sociálních rolích*“ [Giddens 2000: 553], přičemž uvádí, že s konceptem divadla v teorii sociálních rolí přišel Erving Goffman [tamtéž] v publikaci *Všichni hrajeme divadlo* z roku 1959.

sociálním postavení skrze očekávání publika. Jedinec tato očekávání zná, interpretuje si je a pak převádí do konkrétního rolového chování“ [tamtéž: 197]. Podstatným rysem sociálních rolí je to, že jedinec při jejich naplňování podléhá vhodným a povoleným formám jednání podle společenských norem. Každé jednání v rámci různých sociálních rolí má tak nějakou očekávanou podobu. *„Pokud lidé sociální roli schválí, považují ji za legitimní... a jsou ochotni vynaložit náklady na potrestání těch, kdo „rolové“ normy poškozují“ [Jandourek 2012: 197].* Výkon sociální role je tak podroben sociální kontrole ze strany společnosti a sociálním sankcím [Geist 1992]. Obecně tedy sociální role předepisují jedincům, jaké chování je od nich v daných chvílích a v daných stavech očekáváno, ale také že za jejich neplnění hrozí sankce. Vzhledem k tomu, že jsou jedinci nositeli různých sociálních pozic, vyplývají z jejich pozic také práva, ale i povinnosti – tj. očekávání, že se budou chovat např. jako matka, dcera apod. *„Sociální role je tedy tou částí sociální pozice... s níž jsou spojeny závazky, povinnosti a očekávání“ [tamtéž: 349].* V tomto případě je tak od uvězněných žen (které mají děti) očekáváno, že budou vykonávat svou roli matky. Již však není bráno v potaz, že VTOS uvězněným matkám naplňování mateřské role značně ztěžuje.

Jednou z teoretických perspektiv, skrze kterou je možné nahlížet na problematiku sociálních rolí jedinců ve společnosti, je koncept sociálních rolí T. Parsonse. Ten chápe sociální roli a status jako strukturu k funkci. Sociální role jedinců tedy mají ve struktuře společnosti podstatný význam a svou funkci. T. Parsons se poté ve své teorii zaměřoval na konflikt sociálních rolí u jednotlivých individuí. Konflikt rolí dle něj plyne z nedodržování norem ve společnosti. Ke konfliktu rolí může u jedinců docházet ve dvou situacích. V první situaci není jedinec schopen vykonávat požadavky na jeho sociální role, tj. dvě role se dostávají do konfliktu. Ve druhé situaci vychází konflikt sociálních rolí u jedinců z poruchy sociálního systému, tj. že normativní vzorce skupin, kterých je jedinec součástí, kladou na jedince konfliktní požadavky. Zejména v moderní společnosti není jedinec schopen pro tyto konfliktní požadavky určit schéma priorit, dle

kterého by jednal. Moderní společnost v sociálním systému produkuje značné množství potenciálních konfliktů rolí, jelikož každý jedinec se potýká s pluralitou jeho sociálních rolí, přičemž s každou s těchto rolí jsou spojena společenská očekávání druhých jedinců. Důsledkem je konflikt rolí spojený s nejistotou jedinců a s poruchou integrace těchto jedinců ve společnosti [Parsons 1991]. Konflikt rolí pro jedince představuje problém, jelikož nemohou splnit logicky nebo morálně neslučitelná očekávání, která jsou na ně ze strany společnosti kladena [Jandourek 2001]. „*Oba typy konfliktu rolí vedou k deviantnímu chování, které v systému produkuje stav napětí*“ [Znebejánek 2015: 76].

Uvězněné matky se musejí vypořádat s tzv. rolovým tlakem [Jandourek 2001], kdy se musejí vyrovnat s tím, že si musejí odpykat trest odnětí svobody a být spořádanými vězeňkyněmi, které dodržují všechna pravidla dána vězeňskou totální institucí, avšak majoritní společnost klade vysoké nároky na kvalitní vykonávání role matky a na řádnou výchovu jejich dětí. Uvězněná žena však nemůže trávit veškerý svůj čas se svým dítětem a vychovávat ho. Matky ve věznicích se tak často potýkají s neschopností naplnit dvě sociální role naráz. L. Baldwin uvádí, že vězení narušuje možnost být vůbec nějakou matkou, natož pak dobrou matkou. Většina žen cítí tlak na to, aby se přizpůsobily mateřským ideálům kladených společností. Pokud takový tlak pocítují neuvězněné matky, které alespoň teoreticky mohou mateřské ideály plnit, co teprve uvězněné matky, jež musí zvládat plnit tyto mateřské ideály z věznic. Na uvězněné matky to má následně velmi silný emocionální dopad [Baldwin 2017].

Ben Raikes poukazuje na to, že uvězněné matky zažívají během pobytu ve vězení minimální uznání jejich rodičovské role [Raikes 2009]. Souvisí to s představou, že uvězněná žena nemůže být zároveň dobrým rodičem, když spáchala kriminální čin. „*Někdy je těžké představit si, že pachatel trestného činu je schopný i nadále pečovat o své dítě, dávat mu lásku a naplňovat jeho potřeby. Ovšem to, že se zachoval protiprávně, nemusí znamenat, že není dobrým rodičem*“ [Šance dětem 2023]. Každá společnost si narativ mateřství představuje a definuje různě,

nicméně i přesto v každé kultuře existuje očekávání být „dobrou“ matkou. V západní společnosti je „dobré mateřství“ spojeno s péčí o děti a sebeobětováním se, což formuje mateřskou roli a identitu. Vstupem do vězení je však tento narativ dobrého mateřství u vězňených matek omezen. Mateřství je ovšem nedílnou součástí mateřského pocitu sebe sama a zachování této mateřské identity je důležité i během uvěznění. VTOS má dopad na sebevědomí uvězňených matek a na jejich schopnost vnímat se pozitivně jako matka [Baldwin 2017]. Uvězňené matky tak mají velmi omezenou možnost, jak se s konfliktem jejich sociálních rolí vypořádat.

Spolu s konfliktem sociálních rolí se uvězňené matky také často potýkají se stigmatizací. Stigma znamená dle Giddense *„jakákoliv fyzická nebo sociální vlastnost, která je považována za zdroj hanby“* [Giddens 2000: 563]. Jandourek popisuje stigma jako *„označení, kterým se nějaká osoba ve své skupině negativně odlišuje od platných standardů, především od psychické, fyzické nebo sociální normality, což ji ohrožuje v její sociální identitě a plném přijetí ze strany druhých“* a *„připsání stigmatu se děje stigmatizací, tedy přiřčením negativních skupinových nebo společenských atributů nějaké osobě“* [Jandourek 2012: 223]. E. Goffman tvrdí, že pokud jedinec nesplňuje společenská očekávání a nějakou svou vlastností se vymyká ze společenských norem, mají ostatní členové společnosti tendenci redukovat ho z jeho obvyklé osoby na poskvrněnou osobu. Jedincova neobvyklá vlastnost je pak stigmatem, a to zejména v případě, je-li její diskreditační účinek velmi vlivný na jedincovu identitu. Jedná se o takové neobvyklé vlastnosti, které jsou v rozporu se společenským stereotypem o tom, jaký by měl daný jedinec v jeho sociální pozici být [Goffman 1963].

Vězení svou povahou obvykle evokuje právě společenské stigma pro uvězňené jedince, a o to více pak pro uvězňené matky [Lockwood 2018]. Nejčastěji bývají stigmatizovány ze strany rodiny [Raikes 2009], ale v některých případech se mohou potýkat i se stigmatizací ze strany vězeňského personálu, kdy je personál může otevřeně odsuzovat, odmítat anebo nepodporovat je ve vztahu

k jejich roli a identitě jako matky [Moe, Ferraro 2006]. Podpora vztahů a podpůrných podmínek vedoucích k zachování jejich mateřské role jsou však klíčové pro jejich psychiku, a to jak během výkonu trestu, tak i po propuštění z věznice [Baldwin 2017]. VTOS tedy velmi výrazným způsobem omezuje mateřskou roli ve všech výše zmíněných ohledech. Já se ve vlastním výzkumu zaměřuji na to, jak uvězněné matky vnímají omezení v plnění jejich sociální mateřské role během uvěznění a jaké případně volí strategie sloužící k vypořádání se s naplněním jejich sociální role matky, která je v prostředí věznic velmi omezená.

2. METODOLOGICKÁ ČÁST

V následující části diplomové práce pojednávám o metodologii, která byla zvolena pro realizaci vlastního výzkumu. Obsahem metodologické části je popis jednotlivých kroků, které bylo třeba provést, aby mohl být samotný výzkum realizován. V této části popisuji typ výzkumu, který jsem zvolila, způsob sběru dat, zvolené respondenty/respondentky a v neposlední řadě také průběh sběru dat, jejichž analýza následuje v praktické části diplomové práce.

2.1 Typ výzkumu a způsob sběru dat

Pro zodpovězení výzkumných otázek jsem zvolila kombinaci kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Smíšený výzkum se mi jevil jako vhodná metoda z toho důvodu, jelikož využívá silných stránek obou metod a obě metody se vzájemně doplňují a obohacují. Kombinací kvantitativního a kvalitativního výzkumu lze získat širší pochopení výzkumného problému [Creswell 2009], jelikož se jedná o vzájemně komplementární metody [Disman 1993]. Kvantitativní metoda umožnila získat základní informace a představu o populaci uvězněných matek a kvalitativní metoda navazovala na kvantitativní metodu, přičemž cílem kvalitativní metody bylo hlouběji prozkoumat výzkumný problém – tedy situaci uvězněných matek.

Primární metodou pro vlastní výzkum je v tomto případě kvalitativní metoda, jelikož téma uvězněných matek nebylo dosud dostatečně zkoumáno a kvalitativní metoda svou podobou umožňuje „*popsat životní světy „zevnitř“, z pohledu jednajících subjektů (aktérů), a tím přispět k lepšímu porozumění sociální skutečnosti, zkoumaným problémům*“ [Pavlásek, Nosková 2013: 7]. Kvalitativní výzkum „*zdůrazňuje především optiku jednotlivých účastníků s cílem porozumět významu, který jedinci jevům, chováním a interakcím v rámci vězeňského světa přikládají*“ [Dirga 2013: 25]. Aktéři tak (re)produkuje významy jejich žité reality a ve svých interpretacích je vykládají podle vlastní zkušenosti

[Pavlásek, Nosková 2013]. Silnou stránkou kvalitativního výzkumu je tedy to, že umožňuje „*systematicky odkrývat zprvu neviděné dimenze studovaných jevů a procesů, poznat a porozumět významům, které aktéři přiřazují jednotlivostem a postupně si skládat obraz studované problematiky*“ [Dirga 2016: 4]. V kvalitativním výzkumu je „přirozeným systémem“ „*respondentova znalost, zkušenosti, jeho postoje, pocity, prostě subjektivní dimenze daného problému, tedy prostor, který respondent dobře ovládá... výzkumníkovou úlohou je pak nalézt významné struktury v množině všech proměnných, které respondent považuje za relevantní. V tom je největší síla kvalitativního výzkumu*“ [Disman 1993: 290].

Konkrétní metodou zvolenou v kvantitativním výzkumu bylo krátké dotazníkové šetření, které mělo povahu censu ve vybrané české ženské věznici. Dotazníkové šetření bylo určeno uvězněným matkám a jeho cílem bylo získat o nich základní údaje, jelikož statistické údaje o této populaci nejsou k dispozici. Jako kvalitativní metodu jsem zvolila polostrukturované rozhovory s uvězněnými matkami, ale také s odbornými zaměstnanci ve stejné věznici. Síla polostrukturovaných rozhovorů je v tom, že mohou pomoci „*odhalit významné a často skryté a závažné aspekty lidského a organizačního chování*“ [Mišovič 2019: 80]. Základem polostrukturovaného rozhovoru je osnova rozhovoru, která umožňuje dodržet strukturu rozhovoru a zaměřit se na hlavní výzkumný zájem, ale zároveň umožňuje vést neformální konverzaci s respondentem/respondentkou. Díky relativně volně uspořádané a otevřené konverzaci vůči účastníkům reflektují polostrukturované rozhovory důležitost a významy, které účastníci připisují výzkumnému problému [tamtéž].

2.2 Respondenti/respondentky

Dalším krokem ve vlastním výzkumu bylo zvolení vhodných respondentů/respondentek. Vzhledem k tématu diplomové práce jsem pro realizaci vlastního výzkumu zvolila přímo uvězněné matky ve vybrané české ženské věznici. Uvězněné matky se mi jevily jako vhodné respondentky proto, že se jich

daný výzkumný problém nejvíce dotýká a jedině ony dokážou o mateřství za mřížemi nejlépe vypovídat. Jsou to právě ony, které se v době zpracování této diplomové práce kvůli uvěznění potýkají s omezenou možností vykonávat roli matky. Předpokladem bylo, že uvězněné matky budou vykonávání jejich sociální role matky během uvěznění v době sběru dat prožívat nejintenzivněji. Druhou skupinu respondentů/respondentek, kterou jsem se rozhodla oslovit, jsou zaměstnanci stejné ženské věznice na různých zaměstnaneckých pozicích. Záměrem bylo poznat jejich představu o uvězněných matkách (zda vnímají uvězněné matky pozitivním či negativním směrem). Následně výpovědi obou těchto skupin porovnávám a analyzuji v praktické části diplomové práce.

V kvantitativní části vlastního výzkumu se mi prostřednictvím dotazníkového šetření podařilo získat celkem 61 vyplněných dotazníků, nicméně 1 dotazník byl vyřazen, jelikož byl respondentkou chybně vyplněn. K analýze tedy bylo použito celkem 60 dotazníků. Dotazníky byly získány od 30 respondentek ze středního stupně zabezpečení (dále jen SSZ) a od 30 respondentek z vysokého stupně zabezpečení (dále jen VSZ)¹⁷. Záměrně neuvádím, o jak velký podíl z celkové populace uvězněných žen se jednalo, jelikož by odhalení počtu uvězněných žen v dané věznici mohlo ohrozit zachování anonymity vybrané věznice. V kvalitativní části vlastního výzkumu jsem provedla celkem 5 polostrukturovaných rozhovorů s uvězněnými matkami. Charakteristiky a demografické údaje těchto respondentek jsou následující:

- Andrea¹⁸: 36 let; doba strávená ve VTOS 3 měsíce; podruhé ve VTOS; 1 dítě (14 let); vzdálenost od dítěte do 100 km; SSZ

¹⁷ V oddělení se středním stupněm zabezpečení se nacházejí odsouzené osoby se středním vnějším a vnitřním rizikem a v oddělení s vysokým stupněm zabezpečení se nacházejí odsouzené s vysokým vnějším a vnitřním rizikem dle závažnosti spáchaného trestného činu [Vyhláška č. 345/1999 Sb., §6a].

¹⁸ Jména všech účastníků v tomto výzkumu jsou smyšlená, aby byla zachována jejich anonymita a byla tak zajištěna bezpečnost respondentů a etika sociálního výzkumu. Etické zásady jsem studovala v textu *Možnosti a úskalí vězeňské etnografie* od Lukáše Dirgy [Dirga 2016].

- Marie: 41 let; doba strávená ve VTOS 9 měsíců; poprvé ve VTOS; 4 děti (12, 14, 21 a 23 let); vzdálenost od dítěte více jak 200 km; SSZ
- Eva: 38 let; doba strávená ve VTOS 12 měsíců; poprvé ve VTOS; 9 dětí (4, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 17 a 19 let); vzdálenost od dítěte do 150 km; SSZ
- Helena: 35 let; doba strávená ve VTOS 17 měsíců; poprvé ve VTOS; 2 děti (4 a 11 let); vzdálenost od dítěte do 50 km; VSZ
- Jana: 32 let; doba strávená ve VTOS 12 měsíců; počtvrté ve VTOS; 1 dítě (4 roky); vzdálenost od dítěte do 100 km; VSZ

Následně jsem provedla 3 polostrukturované rozhovory s odbornými zaměstnanci věznice na různých zaměstnaneckých pozicích. Jednalo se o zaměstnanecké pozice speciálního pedagoga (Petr, 60 let), sociálního pracovníka (Ondřej, 51 let) a vychovatelky (Kateřina, 28 let).

2.3 Průběh sběru dat

Vzhledem k tomu, že jsem si vybrala uvězněné matky jako respondentky, musela jsem svůj vlastní výzkum nejprve započít kontaktováním vybrané české ženské věznice¹⁹, abych věděla, zda je realizace výzkumu přímo ve věznici vůbec možná. V tomto směru mi byla velice nápomocná „gatekeeperka“²⁰, která je v této vybrané ženské věznici zaměstnána. Prvotní kontakt vedení věznice byl zprostředkován skrze tuto gatekeeperku, která vedení věznice seznámila s mým záměrem a „otevřela“ mi tak dveře do prostředí této totální instituce, do které se člověk běžně nemá šanci jen tak dostat. Díky tomu jsem v celkem krátké době od vedení věznice získala předběžné povolení k realizaci vlastního výzkumu uvnitř této ženské věznice. Podmínkou však bylo vyplnění oficiální žádosti o vykonání stáže ve věznici (viz Dokumentová příloha č. 1). Během této fáze jsem se díky mé

¹⁹ Název a místo vybrané české ženské věznice je rovněž z důvodu etiky sociálního výzkumu anonymizováno [Dirga 2016].

²⁰ Česky se těmto osobám říká „vrátní“, kteří při vstupu výzkumníka do zkoumaného prostředí (v tomto případě do prostředí věznice) hrají velmi významnou roli a často bývají hlavní podmínkou pro realizaci výzkumu v takovém prostředí [Dirga 2020]. Gatekeeperi bývají také pro výzkumníka „velmi nápomocní při prvotní orientaci v prostředí věznice“ [Dirga 2016: 5].

gatekeeperce seznámila s dalším zaměstnancem této věznice (Petrem), který přislíbil spolupráci a „zasvěcení“ do prostředí věznice v den konání stáže (návštěvy věznice).

Po schválení oficiální žádosti následovala příprava na dotazníkové šetření. Finální dotazníky (viz Dokumentová příloha č. 2) v papírové podobě byly po domluvě předány zaměstnanci Petrovi, který dotazníky rozdistribuoval mezi populaci uvězněných matek. Omezením v tomto případě byla nemožnost distribuovat dotazníky ve věznici osobně a dohlédnout tak na průběh této fáze. S Petrem jsme se však domluvili na průběhu dotazníkového šetření a plně jsem mu v tomto ohledu důvěřovala. Účast na dotazníkovém šetření byla pro uvězněné matky dobrovolná a zcela anonymní. Respondentky vyplňovaly dotazníky ve svém volném čase v prostorách ubytovny. Petr zajistil také zpětné vrácení dotazníků. Po jejich vrácení následovala kontrola správnosti vyplnění a poté ruční přepis odpovědí do Google formuláře, jež umožnil vygenerování dat v excelovské tabulce. Sebraná data byla následně zpracována v programu RStudio 4.0.2, jež umožnil vytvoření grafů. Tabulky byly zpracovány v programu Microsoft Excel.

Další fází byla příprava na samotný vstup do věznice, kde proběhly polostrukturované rozhovory s uvězněnými matkami a se zaměstnanci věznice. Kvalitativní část výzkumu byla připravována v návaznosti na analýzu odpovědí z dotazníkového šetření. Po analýze dotazníků následovala příprava na polostrukturované rozhovory v podobě sestavení tzv. topic guidu (viz Dokumentová příloha č. 3), neboli osnovy rozhovorů (zvláště pro obě skupiny respondentů). Účelem topic guidu bylo sepsání seznamu hlavních témat a také konkrétních otázek, o kterých jsem chtěla s respondenty/respondentkami mluvit. Topic guide mi později při samotných rozhovorech pomohl průběžně kontrolovat, zda zazněla všechna témata a otázky, které mě ve výzkumu zajímaly.

Po přípravě na polostrukturované rozhovory následovala samotná stáž ve vybrané věznici. Návštěva věznice proběhla velmi formalizovaným způsobem.

V předem domluvený den jsem se v 8:00 hodin ráno dostavila na vrátnici věznice, kde jsem se musela v přítomnosti příslušníka VS ČR podrobit identifikaci a celkové kontrole včetně průchodu rentgenovým rámem. Většinu osobních věcí (kromě topic guidu, tužky a diktafonu) jsem musela zanechat na vrátnici věznice a byla jsem označena návštěvním průkazem č. 30, který musel být po celou dobu pobytu v prostorách věznice vždy na viditelném místě. Nejprve jsem v doprovodu příslušnice VS ČR zamířila do budovy vedení věznice, kde jsem se setkala s ředitelem věznice. Z tohoto setkání jsem si zapsala své pocity do terénního deníku:

„V kanceláři jsem se nejdříve seznámila s ředitelem věznice, který byl oblečen v uniformě. Z jeho osoby jsem cítila výraznou autoritu. To se mi vzápětí potvrdilo podepsáním formuláře, který mi nařizoval, jak se mám v prostorách věznice chovat. Podpisem jsem se zavázala k dodržování všech formálních pravidel, která ve věznici panují. Ředitel věznice trval na tom, že ve věznici mohu být pouze do 12:00 hodin, což znamenalo pouhé 4 hodiny času stráveného v prostředí věznice, přičemž půl hodiny již bylo vyčerpáno byrokratickými a kontrolními procedurami. Cítím se jako narušitel, mám takový svíravý a nervózní pocit z prostředí věznice a nutno podotknout, že jsem cítila nervozitu i ze samotného ředitele věznice, který byl vůči mé osobě v prostorách věznice jistě obezřetný. Ale zároveň jsem velmi nadšená“.

V kanceláři ředitele věznice si mě vyzvednul již zmíněný zaměstnanec věznice Petr. Po celou dobu návštěvy byl mým průvodcem po areálu věznice a představil mi fungování a chod této věznice. Než jsme se dostali do budovy VTOS, kam jsme z kanceláře ředitele věznice zamířili, prošli jsme celkem šesti zamčenými branami či dveřmi, u kterých jsem se spolu s Petrem musela vždy danému příslušníkovi VS ČR prokázat. Nejen že jsem měla omezený čas, který jsem mohla ve věznici strávit, ale také byl striktně omezen můj pohyb po areálu věznice. Petr měl dovoleno vzít mě právě pouze do budovy VTOS (kde se nacházejí všichni odborní zaměstnanci věznice) a do návštěvní místnosti. Rovněž

jsem se mohla pohybovat po venkovním areálu věznice. Tím však moje možnost pohybu po areálu věznice končila. Spolu s Petrem nezbyvalo nic jiného než konstatovat, že pravidla dána ředitelem věznice musí být dodržena a do ubytovacích cel jsem se bohužel nepodívala. Na budově VTOS jsem realizovala i polostrukturované rozhovory. Od vedení věznice jsem předem dostala souhlas s nahráváním rozhovorů na záznamové zařízení (diktafon), což vnímám jako významnou výhodu pro průběh rozhovoru, ale také pro doslovný přepis celých rozhovorů. Nahrávání však bylo spuštěno vždy jen se souhlasem všech zúčastněných respondentů/respondentek, jenž byl rovněž nahrán.

Nejdříve proběhly rozhovory s uvězněnými matkami. Respondentky, které by byly vhodné, vybral Petr na základě svých zkušeností. Rozhovory s nimi proběhly v návštěvní místnosti, která byla po celou dobu rozhovorů střežena z důvodu přítomnosti odsouzených žen. Omezením realizace výzkumu zde bylo to, že jsem v návštěvní místnosti s uvězněnými matkami z důvodu bezpečnosti nemohla zůstat ani na chvíli sama. V přítomnosti realizace rozhovorů se nacházel i Petr, který sice byl na druhém konci návštěvní místnosti, i přesto však mohly mít respondentky pocit, že jsou pod neustálou kontrolou. Během rozhovorů jsem u některých respondentek cítila jakýsi odstup viditelný na jejich neverbálních projevech a v několika chvílích také určitou míru strachu (to mohlo být dáno právě přítomností zaměstnance v místnosti). Naopak u zbylých respondentek jsem cítila důvěru a byly ochotné se celkem rozmluvit u některých mnou kladených otázek. Bylo patrné, že respondentky chtěly mít rozhovor převážně co nejdříve za sebou. Respondentky jsem však do žádných odpovědí nenutila a snažila se k nim být co nejvíce vstřícná. Po skončení každého rozhovoru jsem si vždy zapsala své pocity a poznámky²¹ k dané respondentce. Vzhledem ke krátkému času, který jsem s uvězněnými matkami mohla strávit, trvaly rozhovory maximálně půl hodiny.

²¹ Jedná se o tzv. „memos“, což jsou v překladu analytické poznámky psané během nebo po rozhovoru. Účelem takových poznámek je zaznamenání všech postřehů, pocitů a otázek, které se během realizace rozhovorů či následné analýzy vynořují [Řiháček, Hytych 2013].

Po skončení těchto rozhovorů jsem provedla také polostrukturované rozhovory se 2 zaměstnanci věznice v jejich kancelářích. Nejdříve proběhl rozhovor se speciálním pedagogem Petrem a poté jsem provedla rozhovor také se sociálním pracovníkem Ondřejem. Oba rozhovory byly uskutečněny v jejich kancelářích v prostorách věznice. Námitkou by mohlo být to, že formální prostředí věznice neumožnilo zaměstnancům odpovídat otevřeně, avšak prostředí věznice bylo pro tyto respondenty vyhovující. Do těchto rozhovorů nikdo jiný nevstupoval, tudíž nedošlo k žádnému ovlivnění z důvodu přítomnosti další osoby. Po skončení rozhovorů s Petrem a Ondřejem zbyl již jen krátký čas na prohlídku venkovního areálu věznice. Ve 12 hodin jsem se musela společně s Petrem dostavit zpět na vrátnici věznice, kde na nás čekal ředitel věznice, aby mě vyprovodil a dohlédl na můj odchod z věznice. Na vrátnici věznice jsem opět prošla kontrolou, vrátila návštěvní průkaz a obdržela zpět své osobní věci. Odchodem posledními zamčenými dveřmi má návštěva ve věznici skončila, zanechala ve mě však významný dojem a velkou dávku všech možných pocitů, které jsem si po odchodu musela urovnat, a ještě dlouhou dobu po návštěvě věznice zpracovávat. Dle Lukáše Dirgy *„je potřeba se připravit nejen na vnější nepřátele v podobě byrokratických limitů, ale i na ty vnitřní v podobě vlastních pocitů“* [Dirga 2016: 6]. To se mi během realizace vlastního výzkumu potvrdilo.

Poslední rozhovor proběhl se zaměstnankyní Kateřinou, která je ve věznici zaměstnána na pozici vychovatelky. Tento rozhovor však proběhl již mimo věznici, jelikož v době, kdy jsem byla na návštěvě ve věznici, byla Kateřina zaměstnána svými povinnostmi a z důvodu krátkého času stráveného ve věznici již pro tento rozhovor nezbyla kapacita. Setkání s Kateřinou proběhlo neformálně v prostředí kavárny. Polostrukturované rozhovory se všemi zaměstnanci věznice byly rovněž nahrávány na diktafon a po každém rozhovoru jsem si opět zapsala své poznámky a pocity plynoucí z jednotlivých rozhovorů.

Po skončení všech polostrukturovaných rozhovorů následoval přepis výpovědí jednotlivých respondentů a respondentek do písemné formy v programu

Word společně s mými poznámkami k jednotlivým rozhovorům. Odpovědi jsem se snažila kontinuálně kódovat a třídit do tematicky podobných kategorií a snažila jsem se v jejich odpovědích hledat a zachytit vzorce jejich postojů, pocitů či jednání [Mišovič 2019]. Cílem analýzy dat bylo nalézt vzorce v tom, jak uvězněné matky konstruují svou sociální roli matky v prostředí věznice a také nalézt podobnosti či odlišnosti v tom, jakým způsobem volí uvězněné matky strategie k vypořádání se s nemožností naplnit svou sociální roli matky.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část diplomové práce je zaměřena na analýzu dat, jež byla získána realizací vlastního výzkumu. Podkapitoly, které se nacházejí v praktické části, jsou zaměřené na to, jaké jsou možnosti naplnění role matky v prostředí věznice, jaké překážky brání uvězněným ženám při naplňování role matky či jakými způsoby se uvězněné ženy vyrovnávají s omezenou možností plnit roli matky. Další podkapitola pojednává o tom, zda může být mateřství uvězněných matek opravdové či jen „účelové“ a také o tom, jak zaměstnanci věznice pohlíží na mateřství uvězněných žen. Po analýze následuje zodpovězení výzkumných otázek, jež byly stanoveny v úvodu diplomové práce.

3.1 Matkou na telefonu? Aneb naplňování mateřské role z věznice

Studium odborné literatury a odborná diskuse reflektovaná v teoretické části diplomové práce napovídá, že se uvězněné matky v prostředí věznice potýkají s mnoha problémy, kterým musí v souvislosti s VTOS a s naplňováním mateřské role čelit. Výkon samotné role matky je ve specifickém a omezujícím prostředí věznice velmi náročným úkolem. To vychází z charakteru věznice jako totální instituce [Goffman 1961], v níž jsou uvězněné matky výrazně omezeny na výkonu své mateřské role. V dotazníkovém šetření 68,3 % uvězněných matek uvedlo, že VTOS velmi výrazně narušuje možnost vykonávat roli matky. Naopak 5 % uvězněných matek uvedlo, že uvěznění vůbec nenarušuje možnost vykonávat roli matky (viz Graf 1. v příloze). Pro většinu uvězněných matek je však naplňování jejich mateřské role velmi obtížné, což ukázaly také výpovědi z rozhovorů s většinou dotázaných uvězněných matek.

Postoje uvězněných matek a zaměstnanců věznice ohledně možnosti vykonávání role matky v prostředí věznice se dají dělit na dvě skupiny. První skupinou jsou respondenti/respondentky, kteří považují výkon role matky v prostředí věznice za nemožný a neslučitelný s principy VTOS. Výkon mateřské

role ve věznicí je v porovnání s výkonem té samé role na svobodě velmi těžko naplnitelný. To je dáváno do souvislosti převážně s nemožností trávit s dětmi mnoho času a osobně o ně pečovat, přičemž právě péče o děti je uvězněnými matkami považována za jeden z hlavních atributů mateřství. V dotazníkovém šetření byla nemožnost osobně pečovat o své dítě uváděna uvězněnými matkami jako jedna z největších překážek v naplnění jejich role matky během uvěznění (viz Tabulka 1. v příloze).

„Tady se to nedá naplnit. Nemůžu s ní (dcerou – poznámka autorky) být, takže nemůžu být tou matkou, kterou bych chtěla být. Já bych jí hlavně chtěla být nablízku a dát jí ten pocit, že máma tu pro ni je, a to tady z vězení moc nejde no“
[Jana – uvězněná matka].

O nemožnosti naplnění mateřské role v prostředí věznice byly přesvědčeny jak některé uvězněné matky, tak ale i jeden z dotazovaných odborných zaměstnanců Petr. Role matky je často spojována především s fyzickým kontaktem a blízkým vztahem s dětmi, který ovšem z důvodu omezení svobody v souvislosti s uvězněním není možný. V případě tohoto postoje tak současné způsoby a možnosti kontaktování dětí z věznice (telefonování, osobní kontakt a korespondence) nemohou plně dopomoci k naplnění mateřské role a nemůže tak dostatečně dobře docházet ani k naplnění všech potřeb, které dítě vůči matce má.

„Ona už sama ta otázka ohledně mateřství ve věznicí je docela zvláštní, protože jestliže je ta matka izolovaná od těch dětí, tak tu roli nemůže vykonávat. Jen těžko může naplnit tu roli matky, kterou to dítě potřebuje. To znamená ty dotěky, tu něhu, pokud ji ta matka má jo“ [Petr – speciální pedagog].

Druhou skupinou jsou respondenti, dle nichž lze určitými prostředky mateřskou roli v prostředí věznice naplnit. Jak již bylo zmíněno výše, uvězněné matky mají nárok na kontaktování jejich dětí pomocí telefonu, osobní návštěvy či korespondence [Zákon č. 169/1999 Sb.]. Nejzásadnějším prostředkem pro naplnění role matky i z věznice však bylo identifikováno telefonování s dětmi. Pro

uvězněné matky se jedná o nejdostupnější a nejjednodušší cestu, jak být s dětmi v častém kontaktu, což není překvapivým zjištěním. Návštěvy byly v tomto případě hodnoceny vzhledem k jejich podobě jako nedostatečné. Některé uvězněné matky však nemají ani možnost návštěvy s jejich dětmi využít. Jedná se o problém velké vzdálenosti uvězněných matek od jejich dětí. Dotazníkové šetření ukázalo, že nejvíce uvězněných matek (45 %) vykonává svůj trest přibližně do 100 kilometrů od svých dětí. Dále jak 200 kilometrů od dětí vykonává svůj trest celkem 18,3 % uvězněných matek (viz Graf 2. v příloze). Některé z uvězněných matek se od svých dětí nacházejí i přes celou republiku. *Doporučení Výboru ministrů členským státům ohledně dětí uvězněných rodičů* apeluje na to, aby v případě zadržení rodiče bylo usilováno o jeho umístění do zařízení poblíž jeho dětí [Mezinárodní vězeňské společenství 2021]. V praxi k tomu ale ne vždy dochází, jelikož v České republice je mnohem méně ženských věznic než mužských [Fojtů 2020]. Telefonování se tak stává velmi ceněným atributem v případě, kdy uvězněné matky nemají během uvěznění možnost osobního navštěvování s jejich dětmi. Díky telefonování se uvězněné matky cítí být více nablízku jejich dětem a zároveň cítí, že mají díky němu alespoň částečnou možnost, jak mateřskou roli i z věznice naplnit.

„No nemám ty návštěvy víte, alespoň přes ten telefon s nimi trochu můžu být. I když je to takové, jaké to je jo. Ale furt jsem matka, furt to tak cítím, chtěla bych jim (dětem – poznámka autorky) být matkou v jejich blízkosti. Takže v mém případě můžu být pro děti matkou alespoň přes ten telefon. Oni totiž vážně za mnou nemůžou přijet, mají to moc daleko“ [Marie – uvězněná matka].

Z uvězněných matek, které před uvězněním mohly plnit mateřskou roli přímým kontaktem s dětmi, se tak stávají tzv. „matky na telefonu“. V dotazníkovém šetření bylo telefonování uvězněnými matkami hodnoceno jako nejvíce přínosná forma komunikace s dětmi (53,3 %). Osobní kontakt v podobě návštěv byl druhý v pořadí (43,3 %) a jako nejméně důležitá forma komunikace s dětmi byla uvězněnými matkami hodnocena korespondence (3,3 %) (viz Graf 3

v příloze). Vězeňský telefon tak pro některé uvězněné matky představuje nejdůležitější prostředek, jak udržet vztah s dětmi a jak i z prostředí věznice alespoň nějakým způsobem naplnit mateřskou roli. Každodenní kontakt v podobě telefonické komunikace s dětmi je pak pro uvězněné matky stěžejní při VTOS. 53,3 % uvězněných matek v dotazníkovém šetření uvedlo, že jsou s dětmi v kontaktu každý den (viz Graf 4. v příloze), což je možné pouze skrze telefonickou komunikaci.

„Tak ta role (mateřská – poznámka autorky) se dá naplnit, protože jsme ve spojení s těmi dětmi, tak do toho můžu alespoň nějak zasahovat. Můžu se jich ptát, jak se mají, a co dělají, co mají za starosti a tak. Můžeme spolu po telefonu vyřešit spoustu věcí“ [Helena – uvězněná matka].

Možnost být „matkou po telefonu“ je však podmíněna dostatkem telefonního kreditu na telefonním účtu uvězněných matek. Pokud uvězněné matky nedisponují dostatečně „nabitým“ telefonním kreditem, nemohou své děti přes telefon kontaktovat a nemohou naplnit svou roli matky ani skrze telefonickou komunikaci. Telefonní kredit se tak stává jakýmsi zprostředkujícím atributem pro výkon role matky v prostředí věznice. Situace, kdy však uvězněné matky nemají dost finančních prostředků ke zkontaktování dětí, se dějí velmi často. Stav těchto prostředků je totiž závislý na tom, zda mají uvězněné matky dostatek financí na osobním (věznicí vedeném) účtu nebo na tom, zda mají mimo věznici blízké osoby, které by jim telefonní kredit uhradily [O base Nedatováno b]. Dostatek prostředků se poté odvíjí zejména od toho, zda je uvězněná matka během VTOS zaměstnaná a je jí vyplácena odměna za práci. Uvězněné matky se tak dle jejich výpovědí často potýkají s problémem nedostatku finančních prostředků, který vede k přerušení kontaktu s dětmi. Kontakt uvězněné matky s dítětem je však považován za stěžejní pro jejich přizpůsobování se vězeňskému prostředí [Lockwood 2018].

„Někdo si to (telefonování) nemůže dovolit, když není třeba zařazený do práce, protože ho čeká ještě nějaký soud, tudíž nemá žádný příjem a nechce obtěžovat třeba tu matku nebo kohokoliv. Takže nemá na ten kredit, nemá na známky, nemá na to spojení. Pro mě je ta komunikace hodně důležitá“ [Andrea – uvězněná matka].

Použití telefonu se tak ve věznici kvůli častému finančnímu strádání uvězněných matek stává jakýmsi privilegiem [Moe, Ferraro 2006]. Respondentka Eva (uvězněná matka) poukázala na závažný problém, kdy se v případě nedostatečné výše telefonního kreditu potýká s nevědomostí ohledně jejích dětí. Nemůže si zjistit žádné informace o jejích dětech a musí se vyrovnávat s nepříjemným pocitem, jelikož v tu chvíli o jejích dětech nemá přehled. Tento problém se týká mnoha dalších matek ve věznici. Kontakt s dítětem je však považován za hlavní atribut mateřství v prostředí věznice a pokud nedochází ke kontaktu mezi uvězněnou matkou a jejími dětmi, vytváří to pro ně závažné problémy [Moe, Ferraro 2006].

Osobní kontakt uvězněných matek s jejich dětmi zůstává dle výpovědí stále velmi ceněný a rovněž představuje prostředek, jimiž je roli matky v prostředí věznice možné částečně naplňovat. Avšak pro některé uvězněné matky je nedostatečný. Tříhodinové návštěvy jednou za měsíc (ač se jedná o přímý osobní kontakt s dětmi) nejsou některými uvězněnými matkami hodnoceny jako efektivní. Obzvláště náročné jsou poté návštěvy s dětmi nízkého věku (pojednáno dále v diplomové práci). Návštěvy jsou pro uvězněné matky velmi důležitým prvkem pro udržení jejich mateřské identity, nicméně některé z těchto uvězněných matek nejsou se současnou podobou návštěv příliš spokojeny. Ocenily by kratší, ale častější návštěvy s jejich dětmi. Některé rodiny ovšem nemají dostatek finančních prostředků na to, aby absolvovaly časté cesty za uvězněnou matkou.

„Jezdí za mnou, ale já je (rodinu a děti – poznámka autorky) sem nechci moc tahat, protože je to pro ně moc daleko. Nemají sem jak jezdit tak často.

Vždycky je tedy ráda vidím, ale nechci, aby utrácely peníze za tu cestu sem“ [Eva – uvězněná matka].

Návštěvami ve věznici se zabývají *Bangkoká pravidla*. Dle nich by věznice měly podporovat a kde je to možné, tak také usnadňovat návštěvy uvězněných žen s jejich blízkými osobami, *„neboť jde o důležitý základní předpoklad pro zajištění jejich duševní pohody a opětovného začlenění do společnosti“* [Bednaříková 2022: 16]. Věznice se o usnadňování návštěv snaží převážně tím, že uvězněným ženám umožňuje videohovory s blízkými osobami pomocí aplikace Skype. Formát těchto návštěv byl zaveden v době pandemie Covidu-19, jelikož osobní kontakt nebyl z hygienických důvodů možný. Z toho důvodu byly návštěvy (které jsou ovšem pro uvězněné jedince zásadní) zakázány. Cílem těchto Skype-návštěv bylo u vězňenských osob *„udržet a posílit jejich rodinné a sociální vazby, které jsou jedním z předpokladů pro plynulé začlenění do civilní společnosti po propuštění z výkonu trestu“* [Podané ruce 2022]. V současné době již sice tato pandemická situace není, avšak možnost videohovorů byla uvězněným matkám ke kontaktování dětí ponechána. Možnosti videohovorů mohou využít hlavně ty uvězněné matky, za nimiž jejich děti nemohou pravidelně jezdit na návštěvu, nicméně je mohou využívat všechny uvězněné matky.

„Jsou třeba i skajpy pro ty odsouzené, které nemají návštěvy, respektive za nimi nikdo fyzicky na návštěvu nejezdí, tak tady vychovatelé s nimi dělají o víkendech nebo ve všední den ty skajpy, aby byly v kontaktu s rodinou a dětmi“ [Petr – speciální pedagog].

Analýza polostrukturovaných rozhovorů odhalila v tématu video-návštěv ve věznici rozpor mezi výpověďmi některých uvězněných matek a zaměstnanců věznice. Rozpor se týká toho, že videohovory mohou dle výpovědí zaměstnanců věznice využívat všechny uvězněné matky. Kdežto dle výpovědí dvou uvězněných matek (Andrey a Evy) nemají na videohovory s dětmi nárok, jelikož nejsou v první

diferenční skupině, nýbrž ve druhé²². Odborní zaměstnanci věznice však v oblasti poskytování videohovorů neselektují uvězněné matky podle toho, v jaké jsou diferenční skupině, jelikož mají nárok na kontakt s jejich dětmi. Otázkou tedy zůstává, čím lze tento rozpor vysvětlit. Jedním z možných vysvětlení je nedostatečná informovanost uvězněných matek ohledně poskytování videohovorů s dětmi, přičemž tuto možnost vnímají pravděpodobně pouze jako privilegium. Buď se jim dostalo nepravdivých informací od ostatních uvězněných žen a následně si je u odborných zaměstnanců neověřily, anebo chtějí vrhnout negativní pohled na VS ČR v podobě nerovného poskytování videohovorů s dětmi pro uvězněné matky. V tomto rozporu se však jedná pouze o domněnky, které by musely být prozkoumány v dalším výzkumu.

„Co se týče těch skajpů, tak tam musíte mít první diferenční skupinu, což tedy nemám, když jsem tady třetí měsíc. Pak vlastně, když to dítě nemá možnost mít ten počítač, tak je to taky komplikované. Tak je to dost špatné. A ty návštěvy jednou měsíčně, nevím no, přijde mi to málo“ [Andrea – uvězněná matka].

Nemožnost přístupu k počítači, ze kterého by děti uvězněných matek mohly být v kontaktu se svými matkami, se ukazuje jako další omezení v naplňování role matky z prostředí věznice. Jako zásadní problém se to jeví ve chvíli, kdy se omezení v podobě nemožného přístupu k počítači u dětí spojí s nemožností osobního kontaktu z důvodu velké vzdálenosti uvězněné matky od jejích dětí. Výsledkem spojení těchto dvou omezení je situace, kdy uvězněná matka nemá po celou dobu uvěznění žádnou možnost osobního kontaktu s jejími dětmi. To je

²² Jedná se o přístupné skupiny vnitřní diferenciací, které jsou ve věznici uceleným systémem pozitivní motivace odsouzených osob. „*Plnění programu zacházení, charakteristika osobnosti odsouzeného a možnosti jeho resocializace jsou vedle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a výkonu trestu jednou z rozhodujících skutečností při zařazování odsouzeného do přístupných skupin diferenciací*“ [Vyhláška č. 345/1999 Sb., § 39]. Jedná se o tři diferenční skupiny. První diferenční skupinou jsou nejlépe hodnocení vězni, kteří mají možnost získat všechny možné odměny za své chování. Třetí diferenční skupinou jsou naopak nejhůře hodnocení vězni, kteří nemají žádné výhody. Odsouzené osoby většinou začínají VTOS ve druhé diferenční skupině a podle hodnocení za určité období strávené ve věznici se mohou mezi skupinami přesouvat [Reflex 2019].

případ uvězněné matky Marie, za kterou její děti po celou dobu uvěznění nebyly na žádné osobní návštěvě.

„Samozřejmě, že já bych to (skype-návštěvy – poznámka autorky) chtěla využívat. Ale jak říkám, moje dvě dcery už jsou dospělé, mají svůj život. A ty mladší děti bohužel nemají počítač, na kterém by se se mnou mohly vidět“ [Marie – uvězněná matka].

Vizuální kontakt (ať už při návštěvě nebo při Skype-návštěvě) je pro uvězněné matky a také pro děti zásadním prvkem při VTOS. Možnost vidět tvář dětí dává uvězněným matkám pocit, že jsou jim blíž. Díky osobnímu či online setkání je možné vnímat mimiku blízkých osob, která umožňuje lépe číst jejich emoce, což je pro udržování vztahu mezi uvězněnými matkami a jejich blízkými osobami velmi důležité. Omezením Skype-návštěv je však absence fyzické blízkosti, kdy dotyk mezi uvězněnou matkou a dítětem vytváří pocit sounáležitosti, blízkosti a bezpečí [O base Nedatováno c]. Přesto jsou online návštěvy mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi hodnoceny jako velmi přínosné a nápomocné při udržování kontaktu uvězněných matek s dětmi. Výše uvedené naznačuje, že i z prostředí věznice lze roli matky alespoň částečně naplnit – ovšem pouze v případě, že uvězněná matka disponuje diskutovanými prostředky, kterými lze tuto roli naplnit a pokud to uvězněné matce dovoluje její rodinná situace, vzdálenost od rodiny a v neposlední řadě také finanční zabezpečení její osoby, ale také rodiny.

3.2 Narušení mateřské identity jako důsledek uvěznění a překážky ve výkonu mateřské role během uvěznění

Ačkoliv je dle některých respondentů a respondentek možné roli matky i z prostředí věznice určitými způsoby a prostředky naplnit, uvěznění představuje pro mateřskou identitu významné narušení. Kontakt uvězněných matek s dětmi (ať už je pravidelný či nepravidelný) nemůže jako jediný dostatečně dobře a plně

kompenzovat narušení mateřské role způsobené právě uvězněním. Dle dotázaných uvězněných matek představuje uvěznění jednoznačný zásah do jejich mateřské identity. L. Baldwin poukázala na to, že uvězněné matky se kvůli pobytu ve věznicích potýkají s narušením citů, jež vede i k narušení vztahu mezi nimi a jejich dětmi nejen po dobu uvěznění, ale také po propuštění. Kromě toho, že matky ve vězení „nesou“ svou vlastní bolest způsobenou uvězněním, tak ale také pociťují bolest a emoce svých dětí [Baldwin 2017]. To se dle zkušeností uvězněných matek pojí s narušenou důvěrou mezi nimi a jejich dětmi a složitým narovnáváním této důvěry zpět. Oslabení psychické stránky uvězněných matek poté často způsobuje také oslabení a narušení jejich mateřské identity.

„Určitě jsem ho zklamala že jo, tím že jsem ve vězení už podruhé. Takže pro něj bude hodně těžké mi důvěřovat, je fakt těžké si tu jeho důvěru získat zase zpátky. Z té psychické stránky to vězení je opravdu velký zásah do mého života“ [Andrea – uvězněná matka].

Pro uvězněné matky tak představuje uvěznění náročnou a stresující životní situaci, která některým z nich zapříčinila i psychické potíže. O psychickém strádání hovořil Gresham M. Sykes v konceptu „pains of imprisonment“ (neboli bolesti uvěznění). Jedná se celkem o pět frustrací/deprivací, se kterými se vězněné osoby po dobu uvěznění musejí potýkat. G. M. Sykes popisuje tyto „pains of imprisonment“ jako moderní bolesti uvěznění, které jsou často společností definovány jako humánní alternativa k fyzickému trestání, jež v minulosti představovaly hlavní smysl věznění. Těmito frustracemi/deprivacemi jsou omezení svobody, omezení přístupu ke zboží a službám, omezení autonomie, omezení bezpečnosti a omezení heterosexuálních vztahů. Dle G. M. Sykese si musíme uvědomit, že tyto bolesti z uvěznění mohou být pro vězně stejně bolestivé jako fyzické týrání. Tyto situace způsobující frustraci se pak jeví jako závažný útok na osobnost jedinců a jako ohrožení životních cílů jedince, jeho obranného systému, jeho sebevědomí nebo jeho pocitů bezpečí. Je sice faktem, že útoky na psychologické úrovni nejsou tak snadno viditelné, jako fyzické trestání, nicméně

zničení psychiky uvězněného jedince není o nic méně závažnější než trestání těla a je potřeba se psychickou stránkou uvězněných osob zabývat [Sykes 2007].

Tyto psychické bolesti pociťují všechny uvězněné osoby včetně uvězněných matek. Bolesti z uvěznění jsou způsobené především překážkami plynoucími z výkonu trestu u vězněných matek. V dotazníkovém šetření se jako nejčastěji uváděná překážka v naplňování mateřské role ukázala nemožnost být dítěti oporou při řešení jeho osobního problému (24 %). Druhou nejčastěji uváděnou překážkou byla nemožnost osobně pečovat o dítě (21 %) a třetí nejčastější překážkou byla nemožnost vidět, jak dítě roste (18 %). Další překážkou v pořadí byla nemožnost být s dítětem v častém fyzickém kontaktu (15,2 %) a překážka nemožnost dát dítěti dárek na narozeniny či Vánoce byla hodnocena na stejné úrovni jako nemožnost dát dítěti kapesné (obě překážky po 10 %) (viz Tabulka 1. v příloze).

„No celkově se ta moje role hodně narušila tím uvězněním. Malinká je ještě malinká, takže to tolik asi ještě nechápe, ale u toho syna je to odloučení velké. Když jste máma, tak u těch dětí je to vždycky těžké, když s nimi nemůžete být“
[Helena – uvězněná matka].

Mateřství žen je obvykle spojováno s emocemi a u vězněných matek představuje oblast emocí velmi důležitou součást jejich mateřství za mřížemi. V případě emocí pak hraje u těchto matek vztah s jejich dětmi velmi významnou roli. Psycholožka v ženské věznici Světlá nad Sázavou tvrdí, že uvězněné ženy nejvíce strádají ve chvíli, kdy se jim „stýská“ po dětech [Šámal 2022]. Právě odloučení od dětí představuje pro uvězněné matky významný zásah do vykonávání jejich mateřské role z věznice. Odloučení od dětí se pojí hlavně s překážkou nemožnosti být s dětmi v častém fyzickém kontaktu. Pro mnoho uvězněných matek je odloučení od jejich dětí nejobtížnější stránkou uvěznění a u těchto vězeňkyň může strach ze ztráty rodinného kontaktu a pocit viny vůči dětem zhoršit také jejich duševní zdraví [Raikes 2009]. V dotazníkovém šetření uváděly

uvězněné matky jako nejčastější dobu odloučení od jejich dětí 1 rok. Jedna z uvězněných matek uvedla, že je od dětí odloučená již 12 let (viz Graf 5. v příloze). Psychické problémy způsobené odloučením od svých dětí reflektovaly i uvězněné matky ve vlastním výzkumu.

„Že nemůžu být s nimi, že s nimi nemůžu trávit ten čas. Trápí mě to, že s nimi nemůžu být, když se jim něco děje, když něco potřebují nebo když jsou třeba nemocní. To je pro mě to nejhorší... Já prostě potřebuju být s těmi dětmi a tady to ale nejde. Nemůžete s nimi být neustále kvůli tomu trestu, a to mě tady opravdu trápí. Kdyby tu se mnou mohly být neustále, tak bych byla šťastná. Jenže to nejde“ [Eva – uvězněná matka].

Dle K. Nedbákové rodina a péče o děti podstatně strukturovaly jedincovu každodenní realitu před uvězněním [Nedbáková 2003]. To znamená, že matky (které měly zájem o své děti před pobytem ve věznici) byly před uvězněním zvyklé na denní bázi pečovat o děti a starat se o chod domácnosti. VTOS však tuto mateřskou zvyklost přerušil. Důvodem je to, že se matky ocitly v prostředí, kde je instituce rodiny odsunuta na druhou kolej [tamtéž], jelikož primárním cílem uvěznění je předně výkon trestu. Pro populaci uvězněných matek je tak ztráta kontaktu s rodinou a s jejich dětmi prvkem, který výrazným způsobem narušuje mateřskou identitu během pobytu ve věznici. Zmíněná absence fyzického kontaktu s dětmi spolu s nemožností trávit s dětmi veškerý čas jako překážka pro mateřství po dobu uvěznění byla v rozhovorech zmíněna všemi uvězněnými matkami. Z některých výpovědí vyplývá, že pro uvězněné matky je velmi náročné nebýt s dětmi hlavně ve chvíli, kdy se jejich děti potýkají s různými potížemi, ať už fyzickými nebo psychickými. Pro uvězněné matky se jedná o stresující situaci, kdy je jim kvůli VTOS znemožněno naplnění všech potřeb jejich dětí.

„No prostě že nejsme spolu že jo, pospolu. Ten fyzický kontakt mi prostě chybí s nimi. Třeba to pomazlení s nimi, když se jim něco děje. To mi opravdu chybí“ [Helena – uvězněná matka].

Jako další významné omezení ve výkonu mateřské role z prostředí věznice byl identifikován nízký věk dětí některých uvězněných matek. Nízký věk dětí se ukázal jako důležitý determinant toho, jakým způsobem probíhá kontakt uvězněných matek s těmito dětmi. Současné možnosti kontaktu poskytované věznicí mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi nepředstavují v případě malých dětí²³ příliš vhodný prostředek. Jak bylo konstatováno uvězněnými matkami, v případě osobního kontaktu je pro takto malé (či mladší) děti velmi náročné udržet po celý průběh návštěvy svou pozornost k uvězněnému rodiči. Stejný problém se týká i telefonického kontaktu mezi uvězněnými matkami a jejich malými dětmi. Existují sice určité prostředky, kterými se role matky i z prostředí věznice dá naplnit (viz předchozí podkapitola), avšak pro uvězněné matky malých dětí se jedná spíše o omezení, kdy ani tyto komunikační prostředky neusnadňují vykonávání mateřské role z věznice.

„No tak voláme si, občas je (dcera – poznámka autorky) za mnou na návštěvě, ale nedá se to srovnat s tím, když s ní můžu být každý den. A takhle jednou za měsíc na návštěvě nebo po telefonu to není nic moc. Ona, jak je malá, tak se mnou moc ani telefonovat nechce, nebaví jí to, když je takhle malá. Takže je to docela špatné... A při návštěvě tady nemůžeme jen tak sedět naproti sobě. Pro ty děti jsou ty návštěvy fakt dlouhé a oni nevydrží sedět celou dobu“ [Jana – uvězněná matka].

Nevhodnost podmínek při návštěvách či nevyhovující prostory, kde se odehrávají návštěvy, přiznává i VS ČR. V současné době se již snaží tyto obtíže vyřešit zlepšením návštěvních prostor a také rozšířením kontaktu matek s dětmi pomocí Skype-návštěv. Jako příklad zde poslouží ženská věznice Světlá nad Sázavou, kde se pracuje na stavbě kompletně nových prostor, přičemž jeden samostatný objekt bude sloužit výhradně k návštěvám uvězněných žen s jejich blízkými včetně dětí. *„Prostředí bude působit téměř domácky – tím, že věznice*

²³ Respondentky Jana a Helena mluvily o čtyřletých dětech v oblasti nízkého věku dětí uvězněných matek.

*sleduje konkrétní cíl, přispět k řádnému rozvoji vztahu mezi dítětem a odsouzenou matkou“ [Vězeňská služba ČR 2021]. O návštěvách ve věznicích pojednávají také *Bangkoká pravidla*, kde je argumentováno, že návštěvy uvězněných žen s jejich dětmi by měly být uskutečňovány v prostředí, které zajistí pozitivní výsledek z vězeňské návštěvy a které povolí otevřený kontakt mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi. Pokud je to možné, měly by být vězeňským personálem podporovány návštěvy zahrnující rozšířený kontakt s dětmi [Bednaříková 2022]. Současné podmínky pro návštěvy s dětmi však nejsou vhodné ani dle výpovědi speciálního pedagoga Petra. Stav vězeňských návštěvních prostor u něj dokonce utváří představu takové nevhodnosti pro děti, že polemizuje nad tím, zda by děti za svými uvězněnými matkami měly vůbec docházet na vězeňské návštěvy. Věznice a její vedení by však mělo uvězněným matkám co nejvíce napomáhat v osobním kontaktu s jejich dětmi, jelikož kontakt s dětmi má významný vliv na udržení mateřské role u vězněných matek a na jejich následnou rehabilitaci po propuštění [Raikes 2009].*

„Asi nejsem zastáncem toho, aby ty děti sem chodily. Nevím, jak na to mám pohlížet. Nechci jim v tom samozřejmě nijak bránit, ale ty návštěvní prostory opravdu nejsou vyhovující pro ty děti. Sice tu je takový ten dětský koutek pro děti, ale ani tak nejsem moc přesvědčen o tom, že je to pro ty děti vhodné... Ta věznice je celek negativního napětí a negativismu obecně“ [Petr – speciální pedagog].

Ve výpovědi Petra se zrcadlí koncept totální instituce E. Goffmana, kdy věznice svou negativní podobou působí na všechny jedince (aktéry), kteří se v ní ocitnou [Goffman 1961]. Všemi odbornými zaměstnanci byla zdůrazňována fyzická distance od okolní společnosti, tj. uzamknutí do věznice (o které hovořil i E. Goffman) jako největší překážka v naplnění mateřské role u vězněných matek. Výkon role matky z prostředí věznice jimi byl rovněž popisován jako „zprostředkované mateřství“. To spočívá v tom, že uvězněná matka sice může určitými prostředky (o kterých již bylo pojednáno výše) naplnit svou mateřskou roli, nicméně jí může plnit pouze zprostředkovaně skrze jiné osoby, které ji

převážně pomocí telefonické komunikace podávají informace o jejich dětech. Avšak přímé ovlivňování vývoje dítěte a jeho výchovy není z důvodu povahy VTOS pro uvězněné matky dle odborných zaměstnanců úplně možné.

„Tak hlavní je tedy to, že je (matka – poznámka autorky) od nich (od dětí – poznámka autorky) fyzicky oddělena. Nemá tolik možností komunikace, nemá možnost si běžně zavolat do školy a poptat se na prospěch dítěte. Samozřejmě dá se to povolit, ale jsou tam určitá omezení, která to neumožňují natolik, jako třeba matce na svobodě, protože mají limit hovorů na 20 minut denně a někdy třeba řešení nějakého většího problému s dítětem zabere více času a tím si třeba provolá veškerý čas. A pak už nemůže zavolat třeba rodině. Takže není úplně možnost, aby řešila takový rozsáhlý hovor po telefonu. Nemá možnost za těmi dětmi zajet, nemá možnost zajít s nimi k doktorovi. To všechno řeší jenom s tou rodinou, s pěstounskou rodinou nebo s dětským domovem, kdy jim pouze může zavolat a zprostředkovaně se informovat, ale nemá ten přímý vliv na to, jak se s tím dítětem zachází a jak jsou zrovna ty potřeby dítěte pokrývány. Jenom to může delegovat na někoho jiného a zjišťovat si, jestli ta záležitost proběhla nebo neproběhla“ [Ondřej – sociální pracovník].

Všechny výše uvedené překážky tak mají na vykonávání mateřské role během pobytu ve věznici nemalý vliv a u některých uvězněných žen dochází i k vážnému narušení jejich mateřské identity. L. Baldwin upozorňuje na to, že již propuštěné matky popisovaly „poskvrnění“ jejich mateřské identity způsobené uvězněním a že i po odchodu z věznice čelily podobným emocím, které zažívaly během uvězněním, navzdory tomu, že se opět shledaly s jejich dětmi [Baldwin 2017]. Odborní zaměstnanci věznice se však v otázce narušení mateřské identity a narušení možnosti vykonávat roli matky i z věznice jednoznačně shodli, že závisí na tom, jaká byla péče o jejich děti před samotným uvězněním. Podoba péče před uvězněním totiž výrazným způsobem závisí na tom, zda vůbec může dojít k narušení mateřské identity či nikoliv. V dotazníkovém šetření 23,3 %

uvězněných matek uvedlo, že jejich děti byly v péči jiných osob před VTOS (viz Graf 6. v příloze).

„Pokud vezmeme v úvahu, že to byla matka, která plně fungovala před výkonem trestu, tak ano, tam se mateřská role a identita matky naruší tím uvězněním. A to právě tím, že není možné to přímé ovlivňování a je minimalizována možnost toho přímého ovlivňování především v tom, jak to dítě prochází tím svým vývojem... Samozřejmě pokud vezmu v úvahu matky, které se nestaraly o ty jejich děti před výkonem trestu, tak tam se to moc narušit nemůže“ [Ondřej – sociální pracovník].

Všichni odborní zaměstnanci podali stejnou výpověď ohledně vlivu podoby péče před uvězněním na narušení mateřské identity a mateřské role během uvěznění. VTOS pak v tomto smyslu není odbornými zaměstnanci vnímán jako primární „narušitel“ mateřské role, ale je jím zejména chování matek, které předcházelo pobytu ve vězení. V tomto případě je chování matek před uvězněním hlavním činitelem v narušení mateřských identit uvězněných matek. Z výpovědi speciálního pedagoga Petra je patrné, že si od uvězněných matek, které si svým vlastním negativním jednáním zapříčinily pobyt ve věznici, drží značný odstup a mateřské roli uvězněných matek nevěnuje příliš mnoho pozornosti.

„Já neznám ty děti, nevím, jak to narušuje ty děti, nevím, jak to narušuje ty jejich vztahy s matkami. Znáám spíše jenom ty negativní případy, kdy ty matky si ty vztahy narušily samy. Ty odsouzené tvrdí, že oni nás odsoudili. Já říkám ne, vy jste se nechaly odsoudit samy vlastním chováním a vlastním stylem života. Takže nevím, do jaké míry to narušuje tu roli té matky“ [Petr – speciální pedagog].

I přesto, že tedy existují určité možnosti, jak i z prostředí věznice naplnit roli matky, nad těmito možnostmi převažují překážky, které uvězněné matky omezují v plnohodnotném plnění jejich mateřské role. Kromě zmíněných překážek však hraje významnou roli chování uvězněných matek před samotným uvězněním, ale i během uvěznění. Matka, která si svým kriminálním jednáním způsobila

uvěznění, je dle speciálního pedagoga Petra a vychovatelky Kateřiny tou největší překážkou pro výkon mateřské role. Jako příklad jsou odbornými zaměstnanci uváděny jiné uvězněné matky s vysokým počtem podmínek, které jim byly uděleny za jejich předešlé kriminální jednání před uvězněním. Tyto podmínky měly být dle odborných zaměstnanců pro uvězněné matky výstrahou, která však nebyla brána na zřetel. Takové matky jsou vnímány jako lehkovážné, nedisciplinované a jsou tedy kvůli svému jednání tou největší překážkou v naplnění role matky. Pak jsou ale matky, které byly za své kriminální jednání bezpodmínečně odsouzeny, nicméně se před uvězněním mohly řádně starat o jejich děti. Především ale závisí na tom, jak se uvězněná matka po dobu uvěznění sama snaží naplňovat svou mateřskou roli. Sociální pracovník Ondřej vypověděl, že matkám, které mají zájem o své děti, se vězeňský systém snaží co nejvíce pomoci.

3.3 Způsoby vyrovnávání se s konfliktem sociálních rolí a imperativ „dobrého“ mateřství

Uvězněné matky se dle výše uvedeného musejí vyrovnávat s mnoha velmi náročnými situacemi, které se jim ve vztahu s jejich dětmi během uvěznění dějí. Nemožnost být s dětmi v častém fyzickém kontaktu, nemožnost trávit s dětmi čas, nemožnost osobně pečovat o děti, nemožnost být dítěti psychickou oporou při náročných situacích či nemožnost své děti obdarovat na narozeniny či Vánoce – všechny tyto překážky působí negativně nejen na identitu uvězněných matek, ale i na jejich psychiku. Některé uvězněné matky se tak dostávají v oblasti mateřství do bezvýchodné situace – musí si odpykat výkon trestu a být spořádanými vězeňkyněmi, které se přizpůsobují vězeňským podmínkám a stanoveným pravidlům, ale zároveň se potýkají s tím, že „venku“ mimo věznici se nacházejí jejich děti, o které by měly osobně pečovat. Optikou T. Parsonse se tedy uvězněné matky dostávají do situací, kdy jsou na ně kladeny vzájemně konfliktní a protichůdné požadavky, které nejsou schopny naplnit [Parsons 1991]. Společnost má o matkách takovou normativní představu, že pokud má žena dítě, měla by o něj

také dobře pečovat, jelikož to vychází zejména z její rodičovské odpovědnosti²⁴, jež je ukotvena v občanském zákoníku [Zákon č. 89/2012 Sb., § 858]. Jedná se tak o konflikt sociálních rolí [Parsons 1991], kdy uvězněné matky nejsou schopny dostatečně dobře vykonávat obě tyto sociální role naráz. Z toho důvodu nelze kvalitně současně naplnit roli matky a roli uvězněné ženy. Uvězněné matky se kvůli tomuto konfliktu sociálních rolí ocitají v situaci, kdy se musí s tímto konfliktem nějakým způsobem vypořádat, aby pro ně nemožnost naplnit dvě sociální role naráz byla alespoň nějakým způsobem zvládnutelná během pobytu ve věznicích. Během analýzy polostrukturovaných rozhovorů byly identifikovány celkem čtyři strategie, jimiž se uvězněné matky snaží vyrovnat s nemožností naplnit mateřskou roli a pomocí nichž se snaží vypořádat s konfliktem jejich sociálních rolí během uvěznění.

První identifikovanou strategií uvězněných matek je *strategie ochrany dítěte*. Výkon trestu ve vězeňském prostředí, které je pro všechny vězněné jedince velmi omezující, má na matku negativní dopady, včetně silného dopadu na její psychickou stránku. Uvězněné matky se tak často musí vyrovnávat se svými psychickými potížemi způsobenými nemožností být ve fyzické blízkosti s jejich dětmi, které se však před svými dětmi během kontaktu s nimi snaží spíše utajit. Důvodem je to, že nechtějí, aby jejich dítě vidělo, že na ně má uvěznění negativní dopad. Vědomí, že uvězněný rodič během pobytu ve vězení strádá, má na děti uvězněných rodičů velmi neblahý vliv. Z předvýzkumu k projektu *Rodičovství za mřížemi* vyplynulo, že děti uvězněných rodičů zažívají velkou nejistotu a strach. Kromě strachu o sebe zažívají hlavně strach o svého rodiče. Z návštěv s rodičem si dítě leckdy může odnášet spíše negativní zážitek, jelikož vězeňské návštěvy pro děti často neprobíhají optimálně. Na těchto návštěvách může dítě na vlastní oči vidět, že se jeho rodiči nemusí dařit, že neprospívá nebo že nevypadá zdravě. Tyto

24 „Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění“ [Zákon č. 89/2012 Sb., §858].

děti jsou tak neuvěřitelně traumatizované kvůli uvěznění jejich rodiče [TV Noe 2020]. Některé uvězněné matky tak kvůli omezením způsobených výkonem trestu nemohou dostatečně naplnit svou mateřskou roli, což jim často způsobuje psychické obtíže, od nichž se své děti snaží spíše uchraňovat.

„Je to (uvěznění – poznámka autorky) hrozný boj sám se sebou a člověk to nesmí dát najevo kvůli tomu dítěti, aby si o mě nedělal nějaké starosti. Vyrovnávám se s tím opravdu hodně špatně“ [Andrea – uvězněná matka].

Se strategií ochrany dítěte souvisí kompenzační strategie. Ta vychází z již pojednávaných možností, jak i z prostředí věznice alespoň částečně naplnit mateřskou roli. Věznice svou podobou velmi omezují kontakt uvězněných matek s jejich dětmi a tím také omezují jejich mateřskou roli. Některé uvězněné matky si však omezení své mateřské identity kompenzují tím, že se snaží být v co nejčastějším kontaktu s jejich dětmi. Kontakt mezi uvězněnou matkou a dítětem je nedílnou podmínkou pro vztah mezi nimi. Možnosti kontaktu, kvalita kontaktu, pravidelnost kontaktu, podoba návštěv a obecně komunikace hraje klíčovou roli pro mateřskou identitu uvězněných žen, ale i pro jejich děti [Baldwin 2017]. Některé uvězněné matky jsou si vědomy toho, že se jejich děti ocitly v náročné životní situaci kvůli jejich uvěznění. J. Navrátilová tvrdí, že děti jsou velmi často traumatizované odchodem rodiče do vězení [Český rozhlas 2023]. Z výpovědí dětí účastnících se předvýzkumu k projektu *Rodičovství za mřížemi* vyplývá, že se jim jejich život po uvěznění rodiče kompletně převrátil [TV Noe 2020]. Uvězněné matky, které si tuto skutečnost uvědomují, se snaží dětem tuto složitou situaci alespoň nějakým způsobem vynahradit, jelikož mají strach, aby o své děti nepřišly a zároveň si udržely svou mateřskou identitu i během uvěznění.

„Já i tady chci být co nejvíce pro ty svoje děti a snažit se co nejvíce to jde alespoň tou komunikací s nimi. I když teda sedím trest, tak se hodně snažím, aby mě jako matku ty moje děti neztratily“ [Helena – uvězněná matka].

Jako třetí strategie byla uvězněnými matkami identifikována *strategie preventivní přípravy*, která úzce souvisí s předchozí strategií. Tato strategie spočívá v přípravě na uvěznění nejen sebe, ale hlavně svého dítěte. Jedna z uvězněných matek své dítě na VTOS předem připravovala, aby pro něho její následný odchod do věznice nebyl tak traumatizující. Strategií bylo v tomto případě zajistit si mateřskou identitu ještě před uvězněním, aby nedošlo k jejímu úplnému vytracení během uvěznění. I přes přípravu se však jedná o velmi psychicky náročnou situaci pro děti uvězněných rodičů. Děti uvězněných rodičů trpí řadou problémů, jako jsou deprese, hyperaktivita, agresivní chování, problémy s příjmem potravy, útky, záškoláctví či špatný školní prospěch [Murray 2005]. Nejčastěji se u nich objevuje úzkost a vztek, jelikož neví, co se děje. Z důvodu uvěznění rodiče jim chybí rodičovská láska a cítí se opuštěně. Největším problémem je to, že děti uvězněných rodičů přestanou v mnoha ohledech zdárně prospívat [Český rozhlas 2023]. Uvězněné matky tedy mohou své děti předem připravovat na jejich odchod do věznice a tím si tak upevňovat svou mateřskou identitu před tím, než je bude výkon trestu v jejich mateřské roli omezovat. Nicméně i přesto, že se matka snaží dítě připravit, mnohem více převládá následná traumatizace dětí.

„Víte co, když spácháte nějaký trestný čin, tak s tím počítáte, že do toho vězení půjdete. Takže já jsem věděla, že je to nevyhnutelné. Prostě když uklouznete a jste v podmínce, tak ani s jinou cestou nepočítáte... Já jsem se ho snažila připravit na to, že půjdu do vězení. On to věděl. Takže postupně jsem se snažila, aby to pro něj nebyl tak velký šok. Chtěla jsem, aby s tím byl seznámený. Určitě byl ale hrozně smutný a zklamáný“ [Andrea – uvězněná matka].

Poslední strategií sloužící k vyrovnání se s konfliktem sociálních rolí, jež uvězněné matky popisovaly, je *strategie vyrovnání se s trestem a orientace na budoucnost*. Vězeňské prostředí je svou totální podobou orientované především na výkon trestu a na ochranu okolní společnosti od vězňů [Goffman 1961]. Některé uvězněné matky přiznaly, že zažívají během výkonu trestu v rámci své mateřské

identity mnoho těžkostí, které jsou spojeny s nemožností vykonávat roli matky ve věznicích. V souvislosti s tím bylo některými uvězněnými matkami konstatováno, že ačkoliv je možné mateřskou roli nějakým způsobem naplňovat, tak se toho během uvěznění doopravdy mnoho dělat nedá. Většina uvězněných matek sdělila, že se mohou pouze smířit s uloženým trestem a tzv. ho přetrpět. Z výpovědi jedné z uvězněných matek byla znát jistá míra rezignace, kdy se snažila s konfliktem rolí bojovat, avšak z důvodu uložení dalšího trestu tento boj vzdala. I přesto se však orientace na budoucnost nevytrácí. Mnohé uvězněné matky chtějí využít svého času stráveného ve věznicích k tomu, aby se vyrovnaly s chybami, kterých se dopustily ve vztahu ke svým dětem [Raikes 2009].

„Já jsem se s tím (konfliktem rolí) snažila něco dělat, jenže kvůli tomu, že mám nějaké nedořešené soudy, tak jsem ve vězení znova a nic s tím nenadělám. Já jsem chtěla být matkou mému synovi, který na mě čeká doma. Ale věřím tomu, že teď už to vyjde. Že po tom trestu budu moct být tou dobrou matkou, kterou můj syn potřebuje a že už se do vězení nikdy nevrátím“ [Andrea – uvězněná matka].

Několik uvězněných matek uvedlo, že se během pobytu ve věznicích orientují hlavně na budoucnost a touží po co nejrychlejším uplynutí doby trestu, aby mohly být opět doma se svými dětmi. V rámci této strategie bylo zmiňováno převážně vyrovnání se s vlastní chybou, která matky do věznic přivedla a také orientace na tzv. „lepší časy“. Jedna z uvězněných matek (Marie) přijala VTOS s tím, že je oprávněný a je nutný k její nápravě. Většina uvězněných matek však touží hlavně po svobodě, jelikož jako jediná umožní, aby mohly opět dostatečně dobře vykonávat svou mateřskou roli.

„Pořád doufám v to, že to co nejrychleji uteče a že my budeme spolu zase jako rodina. To je můj cíl a asi ani nic jiného nejde moc dělat. Ale prostě se snažím, aby jednou bylo všechno v pořádku a já s nimi (dětmi) mohla být zase doma“ [Helena – uvězněná matka].

„Musím se s tím vyrovnat, s tím, že jsem tady (ve věznici – poznámka autorky) a všechno je pro něco. A já si myslím, že to, že jsem tady, má nějaký svůj důvod, abych se naučila být lepším člověkem a mohla ty své děti vést k tomu lepšímu životu a řádu. A být s nimi už vážně doma. Ale i s tím utrpením, co tu snáším, to asi stojí za to tady být. Já si uvědomuju, že jsem udělala chybu a chci být lepším člověkem, lepší mámou“ [Marie – uvězněná matka].

Konflikt sociálních rolí matky a vězeňkyně je následně spojován s imperativem „dobrého“ mateřství. Pokud má žena dítě, musí mu být také dle společenských norem řádnou a dobrou matkou. Konflikt sociálních rolí však leckdy neumožňuje, aby uvězněná matka mohla být vůbec nějakou matkou, natož pak naplnit společenské očekávání, že bude také dobrou matkou [Baldwin 2017]. Několik uvězněných matek o sobě jako o dobrých matkách z důvodu uvěznění silně pochybovalo. Imperativ dobrého mateřství se ve výpovědích uvězněných matek ukázal jako významný prvek determinující jejich představy o mateřské roli a o jejím výkonu v prostředí věznice, ale i mimo ni. Uvězněné matky měly takovou představu, že dobré matky jsou zejména takové, které pečují o své děti, tráví s nimi čas, zajišťují všechny jejich potřeby (přes citové potřeby až po jejich ekonomické zajištění), naslouchají jim a v neposlední řadě jsou to matky, které dobře vychovávají své děti. Jedna z uvězněných matek (Andrea) konstatovala, že dobrá matka by určitě neměla být ve vězení a měla by být pro dítě vzor. Představa odborných zaměstnanců věznice o dobrém mateřství se od této představy uvězněných matek příliš nelišila. Dle těchto zaměstnanců jsou dobré matky ty, které plně pečují o dítě, věnují se mu, naplňují jeho potřeby, zajišťují dítě po všech jeho stránkách a obecně zodpovědně vychovávají jejich děti.

„To (konflikt sociálních rolí) zažívám pořád, neustále. Já tady nemůžu být dobrou matkou. To se jako dost vylučuje. Teď s ním (dítětem) nemůžu být a starat se o něj, musím být tady a odsedět si ten trest“ [Andrea – uvězněná matka].

Imperativ dobrého mateřství byl jak některými uvězněnými ženami, tak také odbornými zaměstnanci věznice dáván do souvislosti s principem mateřské odpovědnosti k dítěti. U několika uvězněných matek došlo k proměně této odpovědnosti pozitivním směrem během výkonu trestu. Příčinou této změny bylo potýkání se s daným konfliktem jejich sociálních rolí, kdy došlo k jistému uvědomění si mateřské role. Tento konflikt sociálních rolí byl dle uvězněných matek způsoben především stigmatizací ze strany rodiny, kdy se rodina pro uvězněné matky stala normativním vzorcem, který jim určoval, jak mají ve vztahu k jejich mateřské roli jednat, přičemž role vězeňkyně byla rodinou silně odsuzována. Ke stigmatizaci ze strany rodiny dochází zejména kvůli pocitu hanby, se kterou se rodina uvězněných žen může potýkat [Raikes 2009]. Některé uvězněné matky tedy během uvěznění strádaly hlavně kvůli pocitu, že by měly být se svými dětmi, ale musí si odpykat uložený trest.

„Moje matka mi to už několikrát vmetla. Že bych se měla nad sebou zamyslet, že jsem prostě matka a že už to není jenom o mě, ale také o té dceři. Že bych měla koukat hlavně na tu malou, a ne být zavřená“ [Jana – uvězněná matka].

Imperativ dobrého mateřství byl však ve výpovědích některých uvězněných matek v rozporu s jejich deklarovaným jednáním. Jedna z uvězněných matek (Eva) sdělila, že dobrá matka by měla své děti zajistit v oblasti vzdělání. Nicméně následně konstatovala, že je ve výkonu trestu kvůli zanedbání povinné školní docházky u jejích dětí. Před pobytem ve vězení nebylo plnění její mateřské role v tomto směru ideální a pro uvězněnou matku to nebyl problém, avšak během uvěznění došlo k uvědomění vlastní chyby. Některé další uvězněné matky rovněž uznaly, že jejich kriminální jednání před uvězněním nebylo v pořádku, ale v současné době si již dle jejich slov uvědomují důležitost jejich mateřské role ve vztahu k imperativu dobrého mateřství, o kterém samy pojednávaly. Konflikt sociálních rolí společně se stigmatizací jim však během uvěznění značně ztěžuje výkon mateřské role. Jedna z uvězněných matek (Marie) vypověděla, že se sice nepotýká se stigmatizací ze strany rodiny, nýbrž se stigmatizací ze strany jiných

uvězněných žen, které nemají děti. L. Baldwin prokázala, že uvězněné matky prožívají pobyt ve věznici zcela jinak a že je pro ně uvěznění mnohem více náročnější než pro bezdětné vězeňkyně právě kvůli odloučení od jejich dětí [Baldwin 2017].

„Už jsem tenhle konflikt (sociálních rolí) zažila. Hodně tady ve věznici. Ty ženské tady, co nemají děti, tak nechápou, co si ty matky tady zažívají. Jak těžké pro ně musí být, když nemůžou být s dětmi. Oni to prostě vážně nechápou, tu mateřskou lásku. Je to pro ně nepochopitelné. Nejen mě, ale i ostatní matky tady ve věznici odsuzují a pomlouvají“ [Marie – uvězněná matka].

Ne všechny uvězněné matky však konflikt sociálních rolí popisovaný v koncepci sociálních rolí T. Parsonse pociťovaly. Jedna z uvězněných matek (Eva) popsala, že se během doby pobytu ve věznici nikdy nedostala do situace, kdy by byla konfrontována s faktem, že by měla být řádnou matkou, když má v domovském světě děti. I přesto pro ni však dle jejích výpovědí hraje imperativ dobrého mateřství důležitou roli, jelikož neustále poukazovala na to, že by chtěla být po výkonu trestu opět s jejími dětmi.

„Já tohle (konflikt sociálních rolí) nepociťovala nikdy. Prostě děti jsou doma a já tady, a tak to musí být, a tak to taky беру“ [Eva – uvězněná matka].

Imperativ dobrého mateřství byl reflektován i odbornými zaměstnanci věznice. Někteří odborní zaměstnanci konstatovali, že uvězněné matky mohou být i přes své omezení uvěznění dobrými matkami. Dle sociálního pracovníka Ondřeje je možné být dobrou matkou i z prostředí věznice, ovšem jen za určitých podmínek. Imperativ dobrého mateřství je těmito odbornými zaměstnanci spojován hlavně se zájmem uvězněných matek o jejich děti. Dle tohoto zájmu o děti odborní zaměstnanci usuzují, zda může být i uvězněná matka dobrou matkou.

„Podle mých zkušeností může být uvězněná žena i dobrou matkou. Spáchala nějakou trestnou činnost, za kterou byla odsouzená a netýkala se třeba jejich dětí.

Odsouzené, které se o své děti dobře staraly a mají zájem se starat i v budoucnosti, věznice maximálně vyhoví v kontaktu s nimi a snaží se jim v tom pomoci“ [Kateřina – vychovatelka].

„Tomuhle (mateřství uvězněných matek) moc nevěnuju pozornost. Já se s těmi odsouzenými ženami moc nebavím o tom, zda jsou dobrými matkami. Nevím, jakými matkami byly na svobodě, než k nám přišly. Spoustu těch uvězněných jsou tady proto, že neposílaly děti do školy a já přemýšlím, jestli vůbec může být dobrou matkou v tomto směru. Ta odsouzená žena je může zajistit ekonomicky, sociálně, citově, může zajistit, aby neměly hlad, ale v tomto směru vede ty děti ke flákání a k nezodpovědnosti. A to dítě má také určité povinnosti, včetně povinnosti chodit do školy, ale ona mu vlastně dopomáhala k tomu, aby to zanedbávalo. Takže záleží na té minulosti těch odsouzených žen“ [Petr – sociální pedagog].

Vychovatelka Kateřina usuzuje o dobrém mateřství uvězněných žen na základě jejich trestného činu a toho, zda mají o děti zájem během uvěznění. Speciální pedagog Petr usuzoval o dobrém mateřství uvězněných žen především na základě jejich minulosti a dle jeho výpovědí si od uvězněných matek (a uvězněných žen obecně) drží výrazný odstup. Mateřství je dle něj důležitou součástí mateřské identity uvězněných žen, avšak nejedná se o primární aspekt, kterému by věnoval pozornost. O některých uvězněných matkách pojednával Petr jako o tzv. „ne-matkách“ vzhledem k jejich kriminální minulosti a k jejich jednání během pobytu ve věznici. Dle odborných zaměstnanců se ve věznici nacházejí jak uvězněné matky, které mají o své děti zájem a které kvůli odloučení od dítěte výrazně strádají, tak se ale také ve věznici nacházejí uvězněné matky, které o své děti jeví minimální, anebo žádný zájem.

3.4 Opravdové mateřství vs. účelové mateřství uvězněných matek a vztahy uvězněných matek s jejich dětmi

I přesto, že je pro uvězněné matky výkon trestu vzhledem k dětem velmi náročný, pro mnoho z nich uvěznění nepředstavuje jakousi „pauzu“ od mateřství. Z výše uvedených výpovědí uvězněných matek je patrné, že se i přes uvěznění stále snaží udržet svou mateřskou identitu, a i přes různé obtíže a omezení spojené s pobytem ve věznici se snaží svou mateřskou roli naplňovat. Takové matky jsou identifikovány především tím, že jsou s dětmi v častém telefonickém kontaktu, mají zájem o jejich blaho, snaží se také o osobní kontakt s dětmi (ať už pomocí návštěv nebo Skype-návštěv), snaží se o svou vlastní nápravu, pracují na sobě a zúčastňují se aktivit zaměřených na uvězněné matky (pokud takové aktivity ve věznici zrovna probíhají). Zkrátka snaží se být matkou v co nejvíce možných ohledech, které věznice uvězněným matkám umožňuje. V případě těchto matek se dá hovořit o „opravdovém mateřství“ uvězněných matek.

Naproti tomu jsou však ve věznici dle výpovědí odborných zaměstnanců i takové uvězněné matky, které po celou dobu uvěznění o své děti nejeví zájem a v žádném ohledu se nesnaží naplnit svou mateřskou roli. Dle zaměstnanců věznice se jedná o takové matky, které svou mateřskou roli často nenaplňovaly ani před samotným uvězněním. J. Navrátilová v rámci předvýzkumu k projektu *Rodičovství za mřížemi* reflektuje velmi překvapující zjištění, že velmi mnoho rodičů, kteří se ocitli ve vězení, si vůbec neuvědomuje, jak velké obtíže svým uvězněním jejich dětem způsobili. Mnoho uvězněných rodičů se domnívá, že jejich uvěznění nemá na jejich děti příliš velký vliv. Opak je však pravdou, jelikož z rozhovorů s dětmi uvězněných rodičů (jež byly provedeny v rámci tohoto projektu) bylo zjištěno, že rozsah traumatu dětí je několikanásobně vyšší, než realizátoři tohoto projektu původně předpokládali. Tudíž uvěznění rodiče má na děti velmi často drtivý a velmi negativní dopad. Problémem je v tomto ohledu mimo jiné také to, že odchodem do vězení mnoho rodičů ztrácí své rodičovské kompetence a ztrácí také schopnost rozumět jejich dítěti. Dá se říci, že mnoho

rodičů z důvodu pobytu ve vězení ztrácí schopnost být dobrým rodičem a rozumět tomu, co jejich kriminální činy pro život jejich dětí znamenají. Jedná se tak o velmi závažnou situaci, která by neměla být opomíjena [Český rozhlas 2023].

Další skupinou matek, jež se dle výpovědí odborných zaměstnanců ve věznici nachází, jsou tzv. matky „na oko“. Takové matky často jen předstírají zájem o své děti, aby získaly výhody, jež z mateřské role ve věznici plynou. V tomto případě jsem se nechala inspirovat studií od Jana Váněho a Lukáše Dirgy²⁵. Autoři v jejich studii používají termín „pragmatic religiosity“, neboli „účelová víra“. Ta spočívá v tom, že někteří vězni (v této studii muži) se zúčastňují náboženských aktivit ve věznici čistě z pragmatických důvodů, nikoli z důvodu víry samotné. Důvodem jsou materiální a sociální výhody, které lze účastí na náboženských aktivitách ve věznici získat [Váně, Dirga 2016]. Touto perspektivou jsem se nechala inspirovat ve své analýze polostrukturovaných rozhovorů. Odborní zaměstnanci totiž tvrdí, že mnoho uvězněných matek své mateřství pouze využívá pro získání výhod. V tomto případě je touženou výhodou zisk podmíněného propuštění po uplynutí určité doby výkonu trestu (děti jsou totiž dle odborných zaměstnanců jedním z nejčastěji udávaných důvodů, proč chtějí uvězněné ženy propustit podmíněčně na svobodu). Dle těchto zaměstnanců se však ve velké míře jedná o matky, které o své děti během pobytu nejevily žádný zájem a tento zájem o děti začnou projevovat až ve chvíli, kdy se blíží doba žádání o podmíněčné propuštění. Takovému jednání se u těchto uvězněných matek dá říkat „účelové mateřství“.

„Některé (uvězněné matky – poznámka autorky) dokonce využívají své děti k podmíněčnému propuštění po uplynutí určité doby toho jejich trestu. A my víme, že se třeba o ty děti nezajímaly celou tu dobu tady, zavolaly jim jen občas, a pak tvrdí, že se chtějí vrátit domů kvůli dětem, že potřebují matku atd. Takže některé ty

²⁵ Jedná se o studii s názvem *The Religiosity Behind Bars: Forms of Inmate's Religiosity in the Czech Prison System*. Studie se zaměřuje na různé formy religiozity vězňů v českých věznicích z pohledu vězňů, vězeňské stráže a zástupců z řady církví [Váně, Dirga 2016].

odsouzené využívají své děti jenom proto, aby dosáhly svého a dostaly se na svobodu“ [Kateřina – vychovatelka].

Jednání výše zmíněných skupin uvězněných matek by se rovněž dalo vysvětlit pomocí metafory učebny a studentů absolvujících kurz. Učebna zde představuje vězeňské prostředí a vyučující představují vedení věznice a zaměstnance věznice, kteří vedou své studenty, jimiž jsou uvězněné matky. Studenti se v učebně nacházejí kvůli kurzu (který představuje samotné uvěznění) a jejich společným cílem je prostřednictvím přednášek (odborných programů zacházení) absolvovat kurz. Každý student má však jinou strategii, jak kurzem projít. Jedna skupina studentů jsou snaživé matky, které v učebně sedí vpředu a které mají zájem o témata přednášek (tj. o mateřství a jejich děti), ptají se a zajímají se o informace spojené s tématem a zúčastňují se aktivit, které jsou nad rámec přednášek (další nabízené aktivity pro uvězněné matky) – viz „opravdové mateřství“. Druhou skupinou studentů jsou uvězněné matky, které o přednášky nejeví skoro žádný zájem. O témata přednášek se příliš mnoho nezajímají a chtějí být během přednášek a celého kurzu co nejméně na očích. Proto si nejčastěji v učebně sedají co nejvíce dozadu, upozorňují na sebe jen minimálně a aktivit nad rámec přednášek se nezúčastňují. V této druhé skupině studentů se také nacházejí matky, které se během kurzu a během závěrečných zkoušek (blížící se doba propuštění z věznice) snaží podvádět a chtějí pouze vytěžit co nejvíce výhod, ačkoliv je obsah přednášek nezajímá – viz „úcelové mateřství“. Vyučující se snaží všechny studenty (uvězněné matky) motivovat během kurzu, aby je přednášky nějakým způsobem obohatily. Pak je na studentech, jak s nabízenou motivací naloží a zda se během kurzu něco přiučí nebo si z kurzu nic neodnesou. Je velice pravděpodobné, že matky, které při účasti na kurzu projevují zájem a snahu, absolvují kurz úspěšně a nejspíše se již do kurzu nikdy nevrátí. Naproti tomu uvězněné matky, které během kurzu nejeví zájem o témata přednášek, příliš se nesnaží, anebo podvádí, mají velkou pravděpodobnost, že budou kurz absolvovat opakovaně.

„Jsou tady samozřejmě odsouzené ženy, které jsou matky jenom na oko takzvaně. Který jenom předstírají ten zájem, aby třeba získaly nějaké výhody. Samozřejmě jde vidět i snaha na některých odsouzených, že jim ty děti opravdu chybí a chtějí se kvůli nim nějak snažit“ [Petr – speciální pedagog].

Významnou roli tedy během uvěznění hraje zájem a snaha uvězněných matek ohledně jejich dětí a postoj k jejich mateřské roli a mateřské identitě. Dle odborných zaměstnanců se ve věznici takových matek, které začnou projevovat zájem o děti až ve výkonu trestu, nachází velmi mnoho. Dle nich však zůstává otázkou, zda je toto nově-objevené mateřství uvězněných matek opravdové a nefalšované, anebo jen účelové. Důvodů pro tento jev může být dle odborných zaměstnanců více. Nicméně je těmito zaměstnanci konstatováno, že u některých uvězněných matek se velmi těžko odhaduje, zda je jejich mateřská identita opravdová, anebo pouze předstíraná.

„My nevíme, jestli vždycky ten zájem o děti měly (uvězněné matky) i před výkonem trestu, jestli vždy byly těmi dobrými matkami i na svobodě. Anebo jestli v rámci třeba té nudy tady nezačaly získávat ten zájem až v té věznici. Často se ty matky tady očistí od drog, a to jim najednou umožní myslet i na něco jiného než jenom na ty drogy, takže třeba začnou přemýšlet o těch dětech. Pozorujeme zde i takovou nápodobu, kdy ony to vidí u jiných odsouzených, že komunikují se svými dětmi, tak si třeba řeknou, že by s jejich dětmi asi také mohly komunikovat. My to mu říkáme, že se z nich najednou stávají matky roku“ [Ondřej – sociální pracovník].

Speciální pedagog Petr tvrdí, že mnoho uvězněných matek začne mít motivaci k mateřství až ve věznici z toho důvodu, že nad nimi ve vězeňském prostředí *„visí jakýsi meč nebo sekera“* [Petr – speciální pedagog]. Ve věznici jako totální instituci jsou obecně všechny uvězněné osoby pod tlakem autority, která nad nimi vykonává neustálou kontrolu a snaží se je disciplinovat a tvarovat [Goffman 1961]. Disciplína je dle toho samého odborného zaměstnance to, co

uvězněným ženám a matkám nejvíce chybí. Skupinou uvězněných žen, které jsou dle něj nejméně disciplinované, jsou vězeňkyně s drogovou závislostí. Naopak nejvíce disciplinované jsou uvězněné ženy, které páchaly hospodářskou a majetkovou trestnou činnost (finanční podvody). Některé uvězněné matky (ale i uvězněné ženy obecně) jsou dle odborných zaměstnanců také značnými manipulátorkami, což opět ztěžuje proces disciplinace uvězněných žen. Schopnost manipulovat poté ztěžuje identifikaci, zda mají tyto uvězněné matky opravdový zájem a chtějí být opět s jejich dětmi, nebo jestli pouze manipulují s odbornými zaměstnanci ohledně jejich mateřské identity, která je u těchto manipulujících matek často pouze předstíraná. Problémem je však následně to, že pokud je jim povoleno podmíněčné propuštění na základě důvodu, že jsou matkami, velmi často tyto matky následně opět ztrácejí zájem o své děti, jak reflektovali odborní zaměstnanci. Na svobodě se již ale tyto matky nedají nijak sankcionovat a o to více tento problém dopadá na jejich děti.

„Některé (uvězněné matky) však zjišťují, že mají děti až v momentě, kdy se dostanou do vězení. Dokud byly na svobodě, tak se o ně nestaraly. Ve věznici najednou projeví zájem, chtějí po nich (jejich dětech) kontakt, návštěvy, ale jak se dostanou zpět na svobodu, tak jsou zase bez zájmu o ty děti“ [Kateřina – vychovatelka].

Pokud mají uvězněné matky zájem o udržování kontaktu s jejich dětmi a pokud se i přes uvěznění snaží zachovat si svou mateřskou roli, odborní zaměstnanci jsou jim v tomto ohledu nápomocní a snaží se jim vyjít maximálně vstříc, co se kontaktu s jejich dětmi týče. Pokud uvězněné matky nemají zájem o kontakt s jejich dětmi, nejsou do tohoto kontaktu nijak nuceny. Uvězněné matky musí v tomto případě vyvinout vlastní zájem. Jestliže mají uvězněné matky motivaci k udržení jejich mateřské role a je viditelná snaha o jejich vlastní nápravu, mohou jim odborní zaměstnanci věznice dokonce povolit výjimečné návštěvy s rodinou mimo věznici. Dle odborných zaměstnanců se jedná buď o tříhodinové povolení opustit věznici na vycházku ven s návštěvou, nebo se jedná o povolení

opustit věznici v souvislosti s návštěvou až na 24 hodin. Uvězněné matky však musí prokázat, že se jim dá v tomto ohledu věřit a že se po uplynutí této návštěvy opět vrátí zpět do věznice. Tato návštěva totiž může být ředitelem/ředitelkou povolena pouze v případě, má-li se za to, že touto návštěvou nebude ohrožen účel výkonu trestu [Zákon č. 169/1999 Sb., §19]. Jedná se o tzv. kázeňské odměny a jednoznačně nejvíce ceněnou kázeňskou odměnou je přerušování výkonu trestu až na 20 kalendářních dnů v roce. V praxi to znamená, že těm „nejlepším“ uvězněným (podmínkou je první diferenční skupina) je povoleno např. strávit pět dní doma během Vánoc nebo během kterékoliv jiné doby²⁶.

„Myslím si, že je jim umožňován veškerý kontakt s dětmi, který je možný. Samozřejmě pokud má daná odsouzená zájem a spolupracuje. Sociální pracovníci ve věznicích také komunikují například s dětskými domovy, které jim pak vozí děti na návštěvy, nebo spolupracují s různými neziskovými organizacemi, které se zabývají pomocí lidem ve výkonu trestu a po něm včetně jejich rodin“ [Kateřina – vychovatelka].

Z výpovědí některých uvězněných matek však vyplývá, že nemají pocit, že by jim odborní zaměstnanci a obecně věznice výrazným způsobem pomáhala, co se týče vykonávání jejich mateřské role. Dotázané uvězněné matky se v tomto ohledu dají dělit na dvě skupiny. Za první jsou to uvězněné matky (Andrea a Eva), které sdělily, že jim věznice mnoho nepomáhá s jejich mateřskou rolí, avšak přiznaly, že se nezúčastňují aktivit pro uvězněné matky, které jsou jim věznicí nabízeny. Jejich postoje jsou tak v rozporu s jejich jednáním. Za druhé se jedná o jednu z uvězněných matek (Jana), která sdělila, že se sice zúčastňuje těchto aktivit nabízených věznicí, avšak i přesto se jí pomoc věznice v oblasti kontaktu s dítětem rovněž nezdá dostatečná. Obě skupiny mají společný pocit týkající se nedostatečné pomoci. Jedním z možných vysvětlení by mohlo být, že se jim nabízené aktivity nezdají dostatečně kvalitní pro naplňování jejich mateřské role, anebo že nabízené

²⁶ Dle odborných zaměstnanců se v případě této kázeňské odměny nikdy nepovoluje uvězněným ženám přerušit výkon trestu na celých 20 dní najednou.

aktivity nenahradí přímý kontakt s dítětem, který je v současnosti možný jen skrze návštěvy dětí ve věznici. Téma kvality nabízených aktivit ve věznici a kvality odborných programů zacházení pro uvězněné matky by však bylo potřeba více prozkoumat, aby mohlo být lépe reflektováno. Nicméně zbylé uvězněné matky (Helena a Marie) sdělily, že je pomoc věznice ohledně výkonu jejich mateřské role i během uvěznění dostatečná.

„S tím kontaktem nějak pomáhají, ale podle mě to tedy není dostatečné, alespoň pro mě. A nemyslím si, že by se nějak víc snažila věznice v tom kontaktu s ním (dítětem – poznámka autorky). Tady jsou teda vyvěšené plakáty o nějakých aktivitách, ale zatím jsem nic nevyužila“ [Andrea – uvězněná matka].

Na otázku, jak moc současný český vězeňský systém umožňuje udržovat vztah mezi matkou a jejími dětmi, odpovědělo v dotazníkovém šetření 15 % uvězněných matek, že velmi umožňuje, dle 51,7 % uvězněných matek spíše umožňuje a 25 % uvězněných matek sdělilo, že spíše neumožňuje. Možnost, že český vězeňský systém vůbec neumožňuje udržovat vztah mezi matkou a jejími dětmi neoznačila žádná z dotazovaných uvězněných matek (viz Graf 7. v příloze). Udržování kvalitního kontaktu uvězněných matek s jejich dětmi má vliv na jejich vzájemné vztahy. Výkon trestu však kvalitu kontaktu mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi snižuje. Dle neziskové organizace Volonté Czech neřešení kontaktů během uvěznění matek, nulová či minimální podpora při řešení rodinných obtíží a odcizení matek od dětí spolu se ztrátou zájmu matek o osud jejich dětí a rodiny jsou příčinou narušení rodinných vztahů a rolí v nich, což následně často vede k rozpadům těchto rodin. Dle statistických údajů se jedná až o 60 % dětí, jenž zažilo rozpad vlastní rodiny a které si následky této události nesou i do vlastních vztahů. Udržování vztahů jak s dětmi, tak s rodinou, je však pro uvězněné osoby (včetně uvězněných matek) hlavní motivací k nápravě vlastního jednání a k „opětovnému zapojení se do společnosti bez pokračování v páchání trestné činnosti“ [Volonté Czech 2019: 1]. Rodina a rodinné vztahy uvězněných jedinců se ukazují jako nejsilnější pojistkou toho, aby se trestaný člověk již do vězení

nevrátil a dle Ministerstva spravedlnosti ČR se jedná o jeden z prostředků, kterým lze snížit vysokou recidivu odsouzených osob [Česká televize 2016]. Rodina totiž poskytuje propuštěným osobám podmínky a zázemí pro jejich návrat do společnosti [Volonté Czech 2019].

V dotazníkovém šetření 75 % uvězněných matek sdělilo, že měly s dětmi před uvězněním skvělý vztah, 20 % matek mělo s dětmi dobrý vztah, 1,7 % matek mělo s dětmi ne moc dobrý vztah, 1,7 % matek mělo s dětmi špatný vztah a 1,7 % matek uvedlo, že neví, jaký měly s dětmi před uvězněním vztah (viz Graf 8. v příloze). Co se týče současného vztahu s dětmi, tak 43,3 % uvězněných matek uvedlo, že mají s dětmi skvělý vztah, 40 % matek má s dětmi dobrý vztah, 8,3 % matek má s dětmi ne moc dobrý vztah a 8,3 % uvězněných matek uvedlo, že neví, jaký mají s dětmi v současné době vztah. U některých uvězněných matek došlo ke zhoršení jejich vztahu s dětmi (viz Graf 9. v příloze). Dále 35 % uvězněných matek přiznalo, že se k nim jejich děti začaly chovat po odchodu do věznice jinak (viz Graf 10. v příloze). Dle 23,3 % uvězněných matek se vztah mezi nimi a jejich dětmi změnil na straně dětí a dle 20 % se vztah změnil na obou stranách (viz Graf 11. v příloze). Některé uvězněné matky v dotazníkovém šetření uvedly, že měly před uvězněním s dětmi skvělý vztah, nicméně v otázce současného vztahu s dětmi uvedly, že neví, jaký mají s jejich dětmi vztah. Výkon trestu tedy vztah mezi nimi nejspíše narušil natolik, že pravděpodobně došlo i ke zpretrhání rodinných vazeb. Jiné uvězněné matky však uvedly, že měly s dětmi před uvězněním dobrý vztah a v současnosti mají s jejich dětmi skvělý vztah. Ukazuje se tedy, že během uvěznění může dojít i ke zlepšení vztahů mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi. Dvě respondentky sice nepředstavují významný podíl, nicméně i tak to znamená, že uvěznění ne vždy musí nutně u všech uvězněných matek narušovat jejich mateřskou roli.

V polostrukturovaných rozhovorech uvězněné matky uváděly, že u některých z nich (u Andrey a Jany) se vztah s jejich dětmi zhoršil z důvodu výkonu trestu. Nejčastěji uváděným důvodem pro zhoršení vztahu mezi nimi a jejich dětmi

byla nemožnost častého fyzického kontaktu a nemožnost osobně pečovat o své děti. Dále u některých uvězněných matek (u Marie a Evy) nedošlo k žádné změně vztahu mezi nimi a jejich dětmi během uvěznění. Tyto uvězněné matky argumentovaly, že odchodem do věznice se vztah s jejich dětmi nijak nezhoršil ani nezlepšil (dle jejich výpovědí zůstává vztah s jejich dětmi stále dobrý). Poslední z uvězněných matek (Helena) uvedla, že se vztah s jejími dětmi kvůli uvěznění zhoršil, nicméně v současné době se již dle jejich slov vztah mezi ní a jejími dětmi postupně zlepšuje, a to především díky pravidelnému telefonickému kontaktu.

Kromě výše uvedených skupin matek nacházejících se ve věznici byla identifikována ještě jedna skupina uvězněných matek. Jedná se o matky, které by chtěly i po dobu výkonu trestu naplňovat svou mateřskou roli a být dobrými matkami pro své děti, nicméně rodina, jež pečuje o jejich děti, těmto matkám často brání v kontaktu s jejich dětmi. Ačkoliv je tedy rodina uvězněných matek obecně vnímána jako pozitivní atribut pro jejich nápravu a pro zachování mateřské identity, bývá někdy v určitých případech naopak překážkou v udržení vztahů mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi. V praxi to znamená, že se manžel/partner nebo jiné příbuzné osoby s dětmi nedostavují na návštěvy ve věznici za uvězněnými matkami a rovněž je dětem bráněno v telefonickém kontaktu a korespondenci s jejich uvězněnými matkami [TV Noe 2020]. Takový problém však dle jednoho z odborných zaměstnanců nastává někdy i ze strany školských zařízení pro výkon ústavní výchovy (nejčastěji dětských domovů), kde se děti uvězněných matek mohou kvůli výkonu trestu rodiče ocitnout. Uvězněné matky, se kterými jsem měla příležitost hovořit, tuto problematiku v jejich případech nereflektovaly, nicméně sociální pracovník Ondřej popisoval tuto problematiku jako celkem častou ve vybrané ženské věznici. Dle něj se věznice v případě bránění kontaktu s dětmi ze strany pečujících osob snaží uvězněným matkám co nejvíce pomoci v opětovném navázání kontaktů s jejich dětmi, přičemž je někdy nutná i soudní pře.

„Stává se, že tam ty bloky jsou od rodin těch odsouzených žen, kdy jim ta jejich vlastní rodina neumožňuje kontakt s jejich dětmi. Stalo se to ale už i ze strany dětského domova, kdy ten dětský domov nechtěl umožnit návštěvu dětí s jejich uvězněnou matkou ve věznici, takže jsme to za tu odsouzenou matku museli řešit i cestou žaloby“ [Ondřej – sociální pracovník].

Negativní vztahy s pečujícími osobami mají dle K. Lockwood rovněž vliv na mateřskou identitu uvězněných matek [Lockwood 2018]. Nedostatek kontaktu mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi vytváří silné vztahové problémy, které je poté velmi často i po propuštění uvězněné matky obtížné napravovat zpět [Moe, Ferraro 2006]. Obnovení vztahů uvězněných matek s pečujícími osobami o jejich děti a také s jejich dětmi však může být prostředkem k nápravě jejich narušené mateřské identity [Lockwood 2018]. Z výše uvedeného je tedy patrné, že se uvězněné matky potýkají během výkonu trestu s mnoha obtížnými překážkami, kterým musí čelit a svými strategiemi se s nimi také vypořádat, aby si udržely svou mateřskou roli a zachovaly tím i svou mateřskou identitu.

4. ZÁVĚR

V současné společnosti převládá přesvědčení, že stát se vězeňkyní znamená téměř z definice stát se špatnou matkou [Baldwin 2017]. Na jednu stranu jsou sice podporovány narativy dobrého mateřství a péče o děti, což je v současnosti považováno za stěžejní prvek při nápravě uvězněných žen, nicméně s důrazem na genderovou viktimizaci žen jsou ženy ve vězení dle K. Lockwood současně konstruovány tak, že mají sníženou sebedůvěru, samostatnost a racionalitu [Lockwood 2018]. Z rešerše dostupné odborné literatury a z provedení vlastního výzkumu ve vybrané české ženské věznici vyplývá, že uvězněné matky se musejí potýkat s velkým množstvím překážek, které představují vážné obtíže při naplňování jejich mateřské role a při udržování jejich mateřské identity v tak omezujícím a utlačujícím prostředí, kterým je věznice. Role matky je ve vězeňském prostředí dle uvězněných matek i dle některých odborných zaměstnanců konstruována jako velmi těžko naplnitelná. Roli matky je sice možné určitým způsobem naplnit a alespoň částečně si udržet mateřskou identitu i přes odloučení od dětí, nicméně to nelze zcela naplnit ve všech ohledech, které k mateřství běžně patří.

Některé uvězněné matky sdělily, že se během výkonu trestu necítí být dobrými matkami a že o sobě jako o dobrých matkách velmi pochybují, když jsou ve výkonu trestu místo toho, aby byly doma s jejich dětmi. Některým uvězněným matkám se o jejich mateřství hovořilo velmi špatně, což je známkou toho, že uvěznění výrazně narušilo jejich mateřskou identitu a dosud s tím nejsou dostatečně vyrovnané. Zatímco je tedy přikládán velký význam mateřské roli a mateřské identitě, vězeňské prostředí velmi ovlivňuje schopnost být dobrou matkou a způsobuje některým uvězněným matkám konflikt v jejich sociálních rolích matky a vězeňkyně, které jsou vzájemně neslučitelné. To je zároveň doprovázeno znásobeným pocitem viny, selhání, stigmatu, hanby a napětí v jejich sociální roli, což představuje přímé ohrožení mateřské identity v prostředí věznic [Lockwood 2018]. Avšak i přesto, že uvěznění výrazně omezuje mateřskou roli

uvězněných matek a že o sobě uvězněné matky pochybovaly jako o dobrých matkách, stále samy sebe vnímaly jako matky. Uvěznění pro dotázané uvězněné matky není důvodem, aby svou mateřskou roli přestaly vykonávat. I přes značné překážky spojené s uvězněním pohlížely uvězněné matky na svou mateřskou roli jako na důležitý atribut, který je součástí jejich běžného života – i toho vězeňského.

Vzhledem k tomu, že se uvězněné matky potýkají s velkým omezením jejich mateřské role během toho, co jsou vězeňkyněmi, musejí se s tímto konfliktem sociálních rolí také nějak vypořádávat. Neustálá péče o děti, která je neoddelitelnou součástí mateřství žen, není z povahy výkonu trestu možná, proto se některé uvězněné matky snaží alespoň nějakým způsobem kompenzovat svou mateřskou roli dostupnými prostředky (viz telefonování, osobní návštěvy a korespondence). Některé z uvězněných matek se snaží své děti chránit před jejich pravými emocemi a psychickými obtížemi způsobenými konfliktem sociálních rolí, aby si o ně jejich děti nedělaly starost. Další z uvězněných žen se na konflikt rolí snažily připravit preventivně, aby pro jejich děti nebyl odchod jejich matky do věznice tak traumatizující. V neposlední řadě bylo některými uvězněnými matkami zmiňováno v rámci konfliktu jejich sociálních rolí pouhé smíření se s vlastním trestem a orientování se na budoucí život s dětmi jako forma vypořádání se s nemožností naplnit mateřskou roli z prostředí věznice.

Ze zahraničních výzkumů vyplývá, že s pomocí vhodných programů na podporu rodičovství mohou být matky ve věznici schopné pochopit potřeby svých dětí a naučit se být správnými rodiči [Raikes 2009]. VS ČR se již snaží orientovat některé programy zacházení jen na ženy a nabízet aktivity, které jsou orientované čistě na matky a na zvyšování jejich rodičovských kompetencí [Vězeňská služba ČR Nedatováno b]. Uvězněným matkám by dle zjištění z vlastního výzkumu nejvíce pomohlo trávit více času s jejich dětmi. Zajištění častějších návštěv uvězněných matek s dětmi je ale velmi náročné na organizaci a z toho důvodu to nelze uvězněným ženám umožnit. Mnoho z nich si přeje mít návštěvy s dětmi venku mimo areál věznice. Na tuto kázeňskou odměnu však musí uvězněné matky

dosáhnout určitého stupně nápravy, aby jim to bylo umožněno. Některými uvězněnými matkami bylo zmiňováno, že by rády vykonávaly trest blíže jejich domovu, kde se nacházejí jejich děti. Nicméně to není z kapacitních důvodů možné vždy zajistit. Dále by např. uvítaly prodloužení doby telefonování s jejich blízkými osobami včetně dětí. To je však z důvodu velkého množství uvězněných matek, které chtějí telefonovat s blízkými osobami, nemožné povolit. Jedná se o překážky v mateřství uvězněných žen, které ovšem vzhledem k současné podobě českých věznic není možné zcela odstranit. Je známo, že české vězeňství se potýká s přeplněností věznic [Vězeňská služba ČR 2023 a] a s velmi vysokou mírou recidivy vězňů [Český rozhlas 2019].

Jedním z možných řešení, jak zachovat mateřskou roli uvězněných žen a jak zároveň kapacitně i finančně ulehčit věznicím, je vyšší míra ukládání alternativních trestů, jenž nejsou spojené bezprostředně s odnětím svobody a s fyzickým pobytem ve věznici [Justice.cz Nedatováno]. Např. uložení domácího vězení by pro mnoho uvězněných matek znamenalo možnost i nadále vykonávat svou mateřskou roli z prostředí domova. Tudiž by ve vztahu s jejich dětmi nemuselo dojít ke zprůtrhání rodinných vazeb, ke kterému by ve výkonu trestu v prostředí věznice nejspíše došlo. Matky uvězněné v domácím vězení by se tak nemusely potýkat s reflektovaným konfliktem sociálních rolí (o kterém pojednával T. Parsons), jelikož by měly možnost plně vykonávat obě sociální role, jež jim z mateřství a uvěznění plynou. Alternativní tresty jsou však ukládány velmi málo [Januš 2020] a je možné je uložit pouze po posouzení povahy souzené osoby a po posouzení závažnosti spáchaného trestného činu [Justice.cz Nedatováno]. Jsem si zcela vědoma toho, že alternativní trest není možné uložit každé osobě, jež se dopustí nějakého trestného činu. Mám však za to, že by se nad vyšší mírou ukládání alternativních trestů (např. v podobě domácího vězení) pro ženy, které mají děti, mělo více odborně diskutovat, aby nedocházelo k narušení citových vazeb mezi matkou a jejím dítětem.

V zahraničí vzniklo mnoho studií zabývajících se mateřstvím u vězňů žen. Výzkumné bádání na poli české penitenciární sociologie však zůstává ohledně tématu mateřství za mřížemi upozaděno. Prozatím nevznikl žádný ucelený sociologický výzkum, který by se tématem uvězněných matek a jejich mateřství v českých věznicích komplexně zabýval. Na tomto místě mohou reflektovat pouze již zmíněný výzkumný projekt *Rodičovství za mřížemi*, jehož hlavní zájem je věnován především dětem uvězněných rodičů a jejich traumatizaci. Nicméně se tento výzkum zaměřuje i na samotné uvězněné rodiče, jelikož jejich pohled je v tomto ohledu dle J. Navrátilové nepostradatelný. Avšak ucelené výsledky z tohoto výzkumu teprve budou publikovány. Znáмым cílem tohoto projektu je ovšem snaha o legislativní změnu v oblasti podpory uvězněných rodičů a jejich dětí a také vytvoření metodických příruček, které by ukazovaly, jak s dětmi uvězněných rodičů pracovat. Především dětem uvězněných rodičů se nedostává specifické podpory, která by jim pomohla vyrovnat se s tak náročnou životní situací, jímž je uvěznění rodiče [Český rozhlas 2023]. V současné době se již tématem uvězněných rodičů a jejich dětí začíná zabývat např. i vládní zmocněnkyně pro lidská práva Klára Laurenčíková, přičemž byla při Úřadu vlády ČR vytvořena odborná pracovní skupina pro děti odsouzených rodičů [Vrbová 2022], která ve spolupráci s Generálním ředitelstvím VS ČR a s neziskovými organizacemi připravuje závazné standardy týkající se podpory dětí uvězněných rodičů. Standardy by měly být hotové do konce roku 2023 a následně budou ve vybraných věznicích pilotně testovány [Česká televize 2023]. Rovněž se v této problematice začíná angažovat také Ministerstvo práce a sociálních věcí [Český rozhlas 2023].

Prozatím tedy byla velká část výzkumné pozornosti věnována především dětem uvězněných rodičů. Téma mateřství za mřížemi a problematika narušování mateřské identity u vězňů matek z důvodu pobytu ve věznicích je ovšem dosud neprobádané a velmi rozsáhlé. Skýtá proto široký potenciál, co vše lze v této oblasti dále zkoumat. Domnívám se, že by pro další rozvoj výzkumu

v penitenciární sociologii a pro získání dalších poznatků v oblasti mateřství uvězněných žen bylo potřeba prozkoumat taková témata, jako jsou např. proměna rodinných vztahů uvězněných matek s jejich dětmi vzhledem k uvěznění či vztahy uvězněných matek s pečujícími osobami o jejich děti po dobu výkonu trestu. Dále taková témata, jako např. proměna mateřské identity během výkonu trestu či prozkoumání otázky, zda není mateřská role uvězněných žen někdy sama o sobě důvodem ke spáchání kriminální činnosti (tj. zda se žena nedopustila kriminálního jednání kvůli ekonomickému zajištění jejich dětí nebo zda pouze nebránila sebe a své děti před násilím jiných osob apod.). Všechna tato témata by musela být hlouběji prozkoumána, aby bylo možné lépe vypovídat o problematice uvězněných matek a vést podrobnější odbornou diskusi.

V tématu uvězněných matek a jejich mateřství za vězeňskými mřížemi je stále více otázek než odpovědí. Nicméně věřím, že tato diplomová práce přispěla s několika málo poznatky o uvězněných matkách, jež by bylo možné použít v dalším výzkumném bádání. Penitenciární sociologie je obor, jež se v současnosti stále více rozvíjí a věřím, že jsem touto diplomovou prací přispěla k jejímu rozvoji. Rovněž doufám, že tato diplomová práce pomohla upozornit na neviditelnou a upozaděnou populaci v současném výzkumném bádání, již jsou právě uvězněné matky.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Baldwin, L. 2017. *Motherhood Disrupted: Reflections of Post-Prison Mothers* [online]. Leicester: De Montfort University [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: <https://www.nicco.org.uk/userfiles/downloads/5ac5cb4b3301e-motherhood-disrupted.pdf>

Bednaříková, A. M. 2022. *Bangkoká pravidla. Pravidla Organizace spojených národů pro zacházení s vězněnými ženami a nevězeňská opatření pro pachatelky trestných činů* [online]. Norway grants, Culture break borders, Rubikon centrum [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2022/11/Bangkok-Rules_Czech.pdf

Biedermanová, E. 2017. *Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://veda.polac.cz/wp-content/uploads/2018/11/012017Ženy-ve-výkonu-trestu-odnětí-svobody.pdf>

Bosworth, M. 2005. „Mothers in Prison“ Pp. 611-614 in M. Bosworth. *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

Brezovská, K. 2018. *V Česku ubývá lidí za mřížemi. Přesto jsou věznice přeplněné* [online]. Český rozhlas [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/v-cesku-ubyva-lidi-za-mrizemi-presto-jsou-veznice-preplnene-8143793>

Creswell, W. J. 2009. *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Lincoln: University of Nebraska-Lincoln

Česká televize. 2016. *Věznice usnadní kontakt odsouzených s rodinami. Pevné pouto snižuje recidivu* [online]. Česká televize [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1969330-veznice-usnadni-kontakt-odsouzenych-s-rodinami-pevne-pouto-snizuje-recidivu>

Česká televize. 2023. *Podpora dětí s vězněným rodičem* [online]. Česká televize [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/223411000100308/>

Český Helsinský výbor. Nedatováno. *Monitoring vězeňství* [online]. Český Helsinský výbor [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: <https://helcom.cz/projekty/monitoring-vezenstvi/>

Český rozhlas. 2019. *Za mříže se v Česku vrací až tři čtvrtiny vězňů. Na vině je především nedostatečná péče po propuštění* [online]. Český rozhlas [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/vezen-vezeni-recidiva-propusteni-integrace-do-spolecnosti-socialni-sluzby_2109261607_hyh

Český rozhlas. 2023. *Řadě rodičů ve vězení nedochází, že se jejich situace traumaticky dotýká i jejich dětí, říká odbornice na práci s ohroženými dětmi* [online]. Český rozhlas [cit. 10.3.2023]. Dostupné z: <https://brno.rozhlas.cz/rade-rodicu-ve-vezeni-nedochazi-ze-se-jejich-situace-traumaticky-dotyka-i-jejich-8966169>

Dirga, L. 2013. „Trnitá cesta výzkumníka za poznáním: kvalitativní výzkum ve vězeňském prostředí“ Pp. 23-30 in M. Pavlásek (eds.). *Když výzkum, tak kvalitativní – serpentínami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Etnologický ústav AV ČR

Dirga, L. 2016. *Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu*. Česká kriminologie 2 (1): 1-12

Dirga, L. 2020. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni

Dirga, L. 2021. *Sociologie za mřížemi? Penitenciární sociologie v České republice*. Sociologický časopis 57 (4): 411-432

Disman, M. 1993. *Jak se vyrábí sociologická znalost – příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum

Drápal, J., Jiříčka, V., Raszková, T. 2021. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s.

Dvořáčková, Ž. 2020. „Potřeby dětí odsouzených rodičů“ Pp. 110-114 in L. Bajcura a kol. *Sociální práce ve vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězeňské služby České republiky Stráž pod Ralskem

Fojtů, M. 2020. *Sociální pracovníci MUNI chtějí zlepšit podmínky dětí vězněných rodičů* [online]. MUNI, Fakulta sociálních studií [cit. 10.3.2023]. Dostupné z: https://www.muni.cz/media/3241239/tz_deti-veznu_fin.pdf

Geist, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a. s.

Giddens, A. 2000. *Sociologie*. Praha: Nakladatelství Argo

Goffman, E. 1961. *Assylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday Anchor

Goffman, E. 1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster Inc.

Hronová, Z. 2020. *Uvěznili jim rodiče, prožívají trauma. Trestáme i děti vězňů, upozorňují odborníci* [online]. Aktuálně.cz [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/rodicovstvi-ve-vezeni-muni-mezinarodni-vezenske-spolecenstvi/r~5b71b1cef11111ea80e60cc47ab5f122/>

Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, s.r.o.

Jandourek, J. 2012. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada

Januš, J. 2020. *Tresty budoucnosti*. Praha: Nakladatelství Leges

Jeřábková, M. 2022. *Mýtus dokonalé matky. Proč nám škodí přesvědčení, že nestačí být jen dostatečně dobrá* [online]. Heroine.cz [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: <https://www.heroine.cz/zena-a-svet/7267-mytus-dokonale-matky-proc-nam-skodi-presvedceni-ze-nestaci-byt-jen-dostatecne-dobra>

Justice.cz. Nedatováno. *Alternativní tresty – obecné informace* [online]. Justice.cz [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>

Kotrsová, B. 2020. *O dnu s dítětem* [online]. Mezinárodní vězeňské společenství, z.s. [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://mvs.cz/den-s-ditetem/>

Lockwood, K. 2018. *Disrupted Identities: Narratives of Mothers in Prison* [online]. Manchester: University of Salford [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: https://usir.salford.ac.uk/id/eprint/46294/1/Lockwood_Disrupted%20Mothering.pdf

Masarykova univerzita. Nedatováno. *Informace o projektu Rodičovství za mřížemi* [online]. Masarykova univerzita [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: <https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/55467>

Mezinárodní vězeňské společenství. 2021. *Doporučení č. CM/Rec (2018) 5 Výboru ministrů členským státům ohledně dětí uvězněných rodičů* [online]. Praha: Mezinárodní vězeňské společenství, z.s. [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://mvs.cz/wp-content/uploads/2021/10/Doporučení-č.-CMRec-2018-5-Výboru-ministrů-členským-státům.pdf>

Mezinárodní vězeňské společenství. Nedatováno. *Pomáháme rodinám a dětem odsouzených* [online]. Mezinárodní vězeňské společenství, z.s. [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: https://mvs.cz/pomahame/#rodinam_a_detem_odsouzenych

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. 2016. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>

Mišovič, J. 2019. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství

Moe, A. M., Ferraro, K. J. 2006. *Criminalized Mothers: The Value and Devaluation of Parenthood from Behind Bars* [online]. Michigan: Western Michigan University [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=sociology_pubs

Murray, J. 2005. „The effects of imprisonment on families and children of prisoners“ Pp. 442-462 in A. Coyle, A. Liebling, S. Maruna. *The Effects of Imprisonment* [online]. Academia [cit. 10.4.2023]. Dostupné z: https://www.academia.edu/653783/The_effects_of_imprisonment_on_families_and_children_of_prisoners

Nedbálková, K. 2003. *Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a feminita ve vězeňských subkulturách* [online]. Sociologický časopis 39 (4): 469-486 [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: <https://adoc.pub/ma-vzeni-stedni-rod-aneb-maskulinita-a-femininita-ve-vzeskyc.html>

O base. Nedatováno a. *Aktualizace k videovolání ve věznicích* [online]. O base [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://obase.cz/aktualizace-k-videovolani-ve-veznicich/>

O base. Nedatováno b. *Telefonování ve VT* [online]. O base [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://obase.cz/kdyz-musite-do-vezeni/telefonovani-ve-v-t/>

O base. Nedatováno c. *Martin Galbavý: Skype dětem nenahradí dotyk* [online]. O base [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://obase.cz/martin-galbavy-skype-detem-nenahradi-dotyk/>

Parsons, T. 1991. *The Social System*. London: Taylor & Francis Ltd

Pavlásek, M., Nosková, J. 2013. „Výzkumník v poli kvalitativního terénního výzkumu – dilemata a otázky“ Pp. 7-20 in M. Pavlásek (eds.). *Když výzkum, tak kvalitativní – serpentínami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Etnologický ústav AV ČR

Penal Reform International. Nedatováno. *Key facts* [online]. Penal Reform International [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/women/key-facts/>

Pinerová, K., Louč, M., Bušková, K. 2021. *Vězení jako zrcadlo společnosti. Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Praha: Karolinum

Podané ruce. 2022. *Skype návštěvy umožní odsouzeným častější kontakt s blízkými* [online]. Podané ruce [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://aktualne.podaneruce.cz/skype-navstevy-umozni-odsouzenym-castejsi-kontakt-s-blizkymi/>

Punová, M. 2020. „Odolnost dítěte s rodičem ve výkonu trestu odnětí svobody“ Pp. 122-127 in *Sociální práce jako nástroj prosazování lidských práv a zkušenosti z oblasti sociální práce v období koronavirové krize*. Hradec Králové: Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Raikes, B. 2009. *Imprisoned Mothers: „Out of Sight, Out of Mind“*. *A Missed Opportunity for Rebuilding Mother-Child Relationships* [online]. Huddersfield: University of Huddersfield [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4863/2/Imprisoned_Mothers-_Out_of_Sight_Out_of_Mind.pdf

Reflex. 2019. *Zápisky českého vězně: Vnitřní diferenciaci – sousloví, které rozhodne o vaší večerce i nákupech* [online]. Reflex [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/98373/zapisky-ceskeho-vezne-vnitni-diferenciaci-souslovi-ktere-rozhodne-o-vasi-vecerce-i-nakupech.html>

Romodrom. Nedatováno. *Rodiče dětem, děti rodičům* [online]. Romodrom [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: <https://romodrom.cz/cs/co-delame/socialni-sluzby/vezensky-program/rodice-detem-deti-rodicum-2021/>

Řiháček, T., Hytych, R. 2013. „Metoda zakotvené teorie“ Pp. 44-74 in T. Řiháček, I. Čermák, R. Hytych, a kol. (eds.). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita

Senetová, N. 2018. *Právo styku rodiče zbaveného osobní svobody s nezletilým dítětem* [online]. Epravo.cz [cit. 10.1.2023]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/pravo-styku-rodice-zbaveneho-osobni-svobody-s-nezletilym-ditetem-107985.html>

Slámová, Š. 2022. *Na děti vězňových rodičů často zapomínáme, říká akademička* [online]. Atrium [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://atrium.fss.muni.cz/veda-a-vyzkum/na-deti-veznenych-rodicu-casto-zapominame-rika-akademicka>

Sobotková, I. 2018. *Rodinná resilience: klíč k lepšímu fungování rodin* [online]. SOFT.cz [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: <http://soft-zs.cz/item/298-sobotkova-irena-rodinna-resilience-klic-k-lepsimu-fungovani-rodin>

Srovnalová, A. 2022. *Pláč si ve vězení dovolit nemůžete, říká klientka Rubikon Centra Nikola*. [online]. GIVT.cz [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://blog.givt.cz/2022/11/23/plac-si-ve-vezeni-dovolit-nemuzete-rika-klientka-rubikon-centra-nikola/>

Sykes, M., G. 2007. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison* [online]. Princeton University Press [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=fc3xDwAAQBAJ&pg=PA63&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

Šámal, P. 2022. *Ženy za mřížemi: Šokující svět plný emocí... v ženské věznici Světlá nad Sázavou*. Praha: Nakladatelství Epoque

Šance dětem. 2018. *S mámou ve vězení...* [online]. Šance dětem [cit. 10.1.2023]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/o-cem-se-mluvi/s-mamou-ve-vezeni>

Šance dětem. 2023. *Rodič ve vězení – výzva pro dítě i pečovatele* [online]. Šance dětem [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/rodic-ve-vezeni-vyzva-pro-dite-i-pecovatele>

TV Noe. 2020. *Kulatý stůl: Rodičovství za mřížemi* [online]. TV Noe [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: <https://www.tvnoe.cz/porad/29565-kulaty-stul-rodicovstvi-za-mrizemi>

United Nations. 2010. *United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules)* [online]. United Nations [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: <https://digitallibrary.un.org/record/%20691193#record-files-collapse-header>

Usnesení č. 2/1993 Sb., *Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky*

Váně, J., Dirga, L. 2016. *The Religiosity Behind Bars: Forms of Inmate's Religiosity in the Czech Prison System*. Sociológia 48 (6): 641-663

Vězeňská služba ČR. 2006. *Evropská vězeňská pravidla* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 10.3.2023]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/409053-Evropska-vezenska-pravidla.html>

Vězeňská služba ČR. 2021. *Hrubá stavba nové ubytovny je téměř dokončena*. České vězeňství (1): 26

Vězeňská služba ČR. 2022 a. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2021* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 14.4.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2021.pdf>

Vězeňská služba ČR. 2022 b. *Výroční zpráva za rok 2021* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 14.4.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/uredni-deska/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-vs-cr-2021.pdf>

Vězeňská služba ČR. 2023 a. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 14.4.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2022.pdf>

reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2022.pdf

Vězeňská služba ČR. 2023 b. *Výroční zpráva za rok 2022* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 14.4.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/uredni-deska/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-vs-cr-2022-final.pdf>

Vězeňská služba ČR. Nedatováno a. *Organizační jednotky* [online]. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 30.11.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky>

Vězeňská služba ČR. Nedatováno b. *Rodičovské kompetence*. [online]. Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-nove-sedlo/clanky/detail/rodicovske-kompetence>

Vězeňská služba ČR. Nedatováno c. *Věznice Světlá nad Sázavou spustila projekt Mámu potřebuji* [online]. Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/clanky/detail/veznice-svetla-nad-sazavou-spustila-projekt-mamu-potrebuji>

Vězeňská služba ČR. Nedatováno d. *Spolupráce s nevládními organizacemi* [online]. Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-svetla-nad-sazavou/sekce/spoluprace-s-neziskovymi-a-dalsimi-organizacemi>

Vokáč, M. 2018. *Obrázky a hračky místo mříží. Zvláštní oddělení věznice funguje 15 let* [online]. iDNES.cz [cit. 10.1.2023]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/vysocina-svetla-nad-sazavou-veznice-trest-matky-deti.A180515_144515_jihlava-zpravy_epsal

Vokáč, M. 2019. *Škrábou a trhají vlasy, popisuje konflikty v ženské věznici ředitelka* [online]. iDNES.cz [cit. 30.12.2022]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/rozhovor-reditelka-zenska-veznice-zena->

svetla-nad-sazavou-monika-mysickova-pavilon-
vysocina.A190423_471736_jihlava-zpravy_mv

Vokáč, M. 2021. *Věznice ve Světlé otevřela oddíl pro těhotné a pro matky s dětmi do jednoho roku* [online]. iDNES.cz [cit. 12.1.2023]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/veznice-svetla-sazava-matky-zeny-tehotne-deti-odsouzene.A210601_124331_jihlava-zpravy_alh

Volonté Czech. 2019. *Informace o zahájení a realizaci projektu „Mámu potřebuji“ Světlá nad Sázavou* [online]. Volonté Czech [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: https://www.volonte.cz/_files/ugd/4e70cc_7ac027a29e204ca590749054c1399251.pdf

Volonté Czech. Nedatováno. *Probíhající projekty* [online]. Volonté Czech [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: <https://www.volonte.cz/projekty>

Vošmik, J. 2018. *Dítě ve vězení může být pro matku šancí* [online]. Feminismus.cz [cit. 10.1.2023]. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/dite-ve-vezeni-muze-byt-pro-matku-sanci>

Vrbová, J. 2022. *V Brně proběhla konference Rodičovství za mřížemi* [online]. Mezinárodní vězeňské společenství, z.s. [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: <https://mvs.cz/v-brne-probehla-konference-rodicovstvi-za-mrizemi/>

Vyhláška č. 345/1999 Sb., *Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody*

Yellow Ribbon. Nedatováno. *O projektu* [online]. Yellow Ribbon [cit. 15.3.2023]. Dostupné z: <https://yellowribbon.cz/o-projektu/>

Za branou. Nedatováno. *Podpora rodina* [online]. Za branou [cit. 5.2.2023]. Dostupné z: <https://zabranou.cz/podpora-rodin/>

Zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů*

Zákon č. 89/2012 Sb., *Zákon občanský zákoník*

Znebejánek, F. 2015. *Sociologie konfliktu*. Praha: SLON

6. RESUMÉ

In this thesis, I dealt with the issue of incarcerated women who are also mothers. Available sources show that not much research is devoted to this topic in the Czech context and it is thus an unexplored topic. However, incarceration has a significant impact on both the incarcerated mothers themselves and their children, in the form of negative disruption of parent-child relationships. I view the issue of incarcerated mothers through Erving Goffman's concept of total institutions and Talcott Parsons' concept of social roles. Incarcerated women who are also mothers, during their stay in total institutions (prisons), come into role conflict at a time when they should be performing their role as mothers, but cannot because of their incarceration.

The aim of the thesis was to describe how incarcerated women perceive their role as mothers in a prison environment that severely limits mother-child contact. The aim of the thesis was also to understand how incarcerated women deal with social role conflict, where social pressure is placed on them to 'be a good mother', yet due to their incarceration they are unable to perform their role as mothers well enough.

The data used for the analysis was obtained using a combination of quantitative and qualitative research methods. The quantitative part of the research was conducted through a short questionnaire survey in a selected Czech women's prison to map and form a basic understanding of the population of incarcerated mothers. The qualitative research part followed the quantitative research method and was conducted through semi-structured interviews with incarcerated mothers in the selected Czech women's prison and with professional staff in the same prison.

The respondents' testimony suggests that the maternal role is mutually exclusive with the role of the prisoner, as incarcerated mothers cannot personally care for and spend time with their children while incarcerated. While it is possible

to fulfill the role of mother in some way and maintain at least a partial maternal identity despite separation from children (e.g. through telephone communication), this cannot be fully fulfilled in all the ways that are normally associated with motherhood. Visits with the children were rated as insufficient by incarcerated mothers. Visual contact between mothers and their children is essential for incarcerated mothers during incarceration. The lack of contact with children then also causes psychological difficulties for the incarcerated mothers. Thus, incarcerated mothers face many obstacles in their motherhood that they must somehow cope with. A total of four coping strategies have been identified to deal with the impossibility of fulfilling the role of mother during incarceration. These are child protection strategy, compensatory strategy, preventive training strategy and coping strategy for dealing with punishment along with a focus on the future. The conflict between the social roles of mother and prisoner is then linked to the normative idea of 'good motherhood', which is, however, very difficult to fulfil during incarceration. Data analysis revealed that the motherhood of incarcerated mothers can be divided into two groups – real motherhood and pragmatic motherhood. Mothers with true motherhood during incarceration suffer greatly due to separation from their children. On the other hand, mothers with purposeful motherhood use their maternal role and their children during incarceration only to gain benefits. According to professional staff, many incarcerated mothers only become interested in their children while in prison. For many incarcerated mothers, however, incarceration does not represent a "break" from motherhood, and they struggle mightily to maintain their maternal identity while incarcerated.

7. SEZNAM PŘÍLOH

7.1 Seznam tabulek

Tabulka 1. Největší překážky ve výkonu mateřské role během uvěznění (multiple choice)

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nemohu mému dítěti/dětem být oporou při řešení jejich osobních problémů	43	24,2
Nemohu o mé dítě/děti osobně pečovat	39	21,9
Nemohu vidět, jak mé dítě/děti rostou	33	18,5
Nemohu být s mým dítětem/děti v častém fyzickém kontaktu	27	15,2
Nemohu dát mému dítěti/dětem dárek k narozeninám či Vánocům	18	10,1
Nemohu dát mému dítěti/dětem kapesné	18	10,1
Nejsem si vědoma žádné překážky	0	0
Celkem	178	100

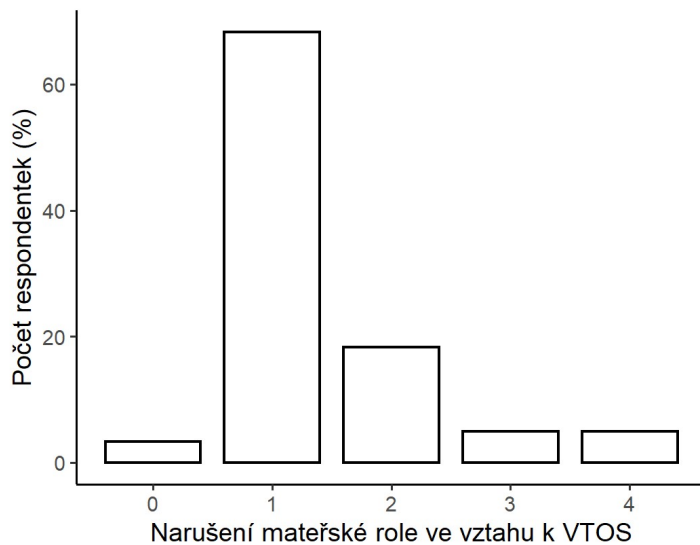
Tabulka 2. Věk dětí uvězněných matek

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Do 1 roku	1	0,5
1-3 roky	16	8,4
4-6 let	32	16,8
7-9 let	42	22,1
10-12 let	35	18,4
13-15 let	26	13,7
16-18 let	18	9,5
Nad 18 let	20	10,5
Celkem	190	100

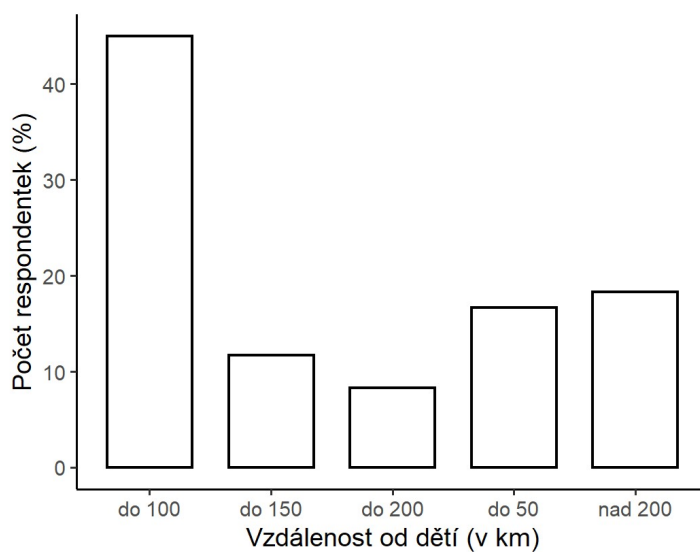
7.2 Seznam použitých grafů

Graf 1. Míra narušení mateřské role uvězněných matek z důvodu VTOS

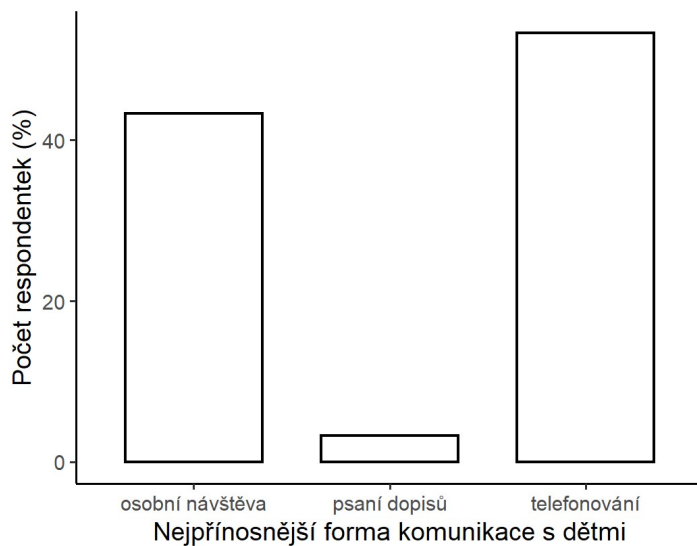
(0 = nevím; 1 = VTOS velmi výrazně narušuje; 2 = VTOS výrazně narušuje; 3 = VTOS nepatrně narušuje; 4 = VTOS vůbec nenarušuje)

Graf 2. Vzdálenost uvězněných matek od jejich dětí během VTOS

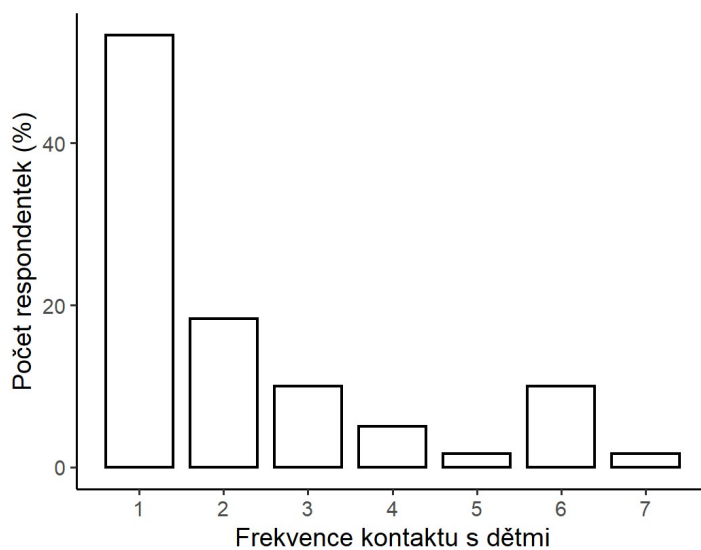

Graf 3. Nejpřínosnější forma komunikace uvězněných matek s jejich dětmi během VTOS

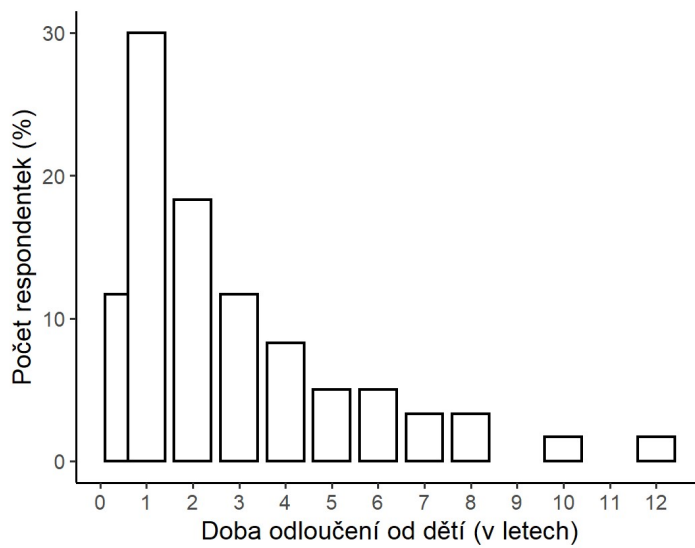

Graf 4. Frekvence kontaktu uvězněných matek s dětmi během VTOS, včetně telefonování, osobních návštěv a korespondence

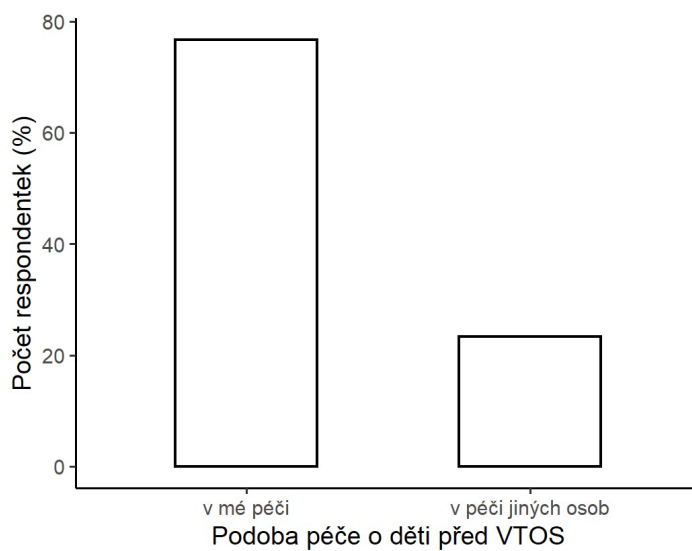
(1 = denně, 2 = minimálně jednou týdně, 3 = minimálně jednou měsíčně, 4 = několikrát za měsíc, 5 = minimálně jednou za 2 měsíce, 6 = méně často, 7 = vůbec)

Graf 5. Doba odloučení uvězněných matek od jejich dětí (v letech)

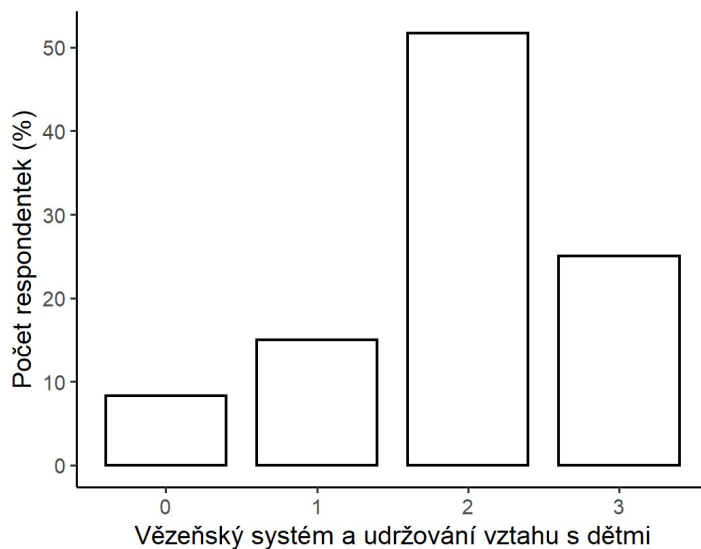

Graf 6. Podoba péče o děti uvězněných matek před VTOS

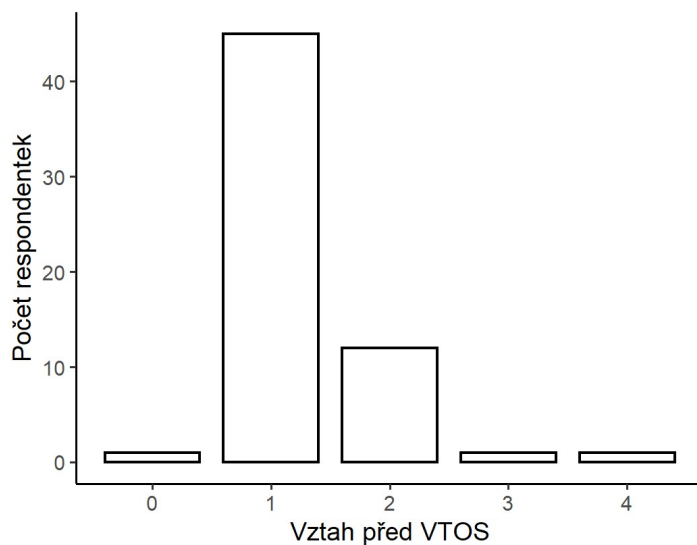
Graf 7. V jaké míře umožňuje vězeňský systém udržovat vztahy mezi uvězněnými matkami a jejich dětmi během VTOS

(0 = nevím, 1 = velmi umožňuje, 2 = spíše umožňuje, 3 = spíše neumožňuje)

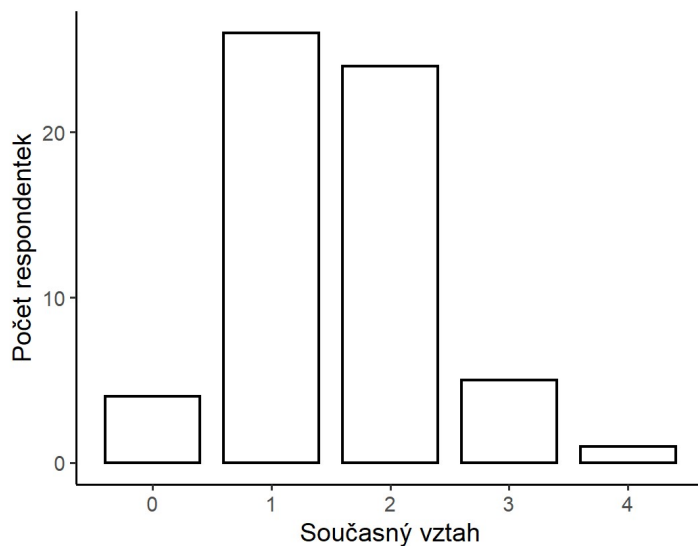
Graf 8. Vztah uvězněných matek s jejich dětmi před VTOS

(0 = nevím, 1 = skvělý vztah, 2 = dobrý vztah, 3 = ne moc dobrý vztah, 4 = špatný vztah)

Graf 9. Vztah uvězněných matek s jejich dětmi v současné době během VTOS

(0 = nevím, 1 = skvělý vztah, 2 = dobrý vztah, 3 = ne moc dobrý vztah, 4 = špatný vztah)

Graf 10. Změna chování dětí vůči uvězněné matce po odchodu do věznice kvůli VTOS

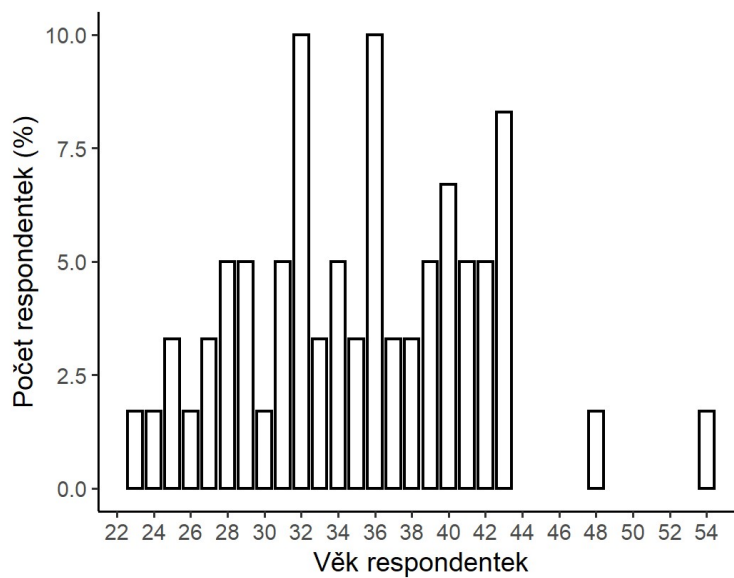

Graf 11. Změna ve vztahu uvězněných matek s jejich dětmi během VTOS

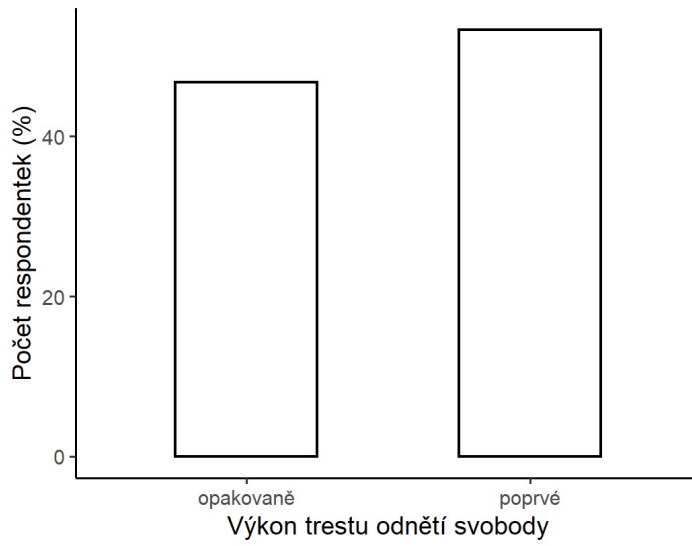

7.3 Seznam doplňkových grafů

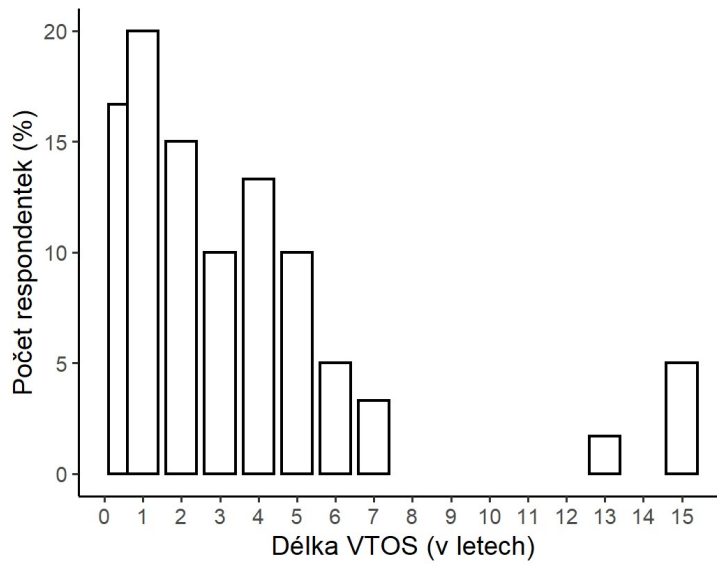
Graf 12. Věk uvězněných matek

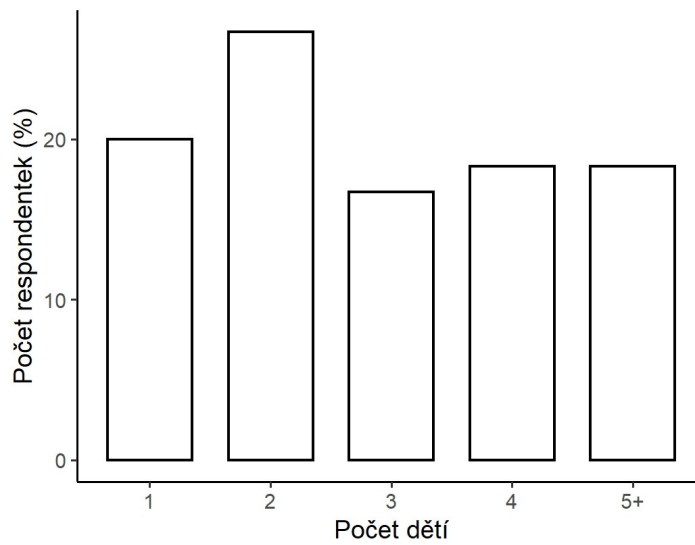
Graf 13. Prvo-vězněné matky a recidivující matky

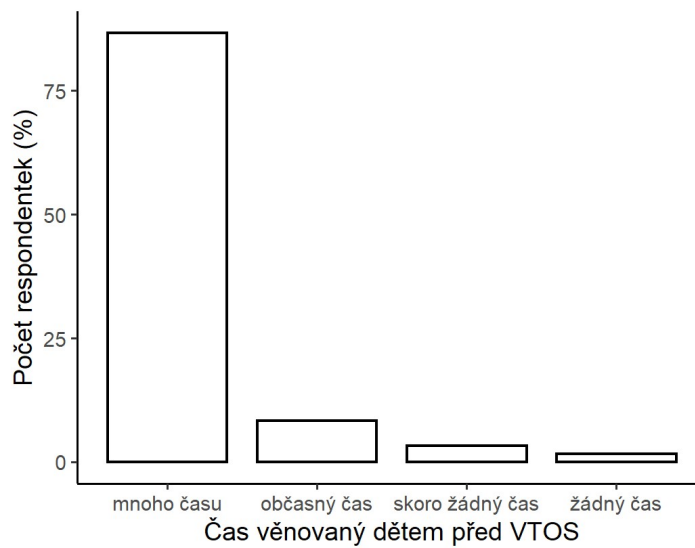
Graf 14. Délka VTOS uvězněných matek (v letech)

Graf 15. Počet dětí uvězněných matek

Graf 16. Čas věnovaný dětem ze strany uvězněných matek před VTOS

7.4 Ostatní dokumentové přílohy

Dokumentová příloha č. 1

ŽÁDOST O VYKONÁNÍ STÁŽE * / PRAXE * / EXKURZE *

fyzické osoby ve Věznici

1. Účastníci (jméno, příjmení, titul, adresa trvalého pobytu, akreditace):

*Barbora Polenová, Bc.,
univerzity v Plzni, obor Sociologie*

Filozofická fakulta Západočeské

2. Vedoucí stáže nebo exkurze:

3. Důvod žádosti (k jakému účelu):

Důvodem žádosti a účelem stáže je vykonat ve věznici praktickou (výzkumnou) část diplomové práce zaměřující se na téma mateřství u odsouzených žen.

4. Doba trvání (od – do):

1.11.2022

5. Cíl stáže nebo exkurze:

Cílem stáže je provést rozhovory s minimálně 3 odsouzenými ženami, tj. položit jim několik otázek týkajících se tématu mateřství u odsouzených žen.

6. Další údaje nezbytné pro schválení (např. jedná-li se o opakovanou stáž, exkurzi, předcházející kontakt s vězňenými osobami, zájem o pořizování záznamů foto, video, audio na paměťová média apod.):

Kontakt s vězňenými osobami nepředcházel; mám zájem o pořizování audio záznamu na diktafon (kvůli nahrávání samotných rozhovorů).

7. Oblast výzkumu, je-li do odborné praxe zahrnuta (s podrobnějším zaměřením):

Sociologie (konkrétně penitenciární sociologie)

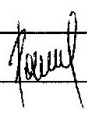
8. Předpokládaný přínos pro žadatele, případně pro věznici:

Předpokládám, že provedení rozhovorů s odsouzenými ženami mi velmi pomůže k získání cenných informací pro zpracování výzkumné části diplomové práce a také k celkovému obohacení mé diplomové práce.

9. Souhlas žadatele (ů) se zpracováním jím uvedených osobních údajů věznicí, v níž bude stáž nebo exkurzi vykonává [dle čl. 6 odst. 1 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU 2016/679 (obecné nařízení o ochraně osobních údajů)].

Souhlasím Ano/Ne

titul, jméno a příjmení, datum a vlastnoruční podpis

ANO	Bc. Barbora Polenová, 11.10.2022	
-----	----------------------------------	---

Dokumentová příloha č. 2

Vážená respondentko,

jmenuji se Barbora Polenová a jsem studentkou 2. ročníku magisterského studia oboru Sociologie na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Obracím se na Vás z toho důvodu, jelikož v současné době zpracovávám svou diplomovou práci na téma „*Matky za mřížemi*“ a Vaše odpovědi v tomto krátkém dotazníkovém šetření mi velmi pomohou k získání informací pro výzkumnou část diplomové práce. Veškeré informace, které v tomto dotazníkovém šetření poskytnete, budou zcela anonymizovány a nebudou nijak spojovány s Vaší osobou. Velmi Vám děkuji za Vaši účast a za vyplnění tohoto dotazníku.

! V otázkách s nabízenými možnostmi odpovědi vždy zakroužkujte jen jednu odpověď !

- 1) **Kolik je Vám let?** *(vypište)*
- 2) **Jste ve výkonu trestu poprvé nebo opakovaně?**
 - a) Poprvé
 - b) Opakovaně
- 3) **Kolik let jste celkem strávila ve výkonu trestu?** *(vypište)*
- 4) **Kolik máte dětí?**
 - a) 1 dítě
 - b) 2 děti
 - c) 3 děti
 - d) 4 děti
 - e) 5 a více dětí
 - f) žádné dítě
- 5) **Kolik je Vašemu dítěti / Vašim dětem let?** *(vypište; pokud máte více dětí, vypište věky všech těchto dětí za sebe)*
.....
- 6) **Jak dlouho (kolik let) jste od svých dětí?** *(vypište)*
- 7) **Jak daleko se od Vašeho dítěte / Vašich dětí v současné době nacházíte?**
 - a) Přibližně do 50 kilometrů
 - b) Přibližně do 100 kilometrů
 - c) Přibližně do 150 kilometrů
 - d) Přibližně do 200 kilometrů
 - e) Dále jak 200 kilometrů
- 8) **Jak vypadala péče o Vaše dítě / Vaše děti předtím, než jste nastoupila do výkonu trestu?**
 - a) Dítě / děti byly v mé péči
 - b) Dítě / děti byly v péči jiných osob (např. v péči jiných členů rodiny, v pěstounské péči, v dětském domově apod.)
- 9) **Kolik času jste věnovala Vašemu dítěti / Vašim dětem předtím, než jste nastoupila do výkonu trestu?**
 - a) Věnovala jsem mu / jim mnoho času
 - b) Občas jsem se mu / jim věnovala
 - c) Skoro vůbec jsem se mu / jim nevěnovala
 - d) Nevěnovala jsem mu / jim žádný čas
- 10) **Jak často jste s Vaším dítětem / Vašimi dětmi v současné době v kontaktu (včetně návštěv, telefonování či psaní dopisů)?**
 - a) Denně
 - b) Minimálně jednou týdně
 - c) Minimálně jednou měsíčně
 - d) Několikrát za měsíc
 - e) Minimálně jednou za dva měsíce
 - f) Minimálně jednou za šest měsíců
 - g) Méně často
- 11) **Jak moc je pro Váš vztah s Vaším dítětem / Vašimi dětmi důležitý osobní kontakt během návštěv ve věznicí?**
 - a) Velmi důležitý
 - b) Spíše důležitý
 - c) Spíše nedůležitý
 - d) Zcela nedůležitý
 - e) Nevím
- 12) **Jak moc je pro Váš vztah s Vaším dítětem / Vašimi dětmi důležité telefonování během výkonu trestu?**
 - a) Velmi důležité
 - b) Spíše důležité
 - c) Spíše nedůležité
 - d) Zcela nedůležité
 - e) Nevím

Otočte na druhou stranu

Dokumentová příloha č. 3

TOPIC GUIDE – ROZHOVORY S ODSOUZENÝMI ŽENAMI

Téma DP: Matky za mřížemi

Výzkumné otázky:

- Jak je konstruovaná role matky v prostředí věznic, které omezují kontakt matky s dítětem?
- Jaké volí uvězněné ženy matky strategie k vypořádání se s neschopností naplnit roli matky, která je jim dána majoritní společností?

Pomůcky: diktafon, notes, propiska

Pokyny: mít dostatečně nabitý diktafon; doptávat se na všechno, co by mohlo být zajímavé

ÚVOD

- Vysvětlení respondentce, proč jsem ji oslovila
- Vysvětlení cíle, smyslu a obsahu rozhovoru
(V diplomové práci se věnuji uvězněným ženám, které jsou zároveň matkami. Z dostupných zdrojů vyplývá, že uvěznění má výrazný dopad jak na samotné uvězněné matky, tak ale i na jejich děti, a to ve formě negativního narušení vztahů mezi rodičem a dítětem. Cílem mé diplomové práce je zaměřit se na možnosti a limity naplnění sociální role matky během výkonu trestu odnětí svobody.)
- Zmínit, že jsem ve věznici nikdy nebyla a zajímalo by mě, jak to tam funguje
- Projevit respondentce vděčnost za její participaci na rozhovoru
- Zmínit anonymitu a etický kodex (získané informace nebudou nijak spojovány s její osobou)
- *Poprosit respondentku o souhlas s nahráváním rozhovoru* – kvůli tomu, abych na něco nezapomněla a abych náš rozhovor nevyrušovala psaním (souhlas stačí na diktafon)

Obecné a úvodní otázky:

- Věk respondentky
- Otázka na délku výkonu trestu a jeho případnou opakovanost

Úvodní otázky týkající se dětí:

- Kolik má respondentka dětí + věk těchto dětí
- Jak dlouho je respondentka odloučená od dětí
- Jak daleko je respondentka od dětí

Vztah respondentky s jejími dětmi:

- „Pověděla byste mi prosím, jaký máte vta h s Vašimi dětmi?“
 - Sledovat, jak respondentka o vztahu vypovídá a proč tak vypovídá
 - Jak reagovaly děti na uvěznění respondentky? Jak na uvěznění reagovala respondentka z pohledu vztahu s jejími dětmi?
 - Sledovat, zda došlo ke změně vztahu mezi ní a jejími dětmi
- Jak uvěznění ovlivňuje vztah mezi respondentkou a jejími dětmi?
 - jakými způsoby uvěznění ovlivňuje vztah – pozitivním či negativním způsobem?

Ideál matky a mateřství:

- „Jaké to je být matkou během výkonu trestu?“
 - *Proč je to zrovna takové?*
- Jaký je podle respondentky ideál matky? Jaká by měla být správná / dobrá matka?
 - *Proč zrovna takový ideál?*
- Dá se tento ideál naplnit během výkonu trestu nebo nedá?
 - *V čem se dá naplnit a v čem se nedá naplnit?*
 - *Jaké jsou překážky v naplnění ideálu matky?*
 - *Jaká je dle respondentky ta největší překážka v naplnění ideálu matky?*
- Jak se respondentka vypořádává (vyrovnává) s tím, když se tento ideál nedá naplnit?
 - *Co respondentce pomáhá v tom se s tím vypořádat? Jaké způsoby?*

Možnosti českého vězeňského systému v oblasti mateřství:

- Pomáhá vězeňský systém nějakým způsobem respondentkám s naplněním ideálu matky?
- Snaží se dle respondentky vězeňský systém o udržení vztahu mezi matkou (uvězněnou ženou) a jejími dětmi?
- Nabízí respondentce věznicí nějaké programy nebo aktivity, které by se zaměřovaly na vztah s jejími dětmi?
- Názor respondentky na to, jak moc samotné uvěznění narušuje možnost vykonávat roli matky?
 - *Proč? Co je důvodem takového názoru? (hledat příčiny)*
 - *V čem přesně je možnost vykonávat roli matky narušována?*
 - *Co by respondentkám pomohlo v udržení vztahu s jejich dětmi?*

Konflikt sociálních rolí (uvězněná žena x matka):

- Dostala se někdy respondentka do konfliktu sociálních rolí?
 - *Konflikt sociálních rolí v tom smyslu, že by měla být matkou, ale stala se uvězněnou ženou?*
 - *Řešila respondentka někdy takový konflikt?*
- Snažila se někdy respondentka něco udělat s konfliktem jejich sociálních rolí?
 - *Snažila se být i přes uvěznění co nejlepší matkou? Nebo to naopak vzdala?*
- Setkala se respondentka někdy s odsouzením ze strany jejího okolí z toho důvodu, že kvůli jejímu uvěznění není schopná naplnit svou sociální roli matky?
- Snažila se respondentka s případným odsouzením něco udělat?
 - *Jak respondentka na případné odsouzení reagovala?*

ZÁVĚR

- „Je něco, co byste mi na závěr ráda sdělila?“
- Poděkování za participaci + zmínit velký přínos pro DP

POZNÁMKY:

- Zaznamenat typ trestu, který respondentka ve věznicí vykonává (to se dozvím od zaměstnance)
- Zaznamenávat neverbální projevy respondentky

TOPIC GUIDE – ROZHOVORY SE ZAMĚSTNANCI VĚZNICE

Téma DP: Matky za mřížemi

Výzkumné otázky:

- Jak je konstruovaná role matky v prostředí věznic, které omezují kontakt matky s dítětem?
- Jaké volí uvězněné ženy matky strategie k vypořádání se s neschopností naplnit roli matky, která je jim dána majoritní společností?

Pomůcky: diktafon, notes, propiska

Pokyny: mít dostatečně nabitý diktafon; doptávat se na všechno, co by mohlo být zajímavé

ÚVOD

- Vysvětlení respondentovi / respondentce, proč jsem ho / jí oslovila
- Vysvětlení cíle, smyslu a obsahu rozhovoru
(V diplomové práci se věnuji uvězněným ženám, které jsou zároveň matkami. Z dostupných zdrojů vyplývá, že uvěznění má výrazný dopad jak na samotné uvězněné matky, tak ale i na jejich děti, a to ve formě negativního narušení vztahů mezi rodičem a dítětem. Cílem mé diplomové práce je zaměřit se na možnosti a limity naplnění sociální role matky během výkonu trestu odnětí svobody.)
- Projevit respondentovi / respondentce vděčnost za jeho / její participaci na rozhovoru
- Zmínit anonymitu a etický kodex (získané informace nebudou nijak spojovány s jejich osobou)
- *Poprosit respondenta / respondentku o schválení nahrávání rozhovoru* (stačí na diktafon)

Možnosti a limity naplnění sociální role matky uvězněných žen:

- „Je nějakým způsobem přihlíženo na to, pokud je uvězněná žena matkou? Má to nějaký význam během výkonu trestu?“
 - *Jaký to má význam být matkou během výkonu trestu?*
- Mají uvězněné ženy matky šanci nějak naplnit jejich sociální roli matky?
 - *Umožňuje vězeňský systém nějakým způsobem uvězněným ženám naplňovat jejich sociální roli matky? (pokud umožňuje, tak jak a pokud neumožňuje, tak proč)*
- Jaké překážky brání uvězněným ženám v naplnění jejich sociální role matky v prostředí věznic?
- Jaké typy matek se ve věznicích nacházejí?
 - *Matky, které mají o své děti zájem X matky, které nemají o své děti zájem*
 - *Který typ matky převládá?*
- Jak respondent / respondentka definuje „dobrou matku“?
 - *Jaký je podle nich ideál matky?*
- Může být podle respondenta / respondentky uvězněná žena zároveň dobrou matkou?
 - *Proč může být, proč nemůže být?*
 - *Jak respondent / respondentka vnímá uvězněné ženy, které jsou zároveň matkami? Negativně či pozitivně? A proč?*

- Může vězeňský systém nějakým způsobem pomoci uvězněným ženám s tím, aby mohly naplnit svou sociální roli matky?
 - *Pomoci s naplněním ideálu matky? S tím, aby byly dobrými matkami?*
- Existují nějaké programy nebo aktivity, které se zaměřují na matky (uvězněné ženy) a jejich děti?
 - *Jsou jedinou možností věznic osobní návštěvy mezi uvězněnými ženami a jejich dětmi nebo existují nějaké další aktivity?*
- „Obecně, jak moc podle Vás samotné uvěznění narušuje možnost vykonávat roli matky?“

ZÁVĚR

- Je něco, co byste mi na závěr rád / a sdělil / a?
- Poděkování za participaci + zmínit velký přínos pro DP

POZNÁMKY:

- Zaznamenat neverbální projevy respondenta / respondentky
- Zaznamenat pohlaví respondenta / respondentky
- Zaznamenat zaměstnaneckou pozici, na které respondent pracuje